TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 3 SAYI : 17 HAZİRAN 1965 FİATI : 250 Krş.

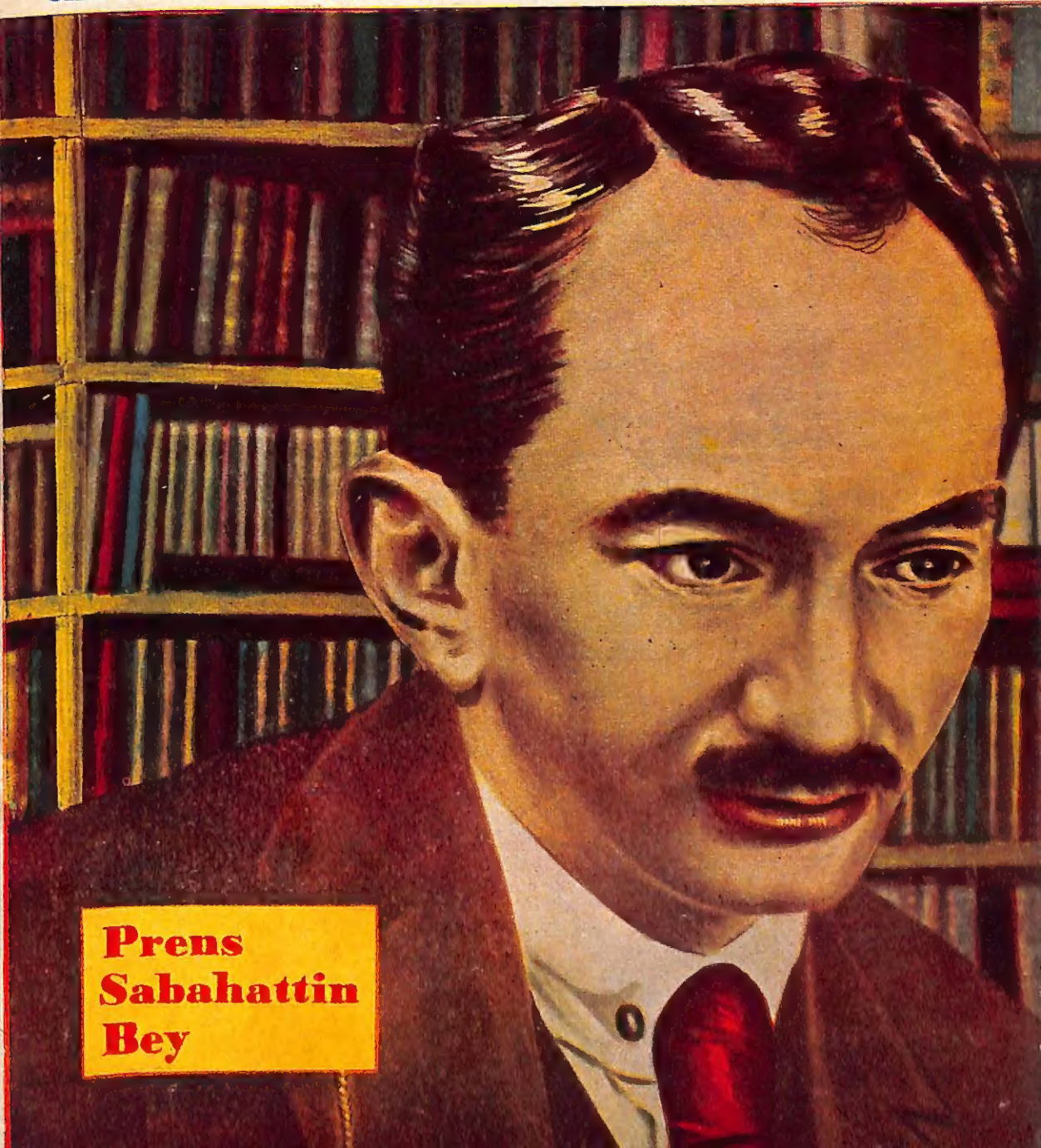

Prens Sabahattin Bey

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T.L. Merkezi : İstanbul

Subeleri:

İstanbul
Beyoğlu
Galata
Kadıköy
Osmanbey
Hasköy
Beyazıt

İzmir
Ankara
Yenişehir
Ankara
Anafartalar
Ankara
Adana
Çapa

Edirne
Samsun
Konya
İskenderun
Mersin
Bursa
Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI - BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER
Telgraf adresleri: Umum Müdürlük: Bankorkgen - İstanbul Şubeler: Bankor

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 3 SAYI : 17 HAZİRAN 1965 FİATI : 250 Kuruş

Kurucusu :
CEMAL KUTAY

★

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

★

İdare yeri :
Nuruosmaniye cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon: 22 78 10

★

Muhabere ve para gönderme adresi: Posta Kutusu 67 — İstanbul

★

ABONE ŞARTLARI:
Yıllık 24 lira. Dış Ülkelere iki mislidir

★

Bu sayı, İstanbul'da Son Telgraf Matbaası Tesislerinde dizilmiş ve Tipo baskı makinesinde basılmıştır.

★

Klişeler Nuray Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

★

Aboneler için her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

CİNCİ'ler ve devamları

SULTAN İbrahim Devri'nin meşhur CİNCİ HOCASI'nı bilirsiniz. Büyüye, efsuna, fala, sihire, devrinin en büyük devletinin tek hâkimi Padişah İbrahim'i ve Saray kadrosunu kerametinin ardından sürükliyen adam...

Sar'alı Padişaha bir gün «nefes» ediyor ve telkine muhtac hasta illet nöbeti devresi geçince şifanın sahibi sandığına, ilmiyye sınıfının büyük rütbesi «Müderris» liği, yâni günümüzün « Ordinaryüs Profesörlüğü » nü ihsan ediyor!..

Sadrıazam Kara Mustafa Paşa, özü sözü doğru adamdır ve bu sebeble de, kısa zaman sonra cellâd elinde can verecektir. Cinci Hoca'nın, ilim ve ahlâk yolunun sonunda erisilmesi şart bu yüce mertebeye, böylesine sebeble varabilmesinin elem ve isyanı içinde, baş kaldırıyor :

«— Bu makûle mechul kimseye Medrese verüb halkın üzerine taslît ne belâdır!...» diyor... Diyor amma, Mimar Başı Kasım Ağa, sevdiği ve saydığı sadrıazamı uyarıyor:

«— Behey Sultanım... Niçin tehevvür edersiz? Liyakat dedikleri Padişahların ve vüzerânın nazar-ı himmetleridir. Kesr-i hatır makûl ve makbul değüldür. Padişah Hazretleri çırağ etmiş, o makama lâyık görmüş. Siz dahi iltifat ile mecbur-ül hatır etmek gerektir.»

Ve, arz odasında, üzerinde Padişah ihsanı samur kürkü ve koskoca örfî kavuğu ile bekliyen Cinci Hocanın koluna girip Sadrıazama takdim ediyor.

Mimar Kasım Ağanın, DEVLET, DEVLET BÜYÜĞÜ, KUDRET ve KUVVET SAHİBLİĞİnin tecellileri içinde ağarmış saçının öğüdüne kulak veriniz: «— Liyakat dedikleri, başta olanların sevgisidir!... »

⁂

Bu sevginin kaynağı, ölçüsü nedir?

İçinde ustalıkla sakladığı iktidar hırsına fetva arıyan, şekli hürriyetler felsefesi içinde çıkarını, meşru hak larını üzerine kuran kişiler veya grublaşmalar, önce Cinci Hocalar bulmuşlar, onları « İLİM ADINA FETVÂ » makamına lâyık görmüşler ve bu liyakat kıstasını zorla kabul ettirmenin rahatlığı içinde, ölçülerini genişleterek halk ve devlet hayatına istikamet veren bütün köşebaşlarını tutmuşlar, yâran kadrosu daima parlak ve büyük bir sistem adı bulabilmiştir.

Milletler, uyarma ve uyanma seviyeleri, böylesine hilelerin üstüne çıkıncıya kadar aynı çileyi çektiler.

Bizim ÇİLE SONU'muz ne zaman ? — KUTAY

Doktor Fuat Beyin bir nesil sonrası

★ — «SIRASI MI FUAD BEY?...»

Sakarya ile Büyük Zafer arası durgunluk devri... Sinirler gergin.. Millet Meclisinde bile fısıltılar, kulaktan kürsüye doğru yöneliyor :

«— Ordunun hazırlığı tamam olması lâzım... Neden taarruz etmiyoruz ?»

Hiç kimsenin, temel mesele saydığı «kurtuluş» u ya yakından ilgilendirir saymadığı bir konuyu dinlemiye bile tahammülü yoktu. Öylece ki, devlet merkezinin Kayseriye taşınması için hazırlıklar başlamıştı.

İşte bugünlerde, Bolu mebusu Doktor Fuad Bey, bir «kanun» teklif etti : Himaye-i Etfal Cemiyeti (Bugünkü Çocuk Esirgeme Kurumu) nun kurulmasına ve Millî Emlâkın elindeki bugünkü Çocuk Sarayı olan yerle çevresinin kurulacak cemiyete verilmesine, sigara ve içkilere konulacak bir vergi ile de, ölüm-kalım savaşındaki vatanın çeşidli sebeblerle anasız, babasız, büyüksüz bıraktığı binlerce yavrunun kurulacak cemiyetin şefkat kucağına emanet edilmesine Millet Meclisinin karar vermesini istiyordu.

Doktor Fuad Bey, Millî Mücadelenin ilk günlerinde en çetin kargasalıklara ver olan ve Padişahçı kuvvetlerin bir hareket üssü olarak kullanmak istedikleri Bolu' da « Merkez Tabib » i idi. Kuvay-ı Milliyye Teşkilâtını kurmuş, Müdafaa-ı Hukukun namzedi olduğu halde, siyasî düşünceleri ne olursa olsun bütün Bolu'luların güven ve sevgisini temsil eden « tertemiz insan » olarak oy birliği ile «Bolu Mebusu» seçilmişti. İlk kabinede sıhhiye vekâleti vekilliğini yapmıştı. Böylesine olayları derinden bilen bir şahsiyetin, düşman topları Polatlı önlerinden duyulurken, Himaye-i Etfal kanun teklifi okununca, gergin sinirlerin sesleri yükselmişti:

«— Sırası mı Fuad Bey?»

★ — «SIRASIDIR ARKADAŞLAR!..»

Dr. Fuad Beyin bu suale verdiği o uzun, o heyecanlı, o bu ülkeyi alabildiği ve ya satabildiği kadar, sıhhatlı, güleryüzlü, maddî manevî bakımdan yeterli «çocuklarla doldurabilme» cevabı, ne olur, aradan 42 yıl sonra, Türk Anasının evlâd sahibi olabilme gücünü kanun yoluyla kısıtlıyan bugünün politikacılarına tekrarlamak mümkün olsaydı?

Doktor Fuad Beyin, hayata gözlerini kapıyıncıya kadar sımsıkı, sarsılmadan, irkilmeden, hiç bir fânî çıkarın ardında zerresini fedâ etmeden bağlı kaldığı bu ülkü, Mustafa Kemal'in 1933 deki ifadesiyle «ELLİ MİLYONLUK BÜYÜK TÜRKİYE» hedefinin temeli idi. Polatlı önlerinde düşman toplarının sesleri duyulurken, Meclis kürsüsünde doğacak çocukları ölümlerden ve felâketlerden kurtarma himmetini :

«— Sırasıdır arkadaşlar!.. Çünkü bu dâvâ ele alınmazsa, bugün hudutlarda vatan için ölenlerin yerlerini kimlerle telâfi edeceksiniz?» diyen rahmetli Dr. Fuad Umay, bir tıb ve ilim adamı olarak, gerçek bir halk ve fazilet iktidarında, Anadolunun YÜZ MİLYON insanı, devrin medeniyet ve saadetlerine sahib yaşatabileceğini biliyordu. Doğduğu KIRK KİLİSE'nin adının KIRKLARELİ olması teklifini Meclise getirdiği zaman da, isimlerde ve şekillerde bile tezadların tasfiyesi basiretinin güzel örneğini verdi. O yoksulluk ve tevazu günlerinde, Himaye-i Etfal'ın kendisi de fakir halkın bağışlarıyla yapabildikleri bugün hâlâ örnek... Binalar, tesisler yerinde amma Fuat Beyin ruhu yok...

★ — BİR NESİL SONRASI...

Fuad Beyin üzerinden sadece «bir nesil» geçti...

Millî Mücadele Ruhu, bu ülke için insan gücünün ve aklının, devrin ilim ve mantığı ile cihazlanarak BÜYÜK TÜRKİYE'yi yaratma mihrakında toplanmıştı : Bir tarafta doksan milyon Arab, öte iki yanda ikiyüz milyon Slav arasında Otuz Milyon Türkü fazla gören bir dalâlet anlayışının Millî Mücadele ruhu ile uzaktan yakından ne alâkası kalmıştır?

Felek onları, ne lutuf ki, bağlandıkları bütün büyük ve asîl gayelerin birer sabun köpüğü hal'inde erimelerinin son felâketlerini göstermeden aldı, götürdü.

Çilenin mirâsı, Fuad Beylerin himmetini kavrıyabilen bir avuç kadersiz vefakârın omuzundadır — K.

İHANETİN EN FECİİ **Karakin Pastırmacıyan Efendi, Osmanlı Meclisinde Erzurum mebusu idi. Birinci Dünya Harbinde Rusya'ya kaçtı. Armen Garo adını aldı, yapılmadık vahşetlerin faili Tero-Çeho Komitesinin başında Erzurum'a girdi, Türklerin kitle halinde öldürülmesini idare etti.**

Yukarıki klişe, bu vahşet yolculuğuna çıkarken yemin törenini gösteriyor. Resim, Amerika'da Taşnaksutyon'un organı Asbarez gazetesinden alınmıştır.

Ermeni Hadisesi'nin iç yüzü

YAZAN : CEMAL KUTAY

★ — « HİRİSTİYAN TÜRKLER » OLMUŞLARDI...

1453 de Fatih Sultan Mehmed'i yıktığı Bizans halkına din imtiyazları vermesi için zorlıyan hiç bir kuvvet yoktu : Türk Hakanı, bununla da yetinmedi... Ülkesi içinde yaşıyan bütün diğer azınlıklara da manevî hürriyetler tanıdı, bu arada, Ermenilere de, İstanbulda bir Patrikhane kurma hakkı verdi, çoğunlukla yaşadığı bugünkü Doğu illerimizde Kürd'lerle aralarındaki anlaşmazlıkta hakem vazifesi yapmalarını Uç Beylerine buyurdu.

Rönesans'ı açan yirmi iki yaşındaki Türk Hakanı, aydın kafası içinde «kavmiyyet ve milliyyet» prensiblerini de, zamanımızda bile Amerika Birleşik Devletlerinin «zenci meselesi» nde halledemediği ilerililik ve medeniyetçilikle kotarmış, en insanî ve aklî sonuca bağlamıştı : Fatih, Bitlisli İdris'in de bilgi ve mantık dolu kafasının gösterdiği yolun doğruluğu ile, ortada bir KÜRD MİLLETİ olmadığını, bunların asıl ve öz Türk soyundan KÜRD oymağının Fars etkisi altında ulusal benliklerini

yitirmiş Turanlılar olduğunu anlamış, Romalıların egemenliğine son verdiği Ermeni Krallığının döküntülerinin ise, Moğul-Türk devletlerinin baskısı ile Kafkasya'dan Anadolunun Doğusuna inerek kaynaştıklarını, sadece Hiristiyanlıklarını muhafaza ettiklerini görmüştü. Bunlara dinlerini değiştirmek için zorlama yapmıya da lûzum yoktu: Telkinler ve İslâm Misyonerliği yeterdi. Fakat Müslümanlıkta «— **Lâ rubbaniyet-i fil-İslâm = İslâmlıkta Hoca ve Papazlık yoktur.** » diyen büyük müsamaha ve vicdan hürlüğünün anlamını çok iyi kavrıyan Fatih Sultan Mehmet için, mensup olduğu din'i başkalarına ne çeşit yollardan olursa olsun telkin ve propaganda yoluyla aşılamak için sebeb de mevcud değildi. Bu sebeble, İstanbulun fethinden sonra kalan Bizans döküntüleri ya toptan millî sınırlar dışına sürülebilir, Ermeni azınlığı bırakılmıyabilir ve bunlar o günkü karşısına durulmaz kuvvet önünde Müslümanlığı kabul edebilirlerdi amma, ortada ne böyle bir arzu, ne de fikir vardı. Bunlar, kendi hallerine ve kendi idrâklerine bırakıldılar. Kendi hâkim devletleri mevcut iken erişemedikleri rahata kavuştular, asker olmadılar, kan vergisi vermediler, sanayi ve ticaretin, ziraat ve serbest hayatın her dalında ilerlediler, çoğaldılar, çoğaldılar.. Yavuz Selim devrinde Ermeniler ve Rumlar, toplandıkları şehirlerde Türk nüfusunu aşmıya başladılar. Seyahat, ticaret, ziraat, mülk edinme serbestliğini, dünya yüzünde görülmemiş din ve vicdan hürriyetleri tamamlıyordu. Cemaat teşkilâtını istedikleri gibi kurdular. Saltanat arşivi, **r e a y â** adını verdiğimiz bu Türk ve Müslüman olmıyan azınlıkların haklarının korunması vesikalarıyla doludur. Hepsi de, gerçek birer vatandaşlık hakkı ve huzuru içinde sadece dinleri Müslüman olmıyan birer «HİRİSTİYAN TÜRK» idiler. Kanunî devrinde Avusturya'nın elçisi olan Busbek, bu özgürlüğü öylesine hayranlıkla anlatır ki, sonunda bu hakikatleri neden böylesine gördüğü için kendisine kızar !...

★ — SONRA NELER OLDU?

Bu kardeş yaşama, asırlar boyu devam etti : En ufak sarsıntı geçirmeden!

Sonra nelerin olduğu, sadece Os-

✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱

CEZA GÖRENLER!

İkinci Meşrutiyetin ikinci yılında, 1909 senesi 14 nisanında, Papaz Moşeg'in tahrikleriyle ayaklanan Ermeniler, unutulmıyan «ADANA VAK'ASI» nı çıkarmışlar, Cebel-i Bereket sancağı (bugünkü Osmaniye çevresi) mutasarrıfı Asaf Beyin zamanında hâdiselere el atmaması sebebiyle iki taraftan yüzler değil binlerce kişi ölmüştü. Hem de en feci şekilde...

Hâdise İstanbulda büyük tesirler yapmış, Cemal Paşa, Adana Valisi olarak olaylara elkoymuştu. Divan-ı Harb kuruldu ve en sert kararlar verildi. Şu satırlar, Cemal Paşanın, Münihte Drei Masken Verlag Müessesesi tarafından bastırılan hâtıratının 255 inci sahifesinden alınmıştır:

«— Adanaya gelişimden dört ay sonra, yalnız Adana şehrinde Divan-i Harb-i Örfî mahkûmlarından otuz Müslümanı idam ettirdiğim gibi, ondan iki gün sonra da Erzin kasabasında on yedi Türk ve Müslümanı idam ettirdim. İdam edilen Türkler arasında Adana'nın en eski ve en zengin ailelerine mensup gençler bulunduğu gibi, Bahçe kazası müftüsü de vardı. Bu müftü o havali Türkleri nezdinde büyük bir nüfuza mâlik bulunuyordu.

Çok teessüf ederim ki Adana vak'asının ikinci günü bir ecnebî vapuruyla İskenderiye'ye firar edebilmiş olan Papaz Moşeg, o zaman elime geçmedi. Yine haklı olarak, Divan-ı Harb tarafından gıyaben ölüme mahkûm edilmiş olan bu zat elime geçmiş olsaydı, onu da, Bahçe müftüsünün karşısına astırırdım.»

⁂

Bu «idam listesi» nde sadece bir Ermeninin, evet sadece bir Ermeninin adı var: O da, gebe dört Türk kadının karnını deşmiş. Mahkemede bunu iftiharla da söylemiş. Zabıtlar hâlâ elde duruyor.

⁂

Fakat bütün bunları sıralamak neye yarar?

Bizi rahat bırakmamak kararında olan malûm kaynaklar, ne hâyâ, ne insaf duygusu ile dinmiyen sonu gelmez kinin alevini, yine üstümüze yöneltmişlerdir. İşte o kadar ...

manlı İmparatorluğunun iç meselesi değildir : Dünya, Avrupanın bağrına yerleşmiş ve egemenliğini silâh gücü ve teşkilât, hattâ kanun ve adalet varlığı ile yürüten büyük bir İslâm - Türk devletinin devamını, Hiristiyanlık için yıkılması şart tehlike sayınca ve bizim de temelini temin ve temsil ettiğimiz medeniyet sistemi, buharın, müsbet ilmin, laboratuvarın hayata girmesiyle değerini kaybedince, üzerimize çullanmıya güç sahibi olan Salib, Hilâl'in karşısına Slavlığı çıkardı ve Napolyon'la Rus Çarı Aleksandr arasındaki anlaşma sadece Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasını değil, O'nun bağrında birer öz evlât gibi huzur ve sükûn içinde yaşamakta olan ve aslında o güne kadar « Hiristiyan Türkler » statükosu içindeki Ermeni ve Rumları da, ihanete, hıyanete, felâkete sürükledi. Samimî olarak itiraf etmek gerektir ki, bu tahrik ve propagandalara 1877-1878 Osmanlı - Rus muharebesine kadar boyun eğmiyen kavim de Ermeniler oldu.

Yeniçeri Ocağını yıkan ve millî orduyu kuran Sultan İkinci Mahmut zamanında artık Rusya, Osmanlı devletine nefes aldırmamıya karar vermiş ve 1826 - 1827 savaşları başlamıştı : Mısır'ı, Fransızların elinden tamamen çekerek, kendisinin Hind yolu üzerinde bir üs'sü haline getirme kararında olan İngiltere, Kavalalı Mehmet Ali Paşa hâdisesini meydana çıkarmış ve Osmanlı Nizam Ordusunun henüz emekleme çağında olan Asakir-i Mansure-i Muhammediyesinin önüne dikilen müşterek kuvvetler, Mora ve Tesalya ayaklanmalarıyla, Rum ihanetinin neticesi Yunan Ayrılışı vukua gelmiş, Ermeniler de bilhassa Kafkasyadan akıp gelen tahriklerin dalgasının tesiri altında o güne kadar kendilerine verilen «**Millet-i Sadıka**» adı ve unvanı ile bağdaşamıyacak bir ruh hâleti ile iğtişaş yoluna sapmışlardı. O tarihe kadar tam bir kardes havası içinde yaşıyan Ermeniler, Türklere ve Kürdlere karşı, kökü din değil milliyet olan kavgaya giriştikleri zaman, ne inanılmaz hakikattir ki, kiliselerinde Türkçe ibadet ederler, İncil'i Türkçe okurlar, hattâ bir çoğu, aile ve

Hınçak Komitesinin fedaileri: Hapet Tevekkülyan ve Kalost Antrasyan'ın hâtıraları için Ermeni mekteplerinde tiyatro perdesi olarak kullanılan levhalar.

(Acaba Amerika'daki zenciler, İngiltere de İrlandalılar, Rusya'daki Ermeniler, Yunanistan'daki Türkler, Yugoslavya'daki Hırvatlar, hattâ İsviçre kantonları, böylesine bir tahrik ve ayrılık levhasını fütursuzca okullarına çekebilirler mi?)

nesiller boyunca unuttukları Ermeniceyi bilmezlerdi. İlk Ermeni ayaklanmalarının çıktığı 1896 da, Merzifondaki Amerikan Kolejinde Hoca olan Rahib William Truv, hatıratında şöyle der :

«— **Kendileriyle konuştuğum Ermeni ihtilâlcileri Ermenice bilmiyorlar, Türkçe konuşuyorlardı. Bir sözlerini tasdik ettirmek ve doğruluğuna inandırmak için yemin etmeleri ihtiyacını duydukları zaman tereddüdsüzce «— Kur'an çarpsın ki...» diyorlardı. Âdetleri, an'aneleri, inançları tamamen Türklerin ve Müslümanların aynı idi. Hattâ içlerinde,**

Kürtlerle evlenenler vardı. Vicdanî kanaatim odur ki, bütün bu ayrılmaların sebebi, çok iyi idare edilen bir tahrik ve propagandadır. »

★ — KİMLER «KATL-İ ÂM» İDDİA EDEBİLİR ?

Sultan Hamid'in otuz üç senelik iktidarı devrinde Ermeniler, Jön - Türk hareketinin kadrosu içinde idiler : Taşnaksutyon, Hınçakist, Reforme Hınçakist ve çeşitli yirmiye yakın isimle, İttihad ve Terakki arasına giren Ermeniler, «**Hürriyet istiyen tam bir Osmanlı**» hüviyeti içinde idiler. İkinci Meşrutiyet, Dokuzuncu Ordu'nun elinde gerçekleşinciye kadar, Pariste akdedilen birinci ve ikinci kongrelerde, Ermeni murahhasları, kurulacak Meşrutiyetin getireceği hürriyet ve haklar içinde yine kardeşçe yaşamaktan başka hiç bir ayrılıştan bahsetmiyorlardı. Ne kadar dikkatdeğer hâdisedir ki, bu zihniyet ve düşünce içinde olan Ermeni Liderleri, Birinci Dünya Harbi içinde Osmanlı idarecileri tarafından değil de, Rusyaya bağlı bir Ermenistan dâvâsı için silâha sarılan bugünkü « kukla Ermenistan » öncüleri tarafından yokedilmişlerdir!...

Meşrutiyetin ilânından sonra kurulan Osmanlı Mebusan Meclisinde 42 Ermeni mebusu vardı. Bu mecliste, Türk olmıyanların sayısı, Türk olanların sayısından üstündü. Görülüyor ki, İttihad ve Terakki iktidarı, böyle bir mebusan meclisi kurarken, **İttihad-ı Anasır**, yani, Osmanlı ülkesinde yaşıyan çeşitli din ve ırkdaki unsurların çatışmasından zerre ce endisede değildiler. Bu, belki bir gafletti amma, iyi niyet ve insanlık duyguları dolu olan bir gafletti.

1914-1918 Birinci Dünya Harbine Osmanlı Türklerinin sadece bir macera için girdikleri propagandası hazin bir yalandan ibarettir : Bu savaşa Osmanlı Türkleri, en ufak teferruatına kadar hazırlanmış bir istilâ plânını yarıda bırakmak ve vatanlarını korumak mecburiyeti içinde harbe girmişlerdir. İşte bu ölüm-kalım devresi içinde, Ermeniler de, Rumlar gibi, asırlarca fazilet, şefkat, müsamaha, adalet ve hakkaniyet duyguları içinde yaşadıkları öz vatanlarına ihanet ettiler, düşmanlarla birleştiler, ve üstelik tam bir barbarlıkla müdafaasız Türk ve Kürdlere saldırdılar. Tarafsız müşahitler de tesbit etmişlerdir ki, Türkler ve Kürtler, daha çok kendilerini müdafaa etmişlerdir. Cemal Paşanın Adana valiliği zamanında çıkan hâdiseleri tetkik için kurulan komisyon âzasından olan Amerikalı Misyoner Mr. Çimbers'in memleketine döndükten ve « **Kanın izleri arkasından...** » adlı hâtıralarının neşrinden sonra, kendisinin, hâlâ bilinmiyen sebeble neden odasında ölü bulunduğunun cevabı da, ortaya koyduğu gerçeklerin içindedir. Rus Dendelştam adlı aslı Yahudi olan bir garazkâr bile eserinde Moşeğ adlı Ermeni Papazının kendisini Türk Ermenilerinin siyasî ve ruhanî reisi ilân ettiği zaman, kiliselere gönderdiği gizli tamimde şu satırları kullandığını kaydeder : «**— Ben Sizlere bir Türk meselesinden bahsetmiyorum. Çünkü Ermenistan kurulduğu zaman, ortada bir Türklük ve Türkler kalmıyacaktır.** »

Elimizdeki vesikalar, öldürülen, vahşice katledilen binler değil, onbinlerce Türk ve Kürdün kanının bu tamimin kızıl izlerini taşır. Bu boğuşmalar sırasında Ermeniler kayba uğramamış mıdır ? Elbette uğraşmışlardır ve elbette bazı yerlerde bu kayıblar aşırı olmuştur. Fakat insaf etmek lâzımdır : Hiç bir ahlâkî ve mantıkî sebeb olmadan taarruza uğrıyan bir toprağın asıl sahibleri, kendilerini müdafaa etmişlerse bu bir cinayet midir ? Tarsus Amerikan Koleji müdürü Mr. Robert Kristin : «**— Bütün hâdiselerde ilk taarruz Ermilerden geldi** » diyor.

Aradan elli yıl geçti. Konuşulursa ortaya konacaklardan Türklüğün yüzü asla kızarmaz. Biz tarihimizin hiç bir devrinde zalim olmadık : Daima mazlûm mevkiinde kaldık. Fakat gerçekleri anlıyalım artık : Değişmiyen düşmanlar hâlâ rahat etmemizi istemiyorlar : Ermeni iddiası kapanacak, yerine başkası çıkacaktır...

...VE, BÖYLECE - BİTMİŞTİ **Elli yıl önce, Mehmet Akif'in o güzel tâbiriyle «Eski Dünya, Yeni Dünya, bütün akvam-ı beşer» in karşımıza çıktığı Çanakkale'de, başabaş, dişe diş dövüştükten sonra, o günkü düşmanlarımızı mübarek vatan topraklarından atmıştık. Yukarıdaki klişe, Arıburnu'nda, Kanlısırt'ta düşman siperlerine dikilen gazi Alay Sancağını, muhafızlarının elinde gösteriyor.**

Yarım yüzyıl önce dövüşenler, Çanakkale'de kucaklaştılar...

YAZAN : M. ŞEVKİ YAZMAN

★ — **BİR YILDÖNÜMÜ DOLAYISİLE :**

Birinci Dünya Harbinde İngiliz kırallığının tam bir müstemlekesi durumunda olan Avusturya ve Yeni Zellanda adalarından 25.000 — 30.000 mevcutlu bir kolordu teşkil olunarak evvelâ Mısıra getirilmiş ve sonra da ilk ihraçta yani 1915 senesi 25 Nisanında Gelibolu yarımadasına ve Arıburnuna çıkartılarak muharebenin en kanlı ve çetin safhalarına iştirak ettirilmiştir. İki adanın baş harfleri ile kolordu manasına gelen kelimenin birleşmesiyle Anzak ismini alan bu birliğin mensupları denebilir ki tarihte az görülür bir bağlılıkla bu eski savaş yerine ve orada çarpışan Türk ordusu ve milletine karşı samimi hisler besliyerek mesafenin çok uzak olmasına rağmen müteaddit defalar bu çarpışma yerine gelmiş, mezarlıklarını yaptırmış, âbideler diktirmiş ve en son ola-

rak 50 nci yıl dönümünün bir sene evvelden ve Türk hükûmetiyle, eski muharipleriyle sıkı teması muhafaza ederek o günlerin şanına lâyık bir merasimle kutlanmasında en büyük gayreti göstermiştir. İlk zamanlarda ihraç kuvvetlerinin nihayet üçte birini, veyahut ancak döğüş kuvvetlerinin onda, hatta onbeşte birini teşkil eden Anzaklar, büyük fedakârlıklar bahasına da olsa bu sene merasime 350 kişi ile katıldığı halde İngilizler 35 kişi, Fransızlar 80 kişi, Almanlar 65 kişi ile iştirak etmişler ve hiç birisi Anzaklar mertebesinde muharebe sahasında ve Geliboluda kalmamışlardır. İnsan Anzaklardaki heyecanı, bizlere karşı gösterdikleri yakın alâkayı ve sevgi tezahürlerini gördüğü zaman gayri ihtiyarî içinden soruyor:

— Bunun sebebi nedir? Ötekilerden haylı farklı, heyecanlı bu ihtiyarlar Geliboluyu ve Türkleri görmekten neden bu derece hoşanıyorlar?

★ — **HAYRANLIK UYANDIRAN BİR MÜDAFAA :**

Bundan beş ay evvelsi gelen ve bu ellinci yıl dönümünün kutlanmasını hazırlayan heyetle olduğu gibi bu sefer gelen 50 kişilik heyetle de o günlere iştirak şerefi duymuş bir eski muharip olarak ve o günleri gördüğü kadar canlandırmıya çalışan « Türk Çanakkale » adlı kitabın müellifi sıfatiyle temasta bulundum. Çeşitli insanlarile görüştüm, konuştum. Bu hususta edindiğim intiba şudur:

Geniş ve zengin bu iki adanın topraklarında bir akıncı sıfatiyle yaşayan, kazanan, gürbüz, sıhhatli ve atılgan bu insanlar tarihlerinde ilk kahramanca harbi Geliboluda yapmışlar, sonra bu sebeple kendi kuvvet ve kudretlerini hissederek kendilerini buraya getirenlere karşı direnmeyi de öğrenmişler ve o sayede tam müstakil devletler olarak İngiliz topluluğunda yer almışlar, sonra getirildikleri bu Türk diyarının insanlarına karşı an'anevî bir kin ve husumet beslemedikleri için, onların vaktıkları kahramanca müdafaaya karşı hayranlık duymuşlar, esirlerine ve yaralılarına karşı merdce ve kahramanca davrandıkları için içlerinde bu müdafaalara karşı derin bir hürmet hissi belirmiş ve bunu asla unutmamışlar. Bu noktayı tebarüz ettiren centilmen bir mu harip bana dediki:

«— Çanakkaleden sonra Fransaya gönderilerek, orada Almanlara karşı harp ettik. Fransız ve Alman gibi iki medeni millet asırlık husumetlerinin bir neticesi olarak birbirilerine karşı o kadar insafsız ve zalim hareket ediyorlardı ki, Geliboluda size karşı hissettiğimiz şövalyersik muhabbeti burada hissedemedik. Bu sebeple ben, şahsen Gelibolu'ya üçüncü gelişim olduğu halde, Fransa'daki harb yerlerine bir defa dahi gitmedim. Arkadaşlarımdan birçoğu da benim gibi hareket etmişlerdir. Bunun ifadesi ve izahı da kolay değildir ama, bir gerçektir. »

★ — **ÖPÜŞEN SABIK DÜŞMANLAR :**

Bu yüzdendir ki, Tophane rıhtımın da karşılamada olduğu gibi, Arıburnunda ve tam çıkarmanın saatinde, yani 25 nisan günü gece saat 1.30 da karaya çıktıkları zaman ellerinde çiçekler, çelenkler ve hediyelerle gelerek ellerimize, boynumuza sarılmışlar ve bir düşman gibi değil, elli sene evvel yanyana harbetmiş dostlar gibi aramıza karışmaktan zevk duymuşlardır.

Arıburnunda saat 4,30 da karaya yaklaşıp motorlardan kendilerini karaya attıkları zaman, 50 sene evvelini hatırlamak için o zamanki gibi, toprağa uzanan ve karşıki dimdik yamaçlardan gelen kurşunlardan sakınma hâtırası tekrar eden bu yetmişlik ihtiyar gençlerden birçoğu, aynı zamanda bu mukaddes toprağı öpüyor, o gün kaybettikleri binlerce arkadaslarının hâtırasını tekrar yâdettikleri ve hattâ iclerinden bazılarının, ellerinin ve ayaklarının zayi olmasına sebep olan o günlerin hâtırasivle gözlerinden yaslar bosanıvordu. Bu sahneyi görmek, hakikaten insanı heyecanlandıran ve gözleri yaşartan bir temsili seyretmek gibi birseydi. Sonra kalktılar, ellerinde bayrakları, toplu olarak bize karşı ilerlediler. Yolu kesmis bulunan biz eski muharipler ve yine ayak-

ARIBURNUNDA SİPERLER

Elli yıl sonra gelenler, ellerinde tutabilmek için kıyasıya dövüştükleri yerlerde, yarım yüzyıl sonra birbirlerine karşı hayranlık duyguları içinde aradıkları bu siper yerlerini bulamadılar, fakat aynı hislerin kalblerini ve hâtıralarını doldurduklarını gördüler...

larını, ellerini, kollarını zayi etmiş malûlgazilere bu defa sarıldılar ve öpüştüler. Diyebilirim ki, birer dünya faciası olan büyük harblerin anmasında, başka yerlerde bu sahnelere pek ender tesadüf edilmiştir.

Nitekim muharebeye, Anzaklardan çok daha büyük mikyasta katılmış Fransız ve İngilizlerde bu sahneyi ve bu haleti ruhiyeyi görmedik. Hattâ gönderdikleri mümessiller dahi çok azdı. Dahası var: Ertesi günü, hep birlikte ziyaret ederek büyük hürmetle karşısında ihtiram duruşuna vardığımız Türk âbidesinden sonra, öteki orduların âbidelerini ve mezarlıklarını ziyaret ederken, yalnız bizler ve mezarlıkların mensubu olduğu milletlerin eski munarib-leri vardı. Ne Anzaklar Fransız ve İngiliz mezarlıklarına uğradılar, ne ötekiler Anzak mezarlığına geldiler. Sabık dostlar arasında, tuhaf bir çekingenlik ve sabık düşmanlar arasında ve bilhassa Anzaklarla bizim aramızda, tasvir hayli güç bir samimiyet hüküm sürdü. Dediğim gibi, bu sahnelerin yaratılmasında, hattâ son günlerinde, öteki muharip milletlerin bu merasime zorlanmasında Anzakların büyük rolü ve gayreti olmuştur.

★ — **O GÜN ve BUGÜN :**

Harb sahnelerini ziyaret ederken, benim gibi aylarca siperlerin içinde koşmuş durmuş insanlar için, bu yerleri bulmak mümkün olmamıştır. Şimdi şehitlik âbidesinin yapılmış bulunduğu Hisarcık sırtındaki eski Fransız siperlerinin yerini görmek mümkün. Zira, buralar taşlık olduğu için, tarla haline gelememiş. Fakat Vezirdere üzerindeki sırtlarda, Cesetler tepesini veya başıma dertler açmış, takımımın büyük kısmını silmiş süpürmüş dördüncü lâğımın yerini bulmak mümkün değil. Yerlestirilmiş

(Sonu 1424 üncü sahifede)

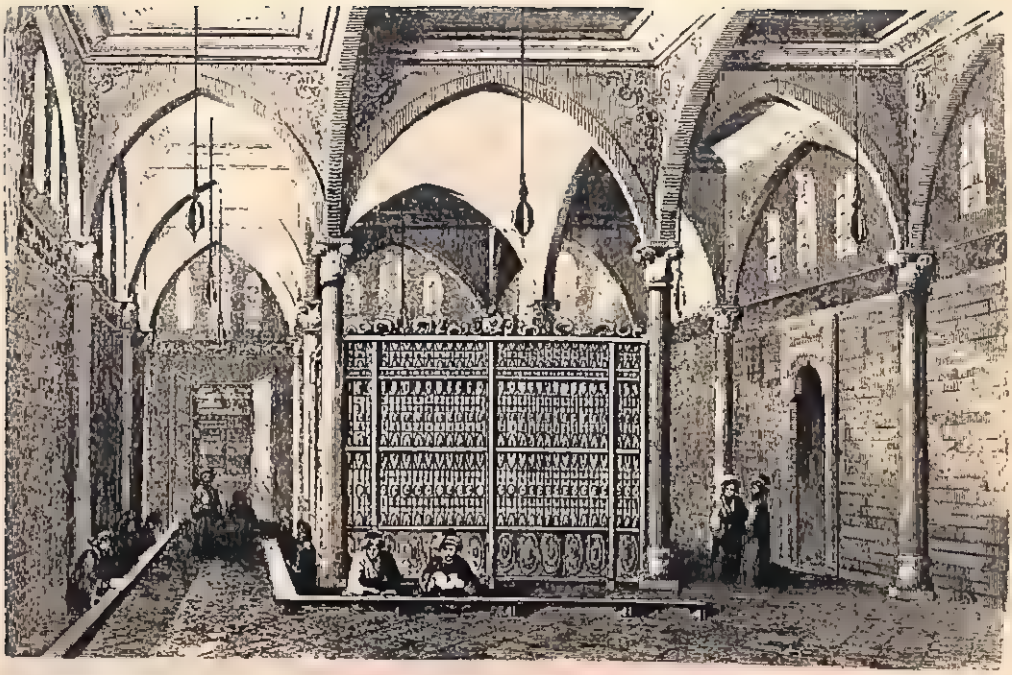

HAN KİTAPLIĞI Asıl Türk olan bütün devletlerin saraylarında müşterek taraflar vardır. Devletin başında olanların merasimlere çok değer veren yaşamaları, hattâ sarayların inşası ve kullanışlarında bile benzerliklerin çokluğu dikkati çeker,

Kırım Hanlarının saraylarında da «KİTAPLIK» özel önem taşırdı. Bugün Rusların Leningrad Türk müzesinde muhafaza ettikleri Kırım Hanlarının kitapları arasında eşi dünyada olmıyan sayısız yazma eserler mevcuttur. Klişemiz, Bahçesaray'daki Han Sarayı'nın kitaplık avlusunu gösteriyor.

2 Haziran 1475 :

KIRIM, OSMANLI SINIRLARI İÇİNDE..

YAZAN : CEMAL KUTAY

★ — **FATİHİN KAFASINDAKİ ÜLKÜ :**

Sene 1475 di. İstanbul'u Başşehir yapabilme ve yeni bir devir açabilme saadetine erişen Fatih Sultan Mehmet, Akkoyunlu Hakanı Uzun Hasanı Otlukbeli savaşında yenmiş, Anadolunun Güney ve Doğusunda beliren tehlikeyi ortadan kaldırmış, gözlerini ve dikkatini Karadeniz'e çevirmişti. Fatihin kafasındaki yeni ülkü, KARADENİZİ BİR TÜRK GÖLÜ YAPABİLMEKti. Bugünkü Rumanyanın Karadeniz kıyıları çevresi olan Buğdan'ı elde eden genç cihangir, eğer Karadeniz'in Batı kıyılarını da ülkesi içine alacak olursa, Karadeniz, Kafkasya sahillerinin kolaylıkla elde edilebilmesi ilerleyişinin temeli olacak Kırım'ın fethi ile, hiç bir yabancı bayrağın dolaşması mümkün olmıyacak bir İÇ TÜRK DENİZİ haline gelecekti. Bu, dünya kurulalı, hiç bir hâkim milletin kendi haritasına çizemediği mutlu ve erişilmez sonuçtu.

Kırım'ın öz Türkçe adının Osmanlıcadaki karşılığı **İ s t i h k â m** dı. Neyin istihkâmı ?

Dünya coğrafyası, milletlerin kaderi için değişmez yönler gösteriyordu: Öz ve arı bir Türk Devleti olan ve bütün Rusyaya, Sibirya ötelerinden Man-

çuryaya ve Kore'ye, öteyandan Kıpçak Bozkırlarına kadar Orta-Asyaya hâkim olan Altın-Ordu devleti, On Üçüncü Yüzyıldan sonra sarsıntı geçirmiş, Toktamış'ın Timurla olan savaşından en çok Türk olmıyan uluslar faydalanmış, o tarihe kadar Altın - Ordu devletinin tam hâkimiyeti altında olan Ruslar kıpırdamıya başlamışlardı. İçlerdeki bu kımıldamayı, Karadenizin batı kıyıların da büyük ticaret şehirleri kuran Cenevizlilerin yayılmaları takib etmişti. Altın-Ordu'da taht kavgaları, Kırım Hanlığında ayrılıklarla sürüp giden ihtiraslarla Türk kudretinin azalmıya başladığı bu dünya egemenliği için önemli topraklarda, yeni bir Türk kudretinin gösterilmesi zaruretine inanan Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u ele geçirmesinden sonra kafasına yerleşen büyük ülkü için vaktin geldiğine inanarak, Gedik Ahmet Paşa kumandasındaki 300 gemilik muhteşem bir donanmayı, içlerine asker, top, mühimmat, çetin müdafaaya hazırlanmış kıyı kalelerini fethetmiye yarıyacak vasıta ve tecrübeli askerlerle doldurarak, 1475 yılı mayısının birinci günü, İstanbul'dan uğurladı.

★ «— TÜRKLER, DAYANILMAZ BİR KUVVETLE KARŞIMIZA DİKİLDİLER... »

Kırım, Azak Denizi ile Karadeniz arasında 25.930 kilometre kare büyüklüğünde bir yarımadadır. Ondört ve on beşinci yüz yıllarda Kırım sahillerindeki Azak ve Kefe limanları, Rus stepleri, İran, İç Asya, taaa Çinden gelen İPEK YOLU'nun üzerinde ve bu temel ticaret hattının can noktasında idi. Ceneviz kolonisinin 1460 dan sonra hızla geliştirdiği Kefe'de, 1475 de 39 bin bina vardı. Nüfusu Moskovanın üç misli idi. Azak limanının önünde mal yükliyen ve boşaltan gemiler için üç sıra mendirek ya-

İBRETLER

Kırım Hanları arasında değerli devlet adamları, kumandanlar, şairler, ilim ve sanat erbabı yetişti. Bunların arasında Gazi Kırım Giray özel bir yer alır.

Rus çariçesi İkinci Katerina, savaş halinde olduğu Leh süvarilerinden bir kısmının Kırım Hanlığı topraklarına sığınmasını sebeb yaparak Romançof kumandasında büyük askerî kuvvetleri Kırım üzerine saldırtmıştı. Kırım Hanı, seksen bin atlı ile Rusların karşısına çıkarak onları perişan etmiş, Cenub Rusyası topraklarına girerek yüz on şehri tahrib ve sayısız ganimet almış, Moskoflar bu savaşlarda yüzbinden fazla asker kaybetmişlerdi. Katerina, başa çıkamadığı bu yiğit Han'ı, ustalıkla sarayına soktuğu bir Rum doktora zehirleterek öldürtmüştü.

Bir kahraman ruhunun şu seslenişi, hamaset edebiyatımızın bergüzâr hâtırasıdır:

Seferin cevri çok ümmidi vefâ ile veli,
Olduk âşüftesi bir şuh-u cefâcû yerine,
Olmuşuz cân ile billâh Gazay-ı teşne
Kanını düşmen-i din'in içeriz su yerine...

Gerçekten dediklerini yapmışlardı... Aradan zaman geçin de, Küçük Kaynarca muahedesi ile Kırım, Moskof sultası altına girince bedbaht Üçüncü Sultan Mustafa, Türk yurdunu yüzyıllardır koruyan bu muhteşem istihkâmın yıkılmasında gaflet ve kabahatleri olanları şöylece tel'in etti :

Yıkılubdur bu cihan, sanma ki bizde düzele
Devleti çarh-ı denî virdi kamû müptezele
Simdi ebvab-ı saadette gezen hep hazele
İşimiz kaldı heman merhamet-i lemyezele..

⁂

Kırım elden gittikten sonra, işimizi, Allahın lutuf ve inayeti de düzeltmedi: Çünkü Kırım'ın bizim olması Tanrının lutfu idi. Allah da, böylesine değerli lutufları muhafaza edememek gafletinin sahiblerinin elbette ki elinden tutmazdı...

pılmıştı. Bütün İtalyanın servetinden çok zengin olan bu limanlarda esir ticareti öylesine gelişmişti ki, satın alınan köleler için sahilde muhafaza kışlaları inşa olunmuştu. Raçib Umberto Kalvi'nin hâtıratında, bu zengin ülkelerin Osmanlı bayrağı altına geçmesi, binbirgece masallarındaki anlatış mübalâğası içinde, bir roman gibi hikâye edilir. Katolik papazı der ki :

«— Günlerden beri uykusuzduk. İstanbul'da olup bitenleri bize sadakatle haber veren bir casusumuz, Gedik Ahmed Paşa kumandasındaki yüzlerce geminin Padişah tarafından uğurlandığını ve yolda olduğunu bildirdiği ândan itibaren onbinlerce Cenevizli, kadın, erkek, çoluk, çocuk, kale burçlarını tamire ve müdafaaya hazırlandık. Surların içinde yaşıyan Nogay, Tatar, Kıpçaklara güvenimiz de yoktu. Ne de olsa bunlar Osmanlı Türklerinin kanındandı. Hepsi de Türk soyu, hepsi de Müslüman idiler. Ah!... Sent-Sofi'yi Salib'den alıp Hilâl'e veren kader, Türk'ün yumruğunu şimdi de bizim servet ve refah kaynağı haline getirdiğimiz bu kıyılarda başımıza indirmek kararında idi. Gelenin ne karşı konulmaz kudrete sahib olduğunu Konstantin tecrübe etmişti. Bizler şimdi büyük beldemiz Cenova'dan çok uzaklarda idik. Akdenizi Karadenize bağlıyan Boğazlar da Türklerin elindedir. Vaktiyle aklımızı başına almamış olmamızın acı neticelerini şimdi çekiyoruz. Bundan on sekiz sene evvel Moncastro (yâni bizim Akkermanımız) hücum eden Türk Amirali Zağarcı Yakub Bey, kısa zaman sonra daha büyük kuvvetlerle geleceklerini söylemişlerdi. Bu adamlar söylediklerini yapıyorlar. Şimdi bütün bizler ve bizimle beraber İsa'nın çocukları korku içindeyiz.

Mayısın yirmi altıncı günü kaleyi kuşatan Türk Amirali Gedik Ahmet, teslim olmayı teklif etti. Bir çokları buna boyun eğme kararında idiler. Kumandanımız Civanni Morello, mukavemeti denedi. Türklerin müthiş topları kalelerimizin burclarını birer birer devirdikçe buna imkân olmadığını o da anladı. Türklere teslim için giden heyetin içinde ben de vardım. Bizlere güler-yüz ve şefkat gösterdiklerini inkâr edemem. Esirler, savaşa katılmış olanlardı. Gelenlerle, zamanlardır bizimle dost geçinen Kırımlılar, Tatarlar, Nogaylar, Peçenekler ve Kalmuklar, Osmanlılarla öylesine kısa zamanda kaynaştılar ki, bu dehşet gününde hiç unutamadığım ân bu oldu. »

★ — CENEVİZ KOLONİLERİNİN ELE GEÇMESİ :

Kefe'nin kısa zaman içinde böylece zaptına muvaffak olan Gedik Ahmet Paşa, buradan Azak Denizine girdi, Don nehri ağzındaki diğer kaleleri de aldıktan sonra koloni şehirlerinin en müstahkemi olan ve sarp bir dağ başında kurulmuş Menkûp kalesini kuşattı. Asıl adı Merkan Braka olan, bu çetin kaleye, Osmanlılar, Menkûp, yâni «gözden düşmüş» adını vermişlerdi. Burası, çevresinde cereyan eden kanlı savaşlardan sonra böyle bir isim almıya hak kazanmıştı.

Kale kumandanı, önce teslim teklifini kabul etmiş, fakat teslim almıya gelen heyetimizi toptan öldürerek ölülerini başlarından ayrılmış vaziyette denize fırlatmıştı... Gedik Ahmet Paşa bu vahşet karşısında karaya çıkardığı üç bin kişilik seçme bir kuvvetle kaleyi karadan kuşatmış, donanmaya da bütün gücüyle ateş emrini vermişti. Her tarafı, çok mükemmel müdafaa edilen kale, uzun zaman karşı koymuş, fakat, arkadaşlarının intikamını alma ahdinde olan levendler, soğuk bir gecede hazırladıkları lâğımı başarı ile patlatarak kaleye girmişlerdi. Menkûp'un da zaptından sonra, Karadenizde, hiç bir Ceneviz kolonisi kalmamıştı.

Cenevizlilerin elinde hapis olan Mengili Giray, Gedik Ahmet Paşa tarafından tekrar Hanlık makamına getirilmişti. Böylelikle, Altın-Ordu devletinin Karadeniz içinde kurduğu Türk Hanlığının, o tarihte en büyük Türk İmparatorluğunu kurmuş olan Osmanlı devletinin himayesinde tekrar hayata kavuşması, Deli Petro'ya kadar devam eden Rus sinmesinin asıl unsurlarından birisi olarak devam etti.

★ — 299 SENELİK TÜRK HÂKİMİYETİ :

Gedik Ahmet Paşa, 1475 mayısının başından ekim sonuna kadar, bütün Kırım Yarımadasının Osmanlı Türklerinin sınırları içine girmesi fethini tamamladı : Gidilen yerler, aynı kan ve aynı ruhu taşıyan kardeş ülke idi. Moskovanın önlerindeki bataklılardan sıyrılmıya başlıyan Ruslara karşı, bütün Türklüğün birleşmesi, tarih ve coğrafya düşmanını, daha derlenip toparlanmadan kendi iç âlemine iade etmesi şarttı. Fatih Sultan Mehmet, cihanın saygı ile eğildiği dehâsı ile gerçeği görmüştü. Saltanatının sonlarına doğru, Mengili Girayın yerine geçen Devlet Giraya gönderdiği ferman, bu gerçeği nasıl derinden kavradığına en güzel belgedir.

Kırım'ın bizim dilimizdeki anlamı «İstihkâm» demekti: Önceleri Altın - Ordu Türk hakanlığının, daha sonra Osmanlı – Türk Hakanlığının istihkâmı olan Kırım, Slav akışını yüzyıllarca dur durmaya muvaffak oldu. 299 sene Osmanlı Türklerinin egemenliği altında kaldı. Bu müddet içinde Kırım Hanları, Avrupa içlerine inen, Viyana kapılarına dayanan, İtalya kıyılarını kasıp kavuran, Polonya'yı elinde tutan, Macar ovalarında kralların başlarındaki taçları alıp dilediklerine veren, bütün şanlı fetihlerde Osmanlı Türklerinin saflarında yiğitçe dövüştüler.

Hanların kırkıncısı olan Şahingiray, Rus asıllı karısının teşviki ile ve sarayını dolduran Rus güzellerinin zoru ile Moskoflara imtiyazlar vermek isteyince, halk isyan etti. Kırım hanı, mezelletlerin en büyüğünü irtikâb ederek kendi öz halkına karşı, Rus Çarîçesi Katerina'dan yardım istedi. Osmanlı Türkleri bu sırada Moskoflarla savaş halinde idi. Yenilgimiz sonunda, imzalamaya mecbur olduğumuz Küçük Kaynarca Anlaşması ile Kırım hanlarının istiklâlini kabul zorunda kalmıştık. Moskoflar, verdikleri sözde durmıyarak Kırım'ın içişlerine karışmıya başladılar. Kudretimiz, bu Türk ülkesini Rus boyunduruğundan kurtarmıya yetmedi. Nihayet, 1784 te, Özi kalesini Moskofların zaptı üzerine, Kırım büsbütün müdafaasız kaldı ve Rus ordusu Altın-Ordunun şan ve şeref devrinin bu aşılmaz Türk kalesini de ele geçirerek bütün Yarımadayı işgal etti. Çarlığın eline düştüğü günden beri felâketler elinde kalan Kırım Türkleri, İkinci Dünya Harbinde, Sivastopol ve Odesayı ele geçiren Alman ordusuyla işbirliği yaparak tekrar hürriyet ve istiklâl savaşına girişti, harbin Almanların mağlûbiyetiyle neticelenmesi onların da sonu oldu.

Bugün bilenler anlatıyorlar ki, vaktiyle 206 bin atlı çıkaran Kırımda Türk kalmamıştır..

KIRIMLI KIZLAR

Kırım Türkleri, Rusların üzerinde hâkim oldukları devirlerde, o devrin gelenekleri ile Slav kadınlariyle arklarının ıstıfasını devam ettirdiler, Batı medeniyeti ile daha yakından temas ettiler, fakat millî varlıklarını da titizlikle korudular.

Klişemiz. millî kıyafetleri içinde, son nesile mensup iki Kırımlı Türk'ü gösteriyor. Ne oldular acaba? Bu sualin cevabı, dinmesi güç bir ıstıraptır.

ZAFERİN ŞEREFİ

SANCAK alemleri

YAZAN : İBRAHİM HAKKI KONYALI

★ — YAVUZ SULTAN SELİM'İN VÂSİYETİ :

Müzelerimiz, sancak ve merasim alemleriyle doludur. Eskiden sancakların, gönderlerinin üstlerine geometrik ve bitkisel süslerle, Kur'an âyetleriyle, hadislerle, büyüklerin sözleriyle, sözlerin büyükleriyle süslenmiş muhtelif şekillerde alemler geçirilirdi. Bir de merasim, tören alemleri vardı. Bunlar, törenlerde alayın önünde uzun bir gönderin üstünde götürülürdü. Sayıları hükümdara, beylerbeylere, sancak beylerine göre değişirdi. Çoklarının üstlerine kimin adına yapıldığı yazılırdı. Bunların içinde yazı, tezhib, minyatür, şekil ve süs itibariyle san'at şaheserleri vardı. Bilhassa Mısır ve İran eserleri içinde böyleleri pek çoktu.

Her san'ata ve mesleğe bir pir arandığı devirlerde yaşasaydık, müzeciler ve arkeologlar, Birinci Sultan Selimi muhakkak kendilerine pir seçerlerdi. O, bir yirminci asır müzecisi ve arkeoloğu gibi, fethettiği yerlerdeki kıymetli eserleri, tarih yadigârlarını başkentine getirmiş ve Yeni Saraydaki (Topkapı Sarayı) hazineleri, kütüphaneleri bunlarla doldurmuştur. Bunlar o kadar çoktu ki, saray hazineleri almamıştı. Ayasofya müzesini (Eski Askerî Müze Binası), Yedikule burçlarını birer kıymetli eşya, mücevherat ve para hazinesi haline getirmişti.

Üstte, Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan on yedinci asra ait bir Osmanlı sancak alemi. Altta, onaltıncı asra ait bir İran sancak alemi.

Sultan Selim, saray hazine-i hümayununu, yeni deyişle sarayın kıymetli eşya, kitap, vesika ve altın, mücevherat müzesini bu şekilde doldurduktan sonra, bunların kapısını parmağından çıkardığı mühürle mühürleterek:

«— Benim altınla, mücevheratla, kıymetli eşya ile doldurduğum hazineyi, gelecekte her kim mangır ile doldurursa, hazine onun mühürüyle mühürlensin ve illâ benim mühürümle mühürlenmekte devam olunsun».. dedi. Cumhuriyet inkılâbına kadar saray hazinesi bu mühürle ve merasimle mühürlenirdi. Sonra bundan vazgeçildi. Şimdi bu mühür de sarayın mühür kolleksiyonu arasında teşhire konulmuştur. Üstünde kucaklaşmış bir şekilde (güvenim Tanrımadır) anlamına gelen (Tevekküli alâ Hâlikı) yazılıdır.

★ — ECDAD YADİGÂRLARI ŞİMDİ NE HALDE ?

Sultan Selim zamanında Uzak, Orta ve Yakın Şarkın, daha geniş ifade ile o günkü dünyanın en zengin ve en muhteşem hazineleri (müzeleri) Tebriz ile Mısırda idi. İran şahları, Hindistana kadar uzanarak oralardaki hazineleri Tebriz'de toplamışlardı.

Mısırdaki hazineye (Yusuf Hazinesi), (Fir'avun Hazinesi) derlerdi. Dünyanın en eski tarih yadigârları, kıymetli hâtıraları, peygamberlere, fir'avunlara ait eşsiz ve baha biçilemez tarihî eşya burada idi. İşte bunların hepsi, İstanbula getirilmiştir.

Sultan Selim'in getirttiği tarihî yadigârlar arasında maddî ve mânevî değerleri çok yüksek olan sancak ve merasim alemleri de vardı. Şimdi bunların bir kısmı Topkapı Sarayı Müzesi silâh galerisi ile askerî müzede teşhir edilmektedir.

Ben, Topkapı Sarayı Müzesinde teşhirde 38 kadar İran alemi ile 41 kadar Mısır alemi saydım. Askerî Müzede 25 senedenberi bir defa olsun fennî temizleme ve bakım görmiyen yüzlerce alem vardır. Ben tam 13 senemi vererek bunların üstlerinde bulunan ve şimdiye kadar okunamıyan arapça ve farsça kitabelerini okuyarak, dünya müzelerine örnek olacak bir şekilde tasnif ettim. Burada Mısır'da hükümdarlık eden bütün Türk ve Çerkez Kö-

Onaltıncı asırda bir İran sancak alemi. Üstünde Allah, Muhammed, Ali yazılıdır.

ONLARDAN BİRİ **Yavuz Sultan Selim, bir yirminci asır müzecisi gibi, fethettiği yerlerdeki tarih yadigârlarını ve kıymetli eserleri toplamış, sarayını ve hazinesini bunlarla doldurmuştu. Bunlar o kadar çoktu ki, saray hazineleri almamış, bir kısmı başka yerlere konmuştu. Yukarıdaki klişede, bu yadigârlardan Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan Mısır Çerkes Kölemen hükümdarlarından Kaytbay'ın sancak alemi görülmektedir .**

lemen hükümdarlarının alemlerini buldum. Hepsini dillendirdim, devirlerini, kimlere ait olduklarını tesbit ettim.

İçinde tek mütehassıs bulunmayan müze idaresi, bunların çoğunu toprağa gömmek veyahut Marmaraya atmak istiyordu.

Eskiden Ahmet Muhtar Paşa gibi, otoriter bir ilim adamı tarafından idare edilen Askerî Müze, son yıllarda askerî bir geri hizmet ve karargâh gibi alınarak, istirahate ve geri hizmete ayrılan subaylara tahsis edildiği için, müze mütehassıs elemandan mahrum kalmış, kıymetli eserler çürümüş, güveler tarafından tahrip edilmiş ve hele küflenmemiş bir tek madenî obje kalmamıştır. Şimdi müze bir (gösteriş yeri), (bir teftiş fırçası) haline gelmiştir.

★ — ŞAHESER EL SANATLARI:

Sancak alemlerinin birçoklarının üstlerinde küçük Kur'anı Kerimlerin konması için mini mini madenî ve çok zarif mahfazalar vardı. Buralara konan Kur'anı Kerimler içinde yazıları, tezhibleri itibariyle yüksek değer taşıyanları vardır. Topkapı Sarayında ve Askerî Müzede böyle bazı Kur'anlar teşhir edilmektedir.

İranlı, Mısırlı ve Türk sanatkârlar demir, çelik ve sarı madeni bir sabun kalıbı yumuşaklığiyle işlemişler, altlarını bir örümcek ağı dokuyacak hale getirmişlerdir. Bunların üzerlerinde öyle ince ve hurda oymalar, sebekeler yapmışlardır ki bunları ancak bir örümcek tükürüğüyle dokuyabilir.

Askerî Müzede bulunan büyük bir İran merasim aleminin üstünde götürülürken sesler çıkaran süsler ve ejder başları vardır. Topkapı Sarayı Müzesinde teşhir edilen Tebriz'den getirilmiş bir İran aleminin ortasında (Yüce sancak daima bâki kalsun) anlamına gelen (Liva-i Refi' Hemişe Baki Bâd) duası, üstünde (Muhammed), kenarlarında da Oniki İmam'ın adları yazılıdır.

Osmanlı sancak alemlerinin çoğunun üstlerinde (Kelime-i Tevhid) yazılıdır. Biz bunlardan bazılarını geniş muhite tanıtıyoruz.

ÇÖKÜNTÜ DEVRİ İÇİNDE BATILI BİR KAFANIN SONU

Ölümünün 17 nci Yıldönümünde :

Prens Mehmet Sabahattin Bey ve manevî mirası

YAZAN : CEMAL KUTAY

★ — GÖREBİLEN BİR KAFA, VATANINI GİZLİCE TERKEDİYOR:

1899 senesi aralık ayının 19 uncu cuma günü... Kış mevsiminin en soğuk devresi içinde olmasına rağmen, masmavi bir İstanbul seması altında, İstanbul limanından birçok vapurlar, giriyor, çıkıyor... Bunlardan birisi de, Fransız Pake şirketine ait Jorjiya vapurudur. İstanbul limanından ayrılmış, Marsilya'ya gidiyor.

Bu vapurun içinde ÜÇ KAÇAK YOLCU vardır ve başta padişah Sultan İkinci Abdülhamid, bütün İstanbul, zabıta kuvvetleriyle bütün Bab-ı âli, bu üç kaçak yolcunun ardına düşecek, memleket uzun zaman bu gidenlerin faaliyet ve akibetleriyle meşgul olacak tır.

Bu ÜÇ KAÇAK YOLCU, Padişah Sultan Abdülhamid'in ana, baba bir öz kardeşi Seniha Sultanın zevci damat amiral Halil Paşanın oğlu Mahmut Paşa ile oğulları Lûtfullah ve Sabahattin Beylerdi.

Sabahattin Beyin ölümünden kısa zaman önceki son fotoğrafı.
(Değeri anlaşılmamış fazilet ve ilmi temsil eden örnek bir ömrün bahtsız mümessili.)

Bu ayrılış, hiç amma hiç kolay olmamıştı: Damat Mahmut Paşa ile, kayınbiraderi Sultan Hamid, uzun zamandanberi ihtilâf halinde idiler. Bu ayrılık şahsî ve ailevî meselelerden kopup gelmiyordu: Vatan ve memleket mevzularına aitti. Damat Mahmut Paşa, 1879 danberi gidişi hiç beğenmiyordu. Bilhassa Mithat Paşanın fecî âkibetinden sonra, enişte ile kayın birader arasında sessiz, fakat giderilmesi imkânsız bir mücadele başlamıştı. Saltanatın ilk günlerinde, eniştesi Mahmut Paşanın büyük bir samimiyetle bağlandığı kayın biraderi Sultan Hamid'in Meb'usan Mec lisini kapamasından ve şahsî idaresini sağlam temeller üzerine kurup koyu bir merkeziyetçiliğe doğru yönelmesi, liberal ve hürriyetçi Mahmut Paşanın nezaretten uzaklaşması ve refikası Seniha Sultanın Kuruçeşmedeki sarayına çekilmesiyle neticelenmiş, Padişah, eniştesinin hayatını daimî bir göz hapsine aldırmış, kendisine âdeta mahbus hayatı yaşatmıya başlamıştı. Sultanlar arasında ender rastlanan aydın bir kafaya sahip olan Sultan Abdülmecidin en çok sevdiği kızı Seniha Sultanla, şair, edib, âlim kocası Mahmut Paşa elele vererek, bu menfâ hayatı içinde ömürlerini iki oğullarının yetiştirilmesine vakfetmişlerdi : Bilhassa Sabahattin Bey,

zamanının en değerli Hocalarından irfan hamûlelerini zeki, çalışkan, tetkikçi mizâcı ile birleştirerek nefsinde toplamış, o devir ve şartlar içinde hiç bir çağdaşına nasib olmıyan ilim şahsiyeti haline gelmişti. Bu şahsiyet tekâmülü ile de, babasını da tesiri altına alan Sabahattin Bey için, yirmi yaşını tekmillemenin tefekkür aydınlığı çağı içinde, Sultan Hamid idaresinin kötülüklerinden vatanı kurtarmanın gerçek yolunun **«saltanat değişikliği»** gibi alışılmış ve kudreti, bir ferdden alıp ötekine, bir zümreden alıp diğerine vermek bâtıl ve çıkmaz yolu yerine **« ferdi yetiştirmek »** hakikatine bağladı. Bu gerçek kurtuluş yoluna girebilmek için de, insanların, yaşadıkları çağın ilim ve tekniğine erişebilmiş terbiye ve tahsil sistemine mazhar, şahsiyetlerinin kişi ve toplum dâvâlarının özüne inebilmiş yaradıcı ve kurucu şahsiyet sahibi olmalarıyla mümkün olacağı muasır görüşünün bayrağını açtı : Sabahattin Bey bu yolda, kendisinden sonra iki rejim ve üç nesil geçmiş olmasına rağmen hâlâ önde, ve hâlâ yalnızdır...

İşte, binbir tehlike barikadını aşarak, 1899 senesi 19 aralık cuma günü, İstanbul limanından ayrılan Fransız bandıralı Jorjiya vapurunun üç kaçak yolcusu, kendisinden tarihlerimizin ve bilhassa ilim muhitimizin « **Prens Sabahattin Bey** » olarak bahsedeceği, şahsiyet ve düşüncelerine Doğu ülkelerinde hâlâ alışılamamış genç mütefekkir ile babası ve kardeşi idi.

Sultan Hamid, eniştesi ve yiğenlerinin vatana dönmeleri için en büyük tâvizlerden ve parlak vaadlerden, en ağır baskı ve tehdidlere kadar her çâreye başvurdu. Bir yandan onları hususî vapurla İmparatorluğun istediği yerine getirerek, istedikleri şartlarla yaşama hakkı tanırken, öte yandan, en ağır baskılar ve hattâ açlığa kadar uzanacak zaruretlere sürükleme tazyikine başvuruyordu. Bu çeşitli ve tezadlı tedbirlerinden hiç birisi fayda vermedi: Damad Mahmut Paşa, Avrupada sürgün hayatı içinde geçen ömrünün son dört yılında da hürriyetçi ve meşrû bir idarenin müdafaasını yaptı. Rütbeleri alındı, idama mahkûm edildi ve 1903 senesinde, **elli** üç yaşında olduğu halde, Brüksel'de yoksulluk içinde öldü.

★ — İKTİDARI DÜŞÜNMİYEN BİR VATAN KURTARMA ve KURMA MÜCADELESİ :

Babasının ölümünden sonra Sabahattin Bey'in, irsî sistem içinde dâvâyı ele aldığı söylenemez ; Çünkü O' nun vatan ve vatanseverlik ölçü ve telekkileri, kendisi ile başlıyan ve hattâ

GAZETESİ

Sabahattin Bey, teşebbüs-ü şahsî ve adem-i merkeziyet hareketinin organı olarak, Paris'te TERAKKİ adı altında bir de gazete çıkarmıştı. O devirde gerçek mânası pek anlaşılamıyan «şahsî teşebbüs» ve «adem-i merkeziyet» tâbirlerinin izahı yolunda, düşüncelerinden zerrece tâviz vermeden gayesini anlatmıya çalıştı. Anlatmak istedikleri, bugünün de temel meselesidir. Yukarıdaki klişede, Paris'te çıkmış olan TERAKKİ'nin başlığını görüyoruz.

Kapağımızdaki Klişe: Mehmet Sabahattin Bey

1877 de İstanbulda doğdu. Babası, Sultan Mahmut devrinin en mümtaz şahsiyetlerinden Amiral Halil Paşanın oğlu ve zamanının tanınmış edib ve bilginlerinden Mahmut Celâlettin Paşadır. Annesi, Sultan Abdülmecid'in kızı ve son dört Osmanlı padişahı Beşinci Murad, İkinci Abdülhamid, Beşinci Mehmet Reşad, Altıncı Mehmet Vahidüddin'in kızkardeşleri Şeniha Sultandır.

Sağlam ve köklü bir tahsil ve terbiye gördü. 1899 da, babası ile Avrupaya gizlice gitti. Ömrünün sonuna kadar, temeli yeterli, bilgili şahsiyet sahibi fertlerden müteşekkil, şahsî teşebbüs kabiliyeti geliştirilmiş bir toplumla, hakikî anlamda demokratik, bu sebeple de idarede ve siyasette merkeziyetçilik baskısından kurtulmuş hür bir rejimin müdafaasını yaptı, sisteminin felsefî ve ahlâkî kurallarını izah etti. Bunları, ÜÇ İZAH ile, TÜRKİYE NASIL KURTARILABİLİR? tetkiklerinde topladı.

Bâkir kıymetler olarak, izahı ciltler tutacak bu hür fikre, müsbet ilme, fazilet ve feragat ahlâkına dayanan görüşleri içinden birkaç vecizesini alacağız. Sabahattin Bey, fikir ve siyaset hayatımızın ender şahsiyeti olarak, sözleriyle fiilleri arasında tezad olmıyan insandır. Bütün tahriflere ve haksız hücumlara rağmen, karakterinin bu bâriz vasfı zedelenmemiştir.

Kaderin, bir insana görebileceği en ağır zulüm olarak, daima mücadele ettiği f e r d î saltanatın r i y a z î ve irade dışı mensubu olarak, vatanında yaşama imkânından mahrum, 1948 senesi haziran ayının otuzuncu günü İsviçre Alplerinin eteğinde ki Colombier köyünde hayata gözlerini kapadı.

Düşüncelerini, berceste cümlelere sığdıran birkaç vecizesini hatırlıyabiliriz:

★ — İyi siyaset, iyi ahlâktan ayrılmamıştır.

★ — Hakikî zalimler, milletlerini vesayet duygusu içinde sürü addedenlerdir.

★ — Kötülüklerin kaynağı, Yıldız Sarayı değildir. Fenalık, istibdadı, hürriyet iddiası ile benimsenmiş hareketlerin devamındadır.

Böylesi, haklar için girişilecek mücadelenin karşısına aynı yolda olmanın riyakârlığı ile çıkar ve iki türlü tehlike yaratır.

★ — İnsanın ekmekten evvel haysiyete ihtiyacı vardır.

★ — Hakka tapan bir milletin duygu kaynağı, kin ve garaz değil, bütün dünyayı kucaklıyan sevgi ve muhabbettir.

★ — Ey fazilet.. Bütün varlığımızla varlığına vakf-ı ömür etmek istiyoruz!...

★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★

kendisi ile biten «**bir başka görüş**» idi : Batı dünyasının toprak ve insan, tarih ve yaşanılan çağ, an'aneler ve müsbet ilim gibi birbirini tamamlıyan ana kıymetlerin hamuru ile inşa ettikleri medeniyet ve refah felsefesini, yurdunun ve vatandaşlarının hususiyetleri içinde bir devlet ve millet felsefesi haline getirmiye uğraşan Sabahattin Bey'in ne kendi devrinde, ne de vatanı bu gerçek kurtuluş ve kuruluş imkânlarına sahib oluncıya kadar anlaşılmasına, benimsenmesine, sevilmesine ve ardından gidilmesine imkân yoktu : Nitekim, bütün hayatında et yememiş bu insanı, insan etini politika yolunda doğramakla ittiham ettiler!... Tabanca tutmamış elini, suikasıtların hazırlayıcısı olmakla suçlandırdılar !... «**Hayat, Allahın insanlığa en büyük nimetidir. Bunun idrâki de ilim, fazilet ve ahlâk ile isbat edilir. Zâlimlerin en cebini, milletlerini kıymetsizlik ve vesayet duyguları içinde yetiştirenlerdir..** » hakikatini altmış sene önce söyliyebilmiş bu düşünen ve gören kafanın içinde günlük politika tâvizlerini aradılar.

Sabahattin Beyin, bir iktidar için şart olan « **K a d r o** » su yoktu: O, böyle bir vasatı, muayyen zümrelerin ve hatta irfan seviyesinin inhisar hakkı olarak da tanımadı : Türkiye halkının liberal ve ferdiyetçi ruhunu, O'nun kadar kimsenin anlamış olduğu asla söylenemez : Bu sebeple **Science Sociale**'e sarıldı, sosyal, ekonomik, kültürel hayatta «**şahsî teşebbüsü**», insanları « **s ü r ü** » sayan ferd ve zümre tahakkümlerinin kaynağı koyu merkeziyetçilik yerine «**iyi yetiştirilmiş fertlerin yeterli iç ve dış dünyaları**» nın ifadesi olan «**teşekkül-ü infirâdî**» yi savundu. İdarî ve siyasî hayatta «**adem-i merkeziyet**» i istedi. Politika ve Devlet varlığında Sabahattin Beyin gösterdiği yol, Osmanlı İmparatorluğumuzun bünyesinde yaşıyan çeşitli ırk, din, milliyet ayrılışlarını, İsviçre'nin konfederatif devlet sistemi i-

ONLAR ve BİZ

Sabahattin Bey, şahsiyet ve fikirleriyle, kendi öz vatanından çok, Batı âleminde alâka gördü, takdir edildi, hattâ takip edildi. Gurbette geçen ömrünün büyük kısmında bu hakikat, kendisini memleketi adına daima muazzep etti. Ölümünden dört yıl sonra, vatan topraklarına verilmesine müsaade edilen naaşını taşıyan sandukaya, İsviçre hükûmeti namına, klişesini yukarıda gördüğümüz tâzim plâkı konulmuştu.

Hayatının son yıllarını, mütevazı bir köy pansiyonunda geçiren bahtsız adamın «Türkiyenin büyük sosyolog ve vatanperveri» olduğunu İsviçre söylüyordu. İlim ve mantığın bu teşhis ve tesbiti, bakalım ne zaman, bizlerin tasdiki olacak ve ne zaman şahsına revâ görülen haksızlıkların mânevî tazminini düşüneceğiz?.

çinde mütalâa eden cesur, fakat gerçekçi yolu idi. Üstelik Sabahattin Bey, bir taklid ve tercüme olmaktan çok, yurdunun hususiyetlerini temsil eden reel bir sistemin ifadesi idi.

Bu sebeble Sabahattin Bey, sadece, Saltanat ve Hânedan mensublarının değil, çeşitli isim ve formüllerle iktidarı, kendi zümre ve partilerine imtiyaz sayan Parti ve Politikacıların topyekûn hücumuna uğradı : Elinde olmıyan bir kaderin, kendisini, **bir Sultanın oğlu ve Padişahın yiğeni** yaptığı bu insan, daha sonra, bütün hayatında mücadele ettiği Monarşi'nin sadece nüfus tezkeresi ile bağlı bulunduğu mensubu olarak, Saltanat ilga edilirken, memlekette oturmak hakkından da mahrum bırakıldı. Bu mahrumiyet, kendisi için feleğin ve adaletin bir şahsa görebileceği zülmün en haksızı olmakla kalmadı : Monarşilerin yerini alan Oligarşilerin de, kendi maskelerini maharetle saklıyabilmelerinin müdafaası oldu.

★ — **BİR GÜN GELECEK...**

Bu sebebledir ki, Sabahattin Beyin ölüsünün bile vatana getirilmesi «**hâdise**» olmuştur : O'nun eb'at itibariyle pek mütevazı olan bedeninden değil, fikirlerinin azametinden korkanlar, metrûk ve bîkes, sadece vefakâr bir dostun ve tilmizin kadirşinâslığı sayesinde ölmiyecek kadar hayat hakkı bularak son nefesini verdiği İsviçre'nin Colombier köyünden, İsviçre hükûmetinin bizlerin yüzümüzü kızartması gereken takdir ve tekrîm duygularını esirgemiyerek tahnit ve muhafaza ettirdiği naaşı, ancak 1950 den sonra ve «**merasim olmaması kaydıyle**» vatan topraklarına verilebilmiştir. Bütün hayatında, politikacıların meftûn oldukları gösterilerden nefret etmiş Sabahattin Beyin cenazesindeki « **törensizlik** » kaydının iç yüzünde, O'nun fikriyat ve felsefesiyle bugünün gençliğinin meçhulü bırakılmasındaki usta maksad saklı idi : Çünkü Oligarşiler, iktidarı birbirlerinden alabilmek için kıyasıya mücadele ederler... Fakat onların karşısına gerçek hürriyetlerin felsefesi ve nizamını temsil eden kişiler ve sistemler çıkınca, aralarındaki boğuşmayı bırakırlar, elbirliği ile gelen ümidin üzerine çullanırlar: Sabahattin Beyin dirisinde de, ölüsünde de bu değişmez kader, akıl ve vicdana ibret, hattâ dehşet veren tecellilerle geçit resmi yapar.

1899 da vatanını terketmesinden, 1948 yılı Haziran ayının 30 uncu günü hayata gözlerini kapayıncaya kadar ve o günden bugüne hiç bir iktidarın, Sabahattin Beyi anlamasına ve onu şahsiyet ve fikirleriyle hoş görmesine imkân yoktu : Sultan Hamid Monarşisi, yerini, İttihad ve Terakki oligarşisine ver-

(Sonu 1424 üncü sahifede)

KLİŞELERDEKİ HALİ

Sultan Aziz'in haleflerine, Akdenizde İngiliz donanmasından sonra en büyük deniz kuvveti olarak devir ve emanet ettiği Osmanlı donanması, 1897 Türk - Yunan harbinde kesin netice alabilme kudretini neden ve ne sebeplerle kaybetmişti? Yukarıda klişesini gördüğümüz «İkinci filodan Hıfzurrahman zırhlı fırkateyn-i Hümâyunu» nun hali, bu sualin düşündürücü cevabıdır.

Bahriye Tarihimizin gizli kalmış vesikalarından

1897 Yunan Harbi ve Çanakkale'de yatan Donanmay-ı Hümayun

YAZAN: A. CEMALETTİN SARACOĞLU

— 2 —

★ — **KIZAKLARI PARÇALANAN GEMİLER :**

Amiral Hasan Rami Paşa, İkinci Abdülhamid'e verdiği arizasına şöyle devam ediyordu:

«Şevketlû padişahım, donanmayı şâhânenizde harb edebilecek bir tek sefine bile yoktur. Bu gemilerin direklerinde ise şanlı ve mukaddes sancağımız temevvüç ediyor. Bunlarla düşmana karşı çıkarak, bu lekelenmemiş namuslu sancağı düşmanlarımızın mermiyatiyle kahr ve hezimet emvacı içerisine düşürmeğe ve küçücük bir torpido, istimbot-u hümayunlarının bile düşman sefaini tarafından tahribi halinde, o azametli muzafferiyatı harbiyei şâhânelerinin Avrupa devletleri nazarında lekelenmesine sebep olmaya bu sadık kulunuzun vicdanı hiç razı olur mu?..»

Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa ise, donanmanın düşman karşısına çıkmamasını kumandan Hasan Rami Paşanın ihmaline ve çekingenliğine atfediyor, bu suretle de gemilerin perişan halini padişahtan gizlemek yolunu tutmuş bulunuyordu ama, gerçek de bütün hazin çıplaklığı ile ortada idi.

Marmarada yapılan birkaç atış tecrübesinde «Hamidiye»,«Orhaniye», «Osmaniye», «Aziziye» zırhlılarında hemen hemen bütün top kızakları parçalanmıştı. Hattâ bazı gemilerde toplar o halde idi ki, topçu subayları bu toplarla atış talimleri yapmaktan bile çekiniyorlardı. Meselâ Kasımpaşa tersanesinde yapılmış olup, padişahın ismini taşıyan «Hamidiye» zırhlısının topçu subayı, süvarisine vermiş olduğu raporda: «Bataryadaki eski Armstrong toplarının içerileri mürüru zamanla tahammuz etmiş olduğundan, bunların endahtını deruhte edemiyeceklerini» bildiriyor, donanma kumandanı da materyelin bu perişan ve utandırıcı durumunu padişaha arzediyordu.

★ — «MESUDİYE» ZIRHLI SÜVARİSİNİN RAPORU :

Diğer taraftan, yine bu tarihî vesikalar arasında, donanmanın sancak sefinesi, yani amiral gemisi, bu itibarla da en kuvvetli vahidi olması gereken «Mesudiye» zırhlısının kumandanı Albay Faik Beyin şu ibret verici raporuna da rastlıyoruz:

«Süvarisi bulunduğum «Mesudiye» firkateyn-i hümayununun techizatı harbiyesi, evel âhır arz-ı huzur-u âli-i cenab-ı kumandânileri kılındığı üzere, halihazır silâhlariyle kıyas kabul etmiyecek bir derecede olub, bu silâhların cümlesi kâr-ı kadîm toplardan olduğundan, halihâzırın bir küçük harb sefinesine karşı bile muharebeye gayri muktedir bulunduğundan, başka geminin kazanlarının üçü daha İstanbul'da Haliç'ten çıkarken patlamış, birkaçı da Kal'ayi Sultaniyeye kadar olan seyir esnasında ve top tecrübesinde ârızalara duçar olarak mezkûr sefinenin seyir ve hareket kıymeti bile iyiden iyiye tenakusa uğramıştır (yani azalmıştır). Bu halde, dakikada yüzlerce atış eden yeni silâhlarla müsellâh olan halihazır harb gemileriyle muharebeye çıkmaklığım, padişah-ı madeletpenah efendimiz hazretlerine mahz-ı ihanettir. Ölünceye kadar uğur-u şahanede sadakat ve hüsnü hizmetten ayrılmıyacağıma ahd-ü kasem etmiş, sadık bir kaptan bulunduğumdan, bu silâhsız sefine ile muharebeye gitmekten doğacak denaetkârane mes'uliyeti aslâ kabul edemem. Binaenaleyh mezkûr sefine süvariliğinden kat'î surette istifa eylediğimi makam-ı aidine arz buyurulması bâbında...» fi 1 temmuz 1313, «Zırhlı Mesudiye firkateyn-i hümayunu süvarisi: Miralay Faik.»

İkinci Abdülhamid, amcası Sultan Aziz'in tahtından indirilmesinde önemli bir rol oynadığı için, Halic'in murdar sularında bile bile çürüttüğü Osmanlı donanmasının, düşman karşısındaki bu âciz durumuna inanmak istemiyor, bu bedaheti kabule yanaşmıyor olmalı idi ki, Bahriye Nazırı Hasan Paşanın da teşvikiyle Amiral Hasan Rami Paşayı muttasıl Boğazdan çıkmaya zorluyordu. Vehimli padişahın amelimanda Bahriye Nazırı, Çanakkale Boğazındaki Osmanlı amiralinin yerinde itirazlarını, emri altındaki gemilerin kifayetsizliğine, perişanlığına bakmadan, aldığı çıkış emrini yerine getirmemesini aczine, ihmaline, kabiliyetsizliğine yoruyor, hünkârı kışkırtıp, duruyordu. Donanmanın perişan halini kabul etmek, Bahriye Nazırı Paşa Hazretleri için, iktidarsızlığını, belki de irtikâb ve irtişasını bizzat itiraf etmek olurdu. Bu yüzden de kabahati gemilere değil, bu gemileri kumandası altında bulunduran amiral Hasan Rami Paşaya yüklemesi kadar tabiî bir şey olamazdı. Nitekim o da öyle yapıyordu.

Ancak Osmanlı ordusunun karada korkunç hezimetlere uğrattığı Yunan kolordularına, tümenlerine, Osmanlı donanmasının denizlerde kazanacağı parlak zaferler neticesinde düşman deniz birliklerini de katmak amacıyla, Haliçten çıkarılıp Çanakkaleye gönderilmiş olan zırhlı firkateyn-i hümayunların, korvetlerin, torpidobotların perişan halleri, acınacak derecede kusurlu durumları öyle tahriratla, ârizalarla örtbas edilebilecek şeylerden değildi.

Abdülaziz'in saltanat süresinde dün yanın üçüncü gelen bu ihtişamlı deniz kuvveti, Abdülhamid'in yirmi yıllık idaresi sonunda, hünkârın vehmine kurban olmuş, savaşmak şöyle dursun, yerinden kıpırdıyamıyacak bir duruma düşmüştü.

Bu acınacak durumu, yalnız donanmanın kumandanı amiral Hasan Rami

1897 Türk - Yunan harbine katılan «Mes'udiye Zırhlı Fırkateyn-i Hümayun» u

Paşa değil, bütün gemi süvarileri, ağız birliği etmişler gibi tekrarlayıp duruyorlar, kendi hayatlarını seve seve fedaya razı olduklarını, fakat bu çürük, çarık teknelerle düşman karşısına çıkıldığı takdirde, hezimetin mukadder olduğunu, bu yüzden de karada kazanılmış parlak zaferlerin gölgelenmesinden korktuklarını açıkça bildiriyorlardı.

★ — EN BASİT İŞLERE PADİŞAH KARIŞIYOR!...

1313 (Milâdî 1897) Osmanlı - Yunan harbinin deniz cephesi, bütün tafsilâtiyle, henüz yazılmış değildir. Osmanlı - Yunan deniz kuvvetleri arasında bir çarpışma, bir karşılaşma olmadığı için olsa gerek, bu konuda kaleme alınmış ciddî bir esere, ben kendi hesabıma rastlamış değilim. Harb olmadığı için, hikâyesinin de bulunamıyacağı âşikâr olmakla beraber, böyle bir çatışmanın neden dolayı vukubulmadığı, kâğıt üstünde sayısı düzinelere varan zırhlı fırkateyn-i hümayunların, korvet-i şâhânelerin, ganbotların, torpitokemperlerin, torpito istimbot hümayunlarının niçin üç modern zırhlı ile birkaç tekneden ibaret Yunan donanmasını yok edivermekten alıkoyan sebeplerin ievüzü de henüz açıklanmış değildir. Halbuki Yıldız Sarayı evrakı arasında, bu konu ile yakından ilgili bir hayli vesika mevcuttur. Osmanlı ordularının Dömekede, Yenişehirde parlak zaferler elde ederken, Osmanlı donanmasının Çanakkale sularında neden dolayı pineklemek zorunda kaldığını, karada elde edilen şa'şaalı başarılara, denizlerde kazanılacak kesin zaferlerin niçin eklenemediğini bütün hazin açıklığı ile anlatan bu resmî tarih vesikalarını, üzerlerinde birikmiş kalın toz tabakalarını silkeleyip birer birer, denizsever, gemi dostu okurlarımın ibret nazarlarına sunayım:

★ — TORPİDOBOTLARDAKİ DONDURUCU SOĞUK...

«Mabeyin-i hümayun başkitabetine: (13 Kasım 1897) — Nâradaki donanmay-i hümayun refakatinde bulunan ikinci sınıf torpidobot hümayunlar, küçük ve dahilinde mürettebatın bulunacağı mahalleri bile ahşap döşemeden âzade bulunmuş ve Kal'ai Sultaniyede hararet sıfırın altında dört - beş dereceye kadar inerek torpido ve istimbotların içleri bile buz tutmuş olması dolayısiyle zabitanın tahammül edemiyecek derecede brudete (soğuğa demektir) maruz kaldıklarından, sık sık zuhur eden fırtınalı havalarda da bunların barınamıyacaklarından bahisle, kışlamak üzere Dersaadete aldırılmaları zaruret-i kat'iyeden olduğu, Bahriye Nezaretine defaatle yazıldığı halde, bu babda iradei

seniyenin şerefsudur buyurulması icap etmekte olduğu cevabı alınmakla zaten derunlarında muharebe zamanlarından gayrısında insan bulundurulması nizamî iktizasından bulunan bunların, havalardan muhafazası ve mürettebatının şedaid-i burudetten (soğukların şiddetinden demektir) vikayesi emrinde, Dersaadete aldırılması için irade-i seniyenin inayet buyurulması... Bahrisefid Umum Filo Kumandanı: Ferik Hasan Rami.»

Şu kısa şifreden, ne hazin gerçekler meydana çıkıyor. Evvelâ, donanmasından korkan vehimli padişah, filo ile ilgili en basit işler için dahi biricik mercidir. Onun iradesi alınmadan, herhangi bir harb gemisi, hattâ mini mini bir torpidobot dahi olsa, yerinden kıpırdatılamaz. Savaş için Çanakkale sularında bulunan gemilerin fayrap edip, istim kaldırmaları ve herhangi bir zaruretle İstanbula gönderilmeleri de yine Hünkârın emir ve iradesine bağlıdır. Hele gemilerin talime çıkıp manevra yapmaları, savaş kabiliyetlerini artırmaya çalışmaları da yasaktır. İmparatorluk, daha düne gelinceye kadar, bir vilâyeti olan Yunanistan Krallığı ile harb halindedir ve filonun bu küçük düşmanın mütevazı deniz kuvveti karşısında Çanakkalede demir üstünde yatıp meflûç bir halde kalmış olması bile Yıldız Sarayını utandıracak yerde, onun vehmini artırmaktadır. Fayrap edip harekete geçmek bir suç sayılmakta, en küçük bahrî bir hareket, padişaha karşı bir isyan telâkki olunmaktadır.

Filo kumandanı bir iki torpidobotu İstanbula göndermek yetkisini dahi haiz bulunmamaktadır. Fazla olarak, gemiler bakımsızlıktan çürümüş, harap bir haldedir. Osmanlı amirali, kumandası altındaki gemileri harekete geçirmek salâhiyetini dahi haiz değildir. Nasıl olur mu diyeceksiniz? İşte bütün bu iddiaların hazin bir gerçek olduğunu gösteren Yıldız evrakı arasında göze çarpan resmî bir vesika daha:

★ — **«OSMANİYE» NİN SAKAT KAZANI :**

«Başhümayun Başkitabetine: (23 Eylül 1898) — «Osmaniye» firkateyn-i hümayununun iki kazanı duçar-ı tatil olduğu cihetle, tamiri için «Mekke» vapuruna bağlanarak Dersaadete aldırılması hakkındaki tezkere-i maruza-i âci zanem (yani padişaha takdim eylediğim teklif) üzerine: Marmaris bir liman olup, sefain-i şâhâne orada barınabileceğinden yarın şerefyâb-i telâkkisi olacağım emrü ferman-ı hümayun-u melûkâneye tevfik-ı hareket olunmak üzere mezkûr firkateyn-i hümayunun orada tevakkuf ettirilmesi ve bunun kazanı sakatlanmazdan evvelki sür'ati ile esleha ve arma techizatını ve donanmay-i hümayunu terkib eden diğer sefain-i harbiye-i şâhânenin esamisi ile bulundukları mevkileri ve sür'at ve techizatının derecesini hâvi mufassal bir cetvelin arz-ı hakipây-i âlî kılınması (yani padişaha bildirilmesi) irade ve ferman buyurulduğu reside-i dest-i tekrim olan 16 Teşrinievvel 1314 tarihli tezkerelerinde tebliğ buyurulmuş ve ferman-ı hümayun mantukunca «Osmaniye» firkateyn-i hümayunu şimdi Marmaris limanında bulundurulduğu gibi, irade ve taleb buyurulan cetvel de leffen arz ve takdim kılınmakla olbabda... Bahriye Nazırı Hasan.»

Bu vesikadan açıkça anlaşılıyor ki, «Osmaniye» zırhlısının iki kazanı işlemez bir hale gelmiş: filo kumandanı da Bahriye Nâzırına başvurup zırhlıyı, donanma maiyetinde bulunan «Mekke» yardımcı krüvazörünün yedeğinde İstanbula göndermeyi teklif etmiş. İstanbul tersanesinde kazan tamir edilip, gemi tekrar vazifesine dönecek. Evet ama, bu normal istek dahi Yıldız Sarayını ürkütmüştür. Zaten Padişah, Yunan harbi dolayısiyle Çanakkale sularına gönderdiği donanmanın İstanbula dönmesine razı değildir. Zaten Haliç'te demir üstünde yata yata çürüyen gemiler, artık Çanakkale sularında pinekliyecekler dir.

Çanakkale, yabancı bandırası taşıyan düzinelerle vapurun, her gün gelip geçtikleri bir geçittir ve bu geçitte yatan donanmamızın yürekler acısı perişan hali, ecnebi gemicilerce de görülecek, bu da Osmanlı denizciliği adına yüzkarası bir müşahede olacaktır.

(Devam ediyor)

KUVVET ve FİKİR **Amerikanın bir cihan devleti olabilme hareketleri için de KUVVET, çok zaman, PRENSİP'lerle beraber, hattâ bazan fikirlerin önünde yürüdü: Başkan Vilson, prensiplerini ortaya atarken, Avrupa'nın dörtbir yanında, Amerikan askerleri vardı ve Versay Nizamı, Amerikan silâhlarının ve imkânlarının eseri olmuştu: Klişemiz, bizim de safında olduğumuz merkezî devletlerin silâhlarını bırakmalarından sonra, Paris'te zafer yürüyüşünü yapan Amerikan kuvvetlerini gösteriyor...**

(Vilson Prensipleri) Osmanlı topluluğunun ırk ve milliyetlerini yerinden oynatıyor...

YAZAN : ZİYA SOMAR
(Atatürk Üniversitesi eski öğretim üyesi)

Fikirlerin doğum kudretleri, kafalarda ve fikir olarak yayım alanları da kafaların, düşüncelerin teşkil ettikleri seçkin ortamlarda olduğu bes belli dir. Ancak fikir hayatı için cemiyetin lüzumlu olan (zihnî seviye) ve (ruhî muvazene) halini bulamadığı, fikirlerin derhal ihtiras ve temayüllerle karışarak insanları aksiyon ve hareket alanına sürüklemeğe çalıştığı dengesiz ve karışık devirlerde bu (fikir ortamı) da yerini aksiyon çevrelerine bırakır. O vakit fikir, düşünen adamın malı olmaktan çıkarak hareket adamının aktif iktidar vasıtası haline gelir. Bu fikirle işlenen hakikatler, gerçeği kavramak için bir ışık olacak yerde, bu gerçekleri ancak iktidarlarının âleti olarak kullanmaya göre hazırlanmış (politika) adamlarının (hareket programı) haline gelir. Netice şu olur ki, insanlığa, cemiyete

daha akla uygun, daha aydınlık, daha (huzur ve refahlı) bir hayat düzeni getirmek için düşünülmüş olan fikirler, çok zaman tersine çalışarak, cemiyeti karışık ve bulanık eğilimlerin, ihtirasların, karanlık, yarı idraklerin, vehimlerin, peşin düşüncelerin kör ve salgın bir akışı içinde sürükleyip götürür.

(İttihad ve Terakki) hareketinin ilk fikir örgüsü, Fransız felsefesinde A. Comte'un pozitivist sisteminden doğarak, kimisine göre (Ahmet Rıza) ya, kimisine göre de Le Play kanalından, sosyal ilimcilerimize, yani, Prens Sabahattin ve ardcılarına, bir başka yandan (Ziya Gökalp) ın türkçü sosyolojisine kadar uzanmaz mı? Bilhassa Sabahattin Beyin (Terakki) dergisi, bu hareketin, bütün anlamiyle fikir temelini hazırlamıştır, diyebiliriz. Fakat bu dip fikir yapısı, 1908 Meşrutiyeti hareketinden hemen az sonra, (İttihad ve Terakki) fırkasının iktidar manivelâsı haline sokularak, fırkacıların politika silâhı olunca, artık bizzat o fikir sahiplerinin elebaşıları bile, kendi fikirleri karşısında çok yabancı bulunacaklardır. Meclisi Mebusan Reisi, sonradan Meclis-i Âyan Reisi (Ahmet Rıza Bey) de, hangi felsefenin, hangi fikrin bir taraftarı görülebilir? Ve Sabahattin Bey, fikrini politikacıya kaptırmak istemedikçe, politika ve iktidarların korkuluğu olmadı mı?

★ — ÇIĞIRINDAN ÇIKAN FİKİRLER :

(İttihad) fikri, bu politika ortamında tersine dönerek bir (parçalanma ve didişme) prensibi haline gelecek, (terakki) her türlü ilerleme hareket ve güçleri önüne dikilen bir baskı ve engelleme kuvveti kesilecek, sonunda bu güzel fikirler, Türk cemiyetinin dilini, iz'anını, iradesini, yani bütün ruh kuvvetlerini bağlayan bir (istibdat) rejimi olacaktır. (Ziya Gökalp) ın türkçü sosyolojisi de, yine iktidar elinde bütün aşırı temayülleriyle Panturanizm, Pantürkizm gibi adlar altında çığırından çıkarak, sadece siyasî bir (iktidar ve tasallut) programı şekline girecektir.

Bunun karşısına dikilen (Hürriyet ve İtilâf), daha önce (Ahrar) adı altında meydana gelen bir (liberalizm) in savunmasiyle doğmuş değil midir? (Hürriyet) i ancak hür devletlerin muhabbetini kazanmakta gören ve (İtilâf) ı da milletçe birleşik olmaktan çok (Birleşmiş Milletler) içinde bulunmak gibi anlıyan bir eklenti (zihniyet) in eseri olarak bu fırka, ne derece fikir temelinden yoksun olursa olsun, fakat arka plânında, zamanın oldukça göze gelir fikir erbabını toplamış olduğu şüphe götürmez. Böyle iken, bilhassa mütareke yıllarında nasıl bir idraksiz ve iz'ansız iktidar âleti olarak işlediğini biliyoruz. (Refik Halit) in bugünlerde çıkan (Minelbab ilel mihrab) adlı kitabı, bu devrin karanlık tablosunu çok daha fazla aydınlığa çıkarmaktadır.

Bu tahlilimizi bugün moda olan demokratik hareketler için de yürütebileceğimiz gibi, (izm) le yine her çeşit ideolojik ve politik, hattâ sosyal akımlar için de yapabiliriz.

Hepsi bir fikir adamının veya zümresinin, bir filozof veya felsefe doktrincisinin, nice ıstıraplı ve çoğu tek başına yaşanmış günler, geceler pahasına, kafasını dolamış, onunla insanlara bir ışık, bir huzur ve bir (insanca yaşama şansı) getirmek için baş vermiş, olmuş bir (düşünce) eseri idiler. Hattâ bu düşüncelerin ilk kahrını çeken de, yine o fikrin sahibi olacak; kalabalıkların, kör inançların, geri ve dar geleneklerin bütün saldırılarına onun cılız göğsü hedef tutulacaktır. Onun ışıklı kafası, âdeta her şaşkın taşa ve her kör atısa ilk ve açık nisan olsun diye bu sıkıntılara hazine olmuştur.

Fakat yarılıp taşlanan başların bu (hakikat) leri, bir gün hazinesinden alınıp, başka eller değecek, hiçbir emeğin zahmetinden pay almıyan bu ellerde, (fikir), netice (ikbal ve devlet) diliş künlerine (medar-ı hayat) olmıya varacaktır.

Mütarekenin büsbütün karıştırıp, fikirsiz bir hareket ortamı haline getirdiği (İstanbul) u, bir anda gösterişli programları, fakat fikirden yoksunlukları ile bir sürü (fırka) ve (cemiyet) mahşeri haline getiren bu (politika ruhu) nun bütün idraksizliği, bu (kafa) ların kıtlı-

ğından başka bir sebeple açıklanamaz. (Vilson Prensipleri Cemiyeti) bu idraksiz ve fikirsiz politika ortamının en tipik örneklerinden birisi olarak düşünülebilir.

★ — MAĞLÛBİYETLE ÜMİDİNİ DEĞİŞTİRENLER :

Ondört maddenin hürriyet kahramanı olarak, ümit ve alkışla karşılanan Amerikalı Devlet Başkanı, Türk varlığı için neydi? Ne vaadediyordu, ne verecekti?

Basın için, insan ve gerçek, ancak günün yirmi dört saatlik aktüalitesi içine sığabilen olayların bir sermayesi olarak tanınmaya ve bilinmeye değer. Vilson, bundan önceki yazımızda işaret ettiğimiz gibi, nihayet Türk'üa felâketiyle beraber onun hayatına karışmış bir meçhulden başka bir şey değildi.

Mütarekenin henüz imza edilmediği günlerde, (Servet-i Fünun) dergisi, bir müddet önce Alman — Avusturya mihverinin mutlak zaferini alkışlamaya hazırlanırken, birdenbire Türk kaderine çöken bu (mağlûbiyet) le, ümidini hemen Amerika'ya bağlıyarak, (24 Teşrini evvel 1918) tarihli sayısında (Vilson) için şöyle yazacaktır:

«Dünyanın politik haritası yeni baştan çiziliyor. Kuvvet, medeniyet, Doğudan doğdu, Batıya dayandı. Oradan Atlantiği atladı, Batının ötesine geçti ve nihayet bugün Amerikanın göbeğinden dünyaya hükmeden, insanların yaşadığı toprakların haritasını istediği gibi silip yeniden çizmeğe salâhiyet gören bir ikbal ve ihtişam içinde göründü. (Vilson) dünya savaşına bir zaman uzaktan basiretli gözleriyle baktı. Avrupa medeniyetinde toplanan siyasî tortuların bu medeniyeti yürüttüğünü gördü. Fertlerle hükûmetlerin, küçüklerle büyüklerin arasındaki rabıtaların, bugünün idrakine göre zayıf olduğunu hissetti. Sivasî gruplarda muvazenesizlik, nisbetsizlik yüzünden meydan alan haksızlıkların insanlığı sonsuz olarak serbest yaşatamıyacağını takdir etti ve harbi siyasî, coğrafî bir hedeften uzaklaştırarak insanların hukukunu, cemiyetlerin menfaatlerini, adalet ve eşitlik dairesinde düzenlemeğe yönelmiş bir görüş keşfetti ve çok şükür bu maksatlarla harbe girdi, şimdi artık harbin son topları atılırken, harbin başlangıcında takip edilen gayelerden, maksatlardan uzak bulunuyoruz.

(Vilson) un müdahalesi, yeni nazariyelerin doğmasını sağladı. Tahakküm, ihtiras, artık milletlerin hayatından silindi. Her siyasî cemiyet bilecektir ki, kendi hududu, kendisi gibi yaşamak hakkını haiz bir başka cemiyetin hududuyla kaplıdır.»

İstanbul'da mütareke ile beraber çıkan (Radikal Avam Fırkasının mürevviç'i efkârı) olarak kendini takdim eden (İnkılâb-ı Beşer) gazetesi de (İnsaniyet fikrinin galebesi) başlığı ve (Vilson) un resmi altında, hemen hemen aynı fikirleri nakledecektir: «Dünyada yeni birer tarih devri açan şahıslar vardır. Bugün bu şahısların birisini biliyoruz: Amerika Reisicumhuru, Radikal Demokrat Fırkası Reisi Mister Vilson!.. Dünyada bir hâkimiyet dâvası alıp gidiyordu. Her millet, kendi hâkimiyetini diğerlerine kabul ettirmeğe ve yenilmemek için başkasını yenmeğe çalışıyordu. İnsanlığın hak ve hürriyetleri unutulmuştu. Bütün dünyaya hükmetmek, bir Hohenzollern emperyalizmi kurmak için kırk yıldan beri çalışan Almanya, gayesinin gerçekleşmesi yolunda dünyaya harb ilân etti.

İnsanlığı, medeniyeti savunanlar, bu imparatora karşı koymayı ihmal etmediler. Ancak dünyada harb fikrinin ölmesi lâzımdı. (Vilson) bu nazariyeyi buldu ve meşhur ondört maddelik umumî sulh teklifi ile harb fikrini öldürdü. Dünyaya yeni bir insanlık fikri getirdi. Bugün yenilmiş olan Almanya da çaresiz bu fikri kabul ediyor. Cihangirlik kahramanı mevkiini terkediyor...

Milletin hürriyet heykeline mâlik olan Amerika, son zamanda insanlığın hürriyet heykeline de mâlik olacaktır. (Vilson) bütün insanların birleşmesiyle dünya sulh tanrısı sayılarak, heykeli yapılacaktır.» (13 Teşrinisani 1918).

Bu heykel yapıldı mı, bilmiyoruz, fakat bilinen şey şu ki, bu sulh tanrısı, elinde getirdiği defne çelengini, Avrupa'da başına koyacağı hiçbir sulh devleti bulamadı, kafasında (Hukuk profesörü)

olarak taşıdığı dünya görüşü, onu, Avrupa'da değil, hattâ kendi memleketinde, Amerikan efkârı umumiyesinde bile tutturacak bir realizmden, gerçeklikten mahrumdu.

★ — VİLSON KİMDİR ?

(Vilson) için dünya, iki kampa ayrılmış bulunuyordu: Hür ve demokrat milletler, emperyalist ve diktatör milletler. Birinciler için örnek, başta Amerika olarak İngiltere ve Fransa; ikincisi için de, Almanya ve başta Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere, peyk ittifak devletleri idi. Amerika devletinin kuruluşu hakkındaki tarih eserinde, Amerika istiklâl savaşını, sadece Amerikan milletinin kurtuluş ve kuruluş, yani hürriyet tarihi olarak almıyor, bütün dünyanın hür milletlerinin kurtuluş ve sulh savaşına bir örnek görüyordu. Washington için yazdığı kitapta da, Amerika devletinin büyük kurucusunu, hür dünya milletlerinin sembolü sayıyordu.

Fakat, onun hürriyet anlayışında, dinî bir karakter vardı ve (Vilson) elinde prensipleriyle Avrupa sulhuna başkanlık etmek üzere Avrupa'ya yollandığı vakit, (İncil) ine tutunan (İsa) nın ruhunu taşıyor gibiydi.

(Vilson) un bu (sulh peygamberliği) ruhunu, mütareke imzasından bir iki gün sonra çıkan bir Ermeninin imzasını taşıyan bir yazıda şöyle okuyoruz:

« . . Ben, ehemmiyetli ve şu dakikada varlığımıza taallûk eden, bütün memleketin hal ve istikbalini tâyin edecek olan Vilson şartnamesine dikkat nazarınızı çevirmek istiyorum.

Vilson'un şart koyduğu (ondört madde) üzerine kurulacak bir sulhu, bütün insanlık sabırsızlıkla beklemektedir. Bundan faydalanamıyacak bir tek fert ve kavim asla tasavvur edilemez. Böyle iken, acaba bizim vaziyetimiz bundan istifade etmek için müsait midir? Böyle bir sulh masasında isbat-ı vücut etmek için, lâzım olan şartları kendimizde duyabilecek bir halde miyiz? Basında bu sorulara dair köşe bucak bazı şeylere tesadüf olunuyorsa da meselenin ruhuna temas edecek tek bir yazıya rast gelmiyoruz.

Hiçbirimiz sormuyoruz ki, Vilson nazariyesi nedir? Ve bu karışık ideal-le sulh yapılabilir mi? Dünya efkârı bunu kavrıyabilecek halde midir?. O programı ileri süren zat, tatbikatını da yapabilecek midir? Bunların cevabını bulmak ve ondan sonra bizler tarafından tutulacak hareket çizgisini çizmek için, aşağıdaki noktaları arzedeceğim:

Evvelâ, Mister Vilson kimdir? Vilson, bir Amerika vâizinin, yani (İncil) vaazeden bir papazın oğludur. Küçüklüğünde huysuz, sinirli ve kavgacı bir tabiata mâlik, dostlarına, komşularına saldırır bir çapkın diye tanınmıştır. Fakat küçüklüğünde dahi, sabah akşam ailece yapılan dua ve ibadet toplantılarında hazır bulunmağa mecbur olur, bu suretle dinî dualara iştirâk eder ve dinî havalar söyler, Hazreti İsa'nın telkinlerine, İncilin hükümlerine dair gerek baba ve annesi, gerekse vaizler tarafından kendisine verilen nasihatların tesirinden bir türlü kurtulamıyarak yaşadığı hayatın günahla dolu olduğuna ve uçurumlara sürüklendiğine inanır. Nihayet bir gün, bu safiyetle tuttuğu fena yolu, yine safiyetle bırakıp yeni bir hayat yaşamağa ahdeder ve yeni hayatını yaşamağa başlar.

Bu zatı, tıpkı V. Hugo'nun (Jean Valjan) ına benzetebiliriz. Kendisini zaman olur ki bizzat, İncili vaazederek kiliselerde vâiz sıfatiyle, bir zaman da pazar günleri akşam İncil dersleri vererek vakit geçirdiğini görürüz. Amerikanın en tanınmış üniversitesinden mezun, uzun yıllar yüksek sınıf çocuklarına profesörlük etmiş olan bu zatın, sonunda tam bir istiklâlle içtihadlarını sınırsız bir sahada, politikada yaymak için ortaya çıkmış olduğunu görüyoruz.

Dünyaya misyonerler gönderen, kitaplar ve risalelerle protestanlığı yayan maruf şirketin, yani (Bible Haus) un en nüfuzlu âzası arasında bulunup, bu gün de o hizmeti yapan Mister Wilson'un felsefe ve teoloji nazariyelerinde şöhreti o kadar büyüktür ki, değil yalnız Amerika, bugün hattâ Avrupa ve İngiltere'de bile bu gibi meselelerde Vilson, un düşüncesi sorulmadan karar verilmiş olmaz...» (Âti gazetesi, 2 Teşrinisani 1918: Samuel Tomacanyan).

Vilson Prensiplerinin ortaya atılmasından kısa bir zaman sonra, bir Amerikan «dinî» mümessili, Ermenilerin Açmiyazininde, klişesini yukarıda gördüğümüz Katolikos manastırında vazife görmiye başladı!...

★ — MİSTİK BİR ADAM :

Görülüyor ki, Avrupa ve Yakın Şark meselelerini, insan hakları ve (Milliyet prensibi) açısından çözmeğe gelen (Vilson) bir siyasî devlet adamı değil, bir hukuk profesörü, bir misyoner, bir (İdealist), hattâ Türkler için (mistik) bir insan hüviyetinde idi. Onun Osmanlı Türkleri hakkında bütün bilgisi, elbette Avrupa dillerinde yazılmış olan Osmanlı tarihlerinden alınmış, Birinci Dünya Savaşı içinde Alman emperyalizmine katılarak (mazlum milletleri) boyunduruğu altında ezen bir (Şark İmparatorluğu) fikriyle işlenmiş bir (kanaat = Opinion) dan ne fazla, ne eksik olabilirdi. (Vilson), Fransız caya, iki cilt halinde tercüme edilen (Devlet) adlı büyük eserinde, (F. Niehelm tercümesi, cilt II, s. 355. 1902) eski monarşilerle modern monarşiler arasında bir mukayese yapar ve bu karşılaştırmada modern monarşileri, eski monarşilerden ayırarak, bir dereceye kadar demokratik bir meşrutiyetle (sınırlanmış) olduğunu belirtir, fakat bu modern monarşiler içinde, Rusyanın Çar idaresi ile, Türkiyenin monarşik idaresini (anormal), yani Avrupa haritasına yakışmaz bulur.

Bütün Avrupa devletlerini sınıflarken, Osmanlı İmparatorluğunu Avrupa haritası içine sokmayan hukuk tarihi profesörünün, on beş yıl sonra, Devlet Başkanı olarak Avrupa haritasını düzeltmeğe çağırıldığı vakit, Türkler ve Osmanlı idaresi hakkında başka bir fikre sahip olması elbet beklenemezdi. Kaldı ki Ermeni propagandası ve Yunan politikacılığı, Türklerin Avrupadan atılıp, Anadolu içinde sıkıştırılması kanaatinde onu biraz daha geliştirmiş olmalıydı.

Böyle olduğuna göre, gerek (Vilson) un başkanlığında bir Amerikan siyasetinden, gerekse prensiplerinden, bilhassa onikinci maddenin gölgelesinde bir kurtuluş yolu göstermesinden

ne beklenebildiğini sormak, elbet yersiz olamazdı. Bu düşünce iledir ki, bazı (millî istiklâl) taraftarı yazarlar, durumumuzun ümitsiz görünecek bir halde olmasına rağmen, (Vilson Prensipleri) ile Türkiyeyi kurtarmak ümidinde olmanın boşluğuna işaret edeceklerdir. (İzmir işgali) bu endişelerin çok yerinde olduğunu gösterecektir.

★ — KURTULUŞU VİLSON PRENSİPLERİNDE GÖRMİYENLER :

İşte, İzmirin işgalinden tam iki ay önce, (Büyük Mecmua) nın bir anketine verdiği cevapta, (Yeni Gün) gazetesi başyazarı (Yunus Nadi), bu konuda şunları söyliyecektir :

(Vilson Prensipleri), ilk basit ve kesin ifade altında, milletlerin ve kavimlerin kendi dünyalarında tam ve kâmil bir serbestlik ile gelişmeleri ve rahat etmeleri gayesini güdüyor gibi görünüyor. Halbuki tatbikatta bizzat Mösyö (Vilson) un bile o prensiplerin bu basitlik ve kesinlik çerçevesi içinde kalamadığının delil ve emarelerini görmedik değil. Hele Avrupa devletleri, görünürde bu prensiplere saygılı görünmeğe kimbilir hangi icaplarla pek ziyade itina ettikleri halde, hakikatte kuvvetin hakka üstün gelmesi düsturuna uymak geleneğinden uzaklaşamadıklarını yalnız sözleriyle değil, hareketleri ile de göstermeğe ve isbat etmeğe pek hevesli bulunuyorlar.

Bir kere, meselenin milletlerarası anlaşılış şeklindeki hakikat, şimdilik budur. Ondan sonra, sıra (Vilson) prensiplerinin kuvveden fiile geçirilmesine hiç engel olmadığı halde, bu yoldaki tatbikatın yapılış şekillerine gelir. Onun için, evvelâ bu prensiplerin tatbik olunacağı kavimlerin birbirinden ayrı sahalarda yerleşmiş ve birleşmiş olmaları lâzımgelir. İnsanlar yeryüzüne ırk ve kavim bakımından dağılmış ve yerleşmiş olsalardı, belki Mösyö (Vilson) un düşüncelerini hakikat yapmak için en esaslı bir kolaylık imkânına mâlik olunmuş olurdu

(Vilson), Osmanlı İmparatorluğunu Hıristiyan tarihçilerin kitaplarından tanıyan her yabancı gibi, Türkiye'yi, muhtelif milletlerin hâkimi ve sahibi olarak işleyen bir Asya devleti düşünürken, milletlere verilecek (idarî muhtariyet) le, hakkın yerine getirileceğine inanıyordu. Gerçekte ise, Türk — Osmanlı idaresi her noktadan (azınlık milletler) in görünmez hâkimiyeti altında, istiklâlini kaybetmiş ve hiçbir (tarihî) devlet hüviyeti taşımıyan bir idareyi sürükleyip gidiyordu. Çünkü «Bu kavimlerden her biri, Türkiye karşısında âdeta iftirakçı bir siyaset takip etmek hevesi ve keyfine kapılmışlardır. Fakat hiç biri Türkiye ülkesinin hiçbir yerinde Türke nisbetle çoğunluk teşkil etmiyor ve belki derece derece daima azınlıkta kalıyor. Bunlara idarî ve siyasî hukuk vermek isterseniz, yanıbaşlarında kendilerinin belki topuna nisbetle bile çoğunluk teşkil eden Türkün haklarını ihmale razı olmanız lâzımgelecek. Buna (Vilson) un da vicdanı razı gelmese gerek...»

(Yunus Nadi) ye göre, (Vilson Prensipleri) ni «çeşitli kavimlerin birbiri içinde ve dışında kaynamadan, karışık yaşadığı bir yerde, milliyet esasına göre yürütmek kolay değildir.» Hususiyle, bizim memleketimizde...

Anadoluda çoğunluğun Türklerde olması karşısında, azınlık hak ve hürriyetlerinin, eskiden olduğu gibi, bundan sonra da elde edilemiyeceği kanaatini Avrupa ve Amerika devletlerinden silmek için, pazarımızda, çaresiz bir (iç muhtariyet) yolunun zorunlu olarak açık bırakılması lâzımgeldiğine kanidir.

Görülüyor ki, yıllar boyunca sadece (iktidar ve hâkimiyet) esası üzerinde durmuş, idare ettiği toplumların sosyal, politik ve etnik yapılarını tanımaya götürecek bir (cemiyet ilmi) yapmak ihtiyacını duymamış olan bir (idare zihniyeti) nin, memleketi bir boşluğa götürmesi ve bu boşlukta, milletin idare ve kurtuluşunu, kendi kuvvetlerinden beklemiyerek, bir (yardım ve himaye) politikasına kendini kaptırması gayet tabiîdir. İşte, (Vilson Prensipleri Cemiyeti) böyle bir boşluğa düşmüş olan bir memleketin, kendini kurtarmak için, aydın ve sözde bilgili sıfatları ile beraber, nasıl bir (koltuk siyaseti) tuttuklarına açık bir misal olacaktır.

İkinci Meşrutiyetten Günümüze Kadar :

SİYASİ CİNAYETLER

ATIF ve ARKADAŞLARI **Şemsi Paşayı, Manastırda, telgrafhanenin merdivenlerinden inerken vurarak İkinci Meşrutiyetin ilânını, Yıldız Sarayı için kaçınılmaz hale getiren mülâzım** (teğmen) **Atıf,** (klişenin önünde, elinde silâhı olarak oturan genç, rahmetli Çanakkale mebusu Atıf Kamçıl) **ve hâdiseden sonra kendisiyle beraber «dağa» çıkan mücahit arkadaşları.**

ŞEMSİ PAŞA ÖLDÜRÜLMÜŞ VE «İKİNCİ MEŞRUTİYET»İN İLANI KAÇINILMAZ HALE GETİRİLMİŞTİ...

YAZAN : CEMAL KUTAY

★ — **BİR GÖLGE HÜRRİYETİN ÜSTÜNE ÇÖKÜYOR...**

Tarih 6 Temmuz 1908 salı... Sultan Hamid idaresine karşı baş kaldıran Dokuzuncu Ordu'nun genç zabitlerinin ellerine aldıkları İttihad ve Terakki, kısa ömürlü Birinci Meşrutiyeti ikincisiyle devam ettirmek için fiilen harekete geçmişlerdir : Resneli Niyazi Bey, Eyub Sabri Bey, Enver Bey, Selâhattin Bey, Muhtar Bey dağa çıkmışlardır. O günlerin tâbiri içinde mevcud idareye karşı isyan etme mânasına gelen bu « **dağa çıkma** » tabiri, Yıldız Sarayının kalın

duvarları arasında, artık yaşlanmış, yorulmuş, mücadeleden bıkmış olan Sultan Hamid'in mâneviyatı üzerinde derin ve menfî tesir yapıyor... Öylece ki, Başkâtibi Tahsin Paşaya, Enver Beyin de yanındaki fedâîlerle beraber « **dağa çıktığı** » haberini veren sadık kumandanı Birinci Ferik Şemsi Paşanın şifreli telgrafından sonra, otuz üç senelik saltanat devresi içinde ilk defa yeis ve ümidsizliğini açıklamaktan çekinmedi :

«— **Başkâtip Paşa** (Sultan Hamid, çok itimad ettiği ve KARA TAHSİN adıyla şöhret bulan mutemedi mabeyn başkâtibine böyle hitab ederdi...) **Artık yaşlandım ve bıktım. Bu adamların** (İttihad ve Terakkiyi kasdediyor) **hakikati anlamalarına imkân yok... İstediklerini yapacağım. Vebali omuzlarında olsun...**»

Ve, başını çok zaman tercih ederek oturduğu arkalıklı koltuğuna dayıyor, gözlerini kapıyor...

Halbuki, bir hafta evvel, avaklanma hareketlerini bastırmak için kendisine geniş selâhiyetler verilen On Sekizinci Nizamiye Fırkası Kumandanı Birinci Ferik Şemsi Paşa, o sert, serkeş, hattâ merhametsiz ve Padisahına — **Niyazi Beyin tâbiriyle** — cins bir çoban köpeği kadar sadık olan Şemsi Paşa, kendisini yakından tanıyanların sadece **Ş E M O** dedikleri neferlikten ferikliğe **(erlikten orgeneralliğe)** yükselmiş olan cahil fakat tecrübeli ve aşırı cesaretli kumandanın Manastır - Kosova - Selânik çevresinde İttihad ve Terakki kımıldanmalarını bastırmıya memur edilmesi, korkunç bir gölge halinde hürriyetin üstüne çökmüştü. Öyle bir çöküş ki, bunun altından kımıldanabilmek ve hedefe varabilmek çok güç gözüküyordu. İttihad ve Terakki'nin henüz ortaya çıkamıyan, büyük bir gizlilik ve kapanıklık içinde devam eden çalışmaları sarsılmış, zedelenmişti. Şemsi Paşa, Frizovikten Manastıra hareket ederken beraberine, On Sekizinci Nizamiye Fırkasının seçkin, tecrübeli, savaş görmüş iki tabur askerini de almıştı. Hususî katarla yola çıkarılan bu askerlere yardımcı olarak, Sultan Hamid'in senelerce en büyük teveccühlerine mazhar olmuş, rütbeler almış, aşırı iltifat görmüş, çoğu fahrî yâverliklerine getirilmiş tanınmış Arnavud Beylerine haberler göndermiş, yardım istemişti.

ATIF KAMÇIL ANLATIYOR...

«— Meşrutiyetin ilânından bir sene önce, İttihad ve Terakkiye girmiş tim. Cemiyetin fedaî bölüğünde kayıtlı idim. Şemsi Paşanın, Niyazi Beyi ele geçirmek için hiç beklemediğimiz bir zamanda, iki tabur askerle Manastıra gelivermesi, plânlarımızı altüst etmişti. Diğer kumandanlar, hakikati anlıyorlar, bu kurtuluş çabasını açıkça olmasa bile, gizliden destekliyorlardı. Fakat Sultan Hamide körükörüne sadık, cahil, alaydan yetişme ve bütün lûtuf ve ikramı velinimetinden gören Şemsi Paşa için vaziyet böyle değildi: Ya o bizi, ya biz onu ortadan kaldıracaktık. Yapılacak tek şey, onu silâh kuvvetiyle yoketmekti. Bunu da, kendi arzu ve rızamla, ben üstüme aldım ve hiçbir yardımcı istemedim.

Hattâ o kadar ki, cemiyetten istediğim rövelver gelmeden, Prevezeli arkadaşım mülâzım Mehmet Talât Beyin tabancasını aldım. Vakit yoktu. Şemsi Paşayı Resne yoluna çıkmadan tasfiye etmek şarttı. Üç el ateş ettim. Kalan dört kurşunla beni takibe gelenlerle çarpışacaktım. Son kurşunu da ele geçmemek için kendime saklamıştım.

Ben yaralı olarak kaçarken, muhafız ve silâhşörleri yanlış istikamete sevkeden askerî inzibat yüzbaşısı Mehmet Beyden başka kimseden yardım görmedim. Aradan seneler geçti. Yaptığıma pişman değilim.

Mektep sıralarında gizli gizli Namık Kemal'in şiirlerini okurdum. Mithat Paşanın âkibeti, bende derin bir tesir yapmıştı. Bugün de şuna samimiyetle inanıyorum ki, 1876 Birinci Meşrutiyetini iyi tatbik edebilmiş, hürriyet anlayışının memlekette kökleşmesi ve yerleşmesi için ciddî emek vermiş olsaydık, devirler ve nesiller sürmüş olan rejim buhranları çalkantısı içinde harab olmazdık...»

Şemsi Paşanın bir ayağı nüzullü idi. Sol bacağını sürüyerek götüren Paşa, Padişahın yâverlerinden olan ortanca oğlu Müfit Beyi yanına getirtmişti. Nasıl bir ön sezi iledir bilinmez, senelerdir hasretini çektiği oğlunu bu seyahatinde beraberine almamış, damadı Rıfat Beyin yanında Selânikte bırakmıştı. Yine, nasıl bir hisledir bilinmez, yola çıkacağı zaman oğluna son cümlesi şu olmuştu :

«— Bu seyahatte bir şeyler olacak...»

★ — SON İKİ TELGRAF :

Şemsi Paşanın Manastır'a gelmesini takib eden saatler içinde Yıldız Sarayı büyük bir heyecan içinde, kendisine, ayaklanmanın bastırılması ümitlerinin bağlanmış olduğu kumandanın müjdeli ve ümitli haberlerini bekliyordu.

Şemsi Paşadan, şifre ile Yıldız'a gelen son iki telgraf, olayların nasıl çıkmaza girdiğini açıkça anlatıyordu. Bu telgrafların birincisi — **bazı tâbirleri bu günkü dilimizle ifade ederek**... — şöyle idi :

Mabeyn-i Hümâyun Cenab-ı Mülûkâneye

Padişahımızın sâyelerinde bu sabah yanımda iki tabur olduğu halde Manastıra geldiğimi arzeylemiştim. Gerek burada, gerek Selânikte güvendiğim gizli kaynaklardan edindiğim bilgiye göre fesad şebekesi her tarafa dal budak salmıştır. Manastırın sokaklarında, fesad cemiyetinin yaftaları asılmak cür'eti gösterilmiştir. 69 uncu alaya Yakovadan hareket emri verdim. Sadık Arnavud Beylerine de vaziyeti bildirdim. Buranın sadık ahalisi hain ve asî zabitana iltihak ederse vaziyet ümidsiz bir hâl alabilir. Fakat ben, canım bahasına da olsa, sadakatle vazifemi sonuna kadar yapacağım. Eğer «Cemiyet» hakkında onları ele geçirebilecek bir bilgi edinebilirsem her şey düzelecektir. »

Şemsi Paşa herşey düzelecektir derken, cemiyet, yâni İttihad ve Terakki hakkında ciddî bir bilgi de elde edemediğini itiraf etmiş oluyordu. O, Manastırda geçirdiği sonuncu gününü de,

ŞEMSİ PAŞA **Sultan Hamid, İttihad ve Terakkinin 9 uncu Ordu safları arasındaki kımıldanışını, onun sert ve kesin tedbirleriyle önliyeceğine öylecesine inanmıştı ki, Manastır telgrafhanesinin merdivenlerinde öldürülme haberi geldiği zaman, birden herşeyin bittiğini hissetti ve Sait Paşaya irade etti: «— Kanunu Esasînin mer'iyete girdiğini ilân ediniz!..»**

sadık Arnavud Beylerinden yardım istemekle geçirdi. Gerçekten de bunlar grub grub Manastırda toplanıyorlardı.

Şimdi, Şemsi Paşanın SON telgrafını da hülâsa olarak görelim :

«— Asî ve hain Niyaziyi takib etmek üzere yarın sabah Resneye hareket ediyorum. Arnavudluk ricâlinden Akif Paşa ile Derviş ve Şevket Beylerin bana iltihaklarını kendilerinden istedim. Niyazi ve avenesinin üç kola ayrıldığını ve Eyub Sabri ile Enver sergerdesinin de bunlara iltihak ettiklerini öğrendim. Kat'î netice Resnede alınacaktır. Olbabta emr-ü ferman velinimetimindir.»

★ — «BENİ BİR ZABİT VURDU...»

Günlerden çarşamba... Unutulmaz bir tarih : Rumî 24 Haziran 324, bugün

kullandığımız Milâdî sene ile 7 Temmuz 1908.

Şemsi Paşa, «—**Kat'î netice Resnede alınacaktır..**» telgrafını Padişaha çekerken, kararında elbette bu yolda hayatını vermek de vardı ve bu kararı, kendisi veremiyecekti : Mülâzım Atıf Beyin üç kurşunu, İkinci Meşrutiyetin kaderini tâyin edecekti.

Atıf Bey, Bigalı idi. Atatürk'ün ölümüne kadar Çanakkale mebusu olarak bu tarihî şehrimizi temsil eden yiğit genç, Reval mülâkatından sonra Osmanlı İmparatorluğumuzun paylaşılması olup bittisi karşısında, Meşrutiyetin ilânını son kurtuluş çâresi olarak görmüş ve Şemsi paşayı öldürürse, onun yerine gelecek olanın vazifesine başlamasına kadar Yıldızda sarsılan ümitlerin mukavemet edemiyeceğini düşünmüştü. İttihad ve Terakkinin fedaî koluna bağlı olan genç teğmen, Paşayı kollamış, onu Resneye götürecek faytonun Manastır Telgrafhanesinin önüne yanaşmasını fırsat bilerek sokulmuştu.

Paşanın arabasının çevresini asker ve sivil uğurlayıcılar doldurmuştu. Çoğu Arnavud olan koruyucu silâhşörler, arabanın dört yanında mevzi almışlardı. Pirzen'den beraber getirdiği Hacı Rıfatın yirmi kişilik seçkin müfrezesi, Resne yolunda Paşaya refakat etmek üzere mevziye girmişlerdi. Yıldıza son telgrafını da vererek kapıya ilerliyen Şemsi Paşa maiyetinde bulundurduğu kapı ağası Hüseyin Ağaya seslendi :

«— **Eldivenlerimi yukarıda unuttum. Çık şunları alıver Hüseyin Ağa...**»

Birkaç adım atmış, yedi taş merdivenden ibaret iniş kısmına gelmişti. Paşanın indiğini görenler selâm vaziyetine geçmişlerdi. Sesler bir ân dinmiş, etrafı sessizlik kaplamıştı. İşte bu sırada, arkası kesilmeden birbirini takiben üç DAN, DAN, DAN sesi bu sükûnet içinde top mermisi gibi gürledi. Ne kadar gariptir ki, bu asla beklenilmiyen silâh sesleri, sükûneti beş on saniye bozmadı. Şaşkınlık içinde ateş eden şahsın kalabalık içine karıştığı ve kendisine yol açtığı görüldü. Tabancasında dört kurşun daha vardı. Onları, ele geçeceği anda kendisini öldürmek için saklamıştı. Bir ânda, baskına uğradıklarını ve mevzie girme ihtiyacını duyan muhafızlar, bunun ferdî suikasd olduğunu anlamışlar, kaçana doğru ateşe başlamışlardı. Mesafe kısa olduğu için nişangâh kullanamıyorlardı. Kurşunlar teğmen Atıf'ın dört tarafından vızıldıyarak geçiyor, onu, bilinmez bir kuvvet koruyordu. Bu sırada Pirzen belediye reisi Rıfat, diz çöküp nişan aldı ve arkası arkasına üç el ateş etti. Kurşunlardan birisi, fedaîyi bacağından vurdu. Fakat o, köprüyü dönmüş, kurtulmuştu. Arkasından koşmıya başlıyanlar yetişemediler ve nereye saklandığını bulamadılar.

Şemsi Paşaya isabet eden üç kurşundan birisi sağ omuzuna isabet etmiş, şiryânını kesmişti. Kurşun seslerini duyarak elinde eldivenler aşağıya fırlıyan Hüseyin Ağa, Paşasını yere düşerken yakaladı. Şemsi Paşanın son sözleri şu oldu :

«— **Beni bir zabit vurdu. Korkma... Beni içeri al!...**»

Koridorda, telgraf malzemesi sandıkları vardı. Bunların üzerine çöktü. Bir kaç derin nefes aldı, o kadar... Sultan Hamid'in, İttihad ve Terakki kıpırdanmasını bastırmak için son ümidlerini bağladığı Birinci Ferik Şemsi Paşa, adı korku ve dehşet uyandıran ŞEMO, Meşrutiyetin ilânının vatanı o buhran ve felâket günlerinden uyandıracağına inanmış çok genç bir mülâzım **(teğmen)** in kurşunları ile can verdi. Ve, fedaînin ümidi gerçekleşti : Üç gün sonra, 10 Temmuz 1908 de, otuz iki senelik fasıladan sonra İKİNCİ MEŞRUTİYET ilân ediliyordu...

Gelecek Sayıda :

İttihad ve Terakkiyi iktidardan düşürmek gayretiyle Sadrıâzam ve Harbiye Nâzırı

MAHMUT ŞEVKET PAŞA

nasıl öldürüldü?

İmparatorluğumuzu harbe sürükleyen İngiliz politikasının düşen maskesi ve hazin netice

MUSUL Petrollerini Nasıl Kaybettik?

YAZAN : NUREDDİN PEKER

— 2 —

★ — **KUMANDANLARIN TOPLANMASI, KARAR ve HELÂLLAŞMALARI:**

Kararsızlık içinde bocalıyan gurup kumandanı, akşam üstü alay kumandanlarını yanına çağırdı. Kurmay başkanı Binbaşı Saffet, 14 üncü topçu alay kumandanı Yarbay Zihni (Emekli tümgeneral Zihni Toydemir), 7 nci alay kumandanı yarbay İrfan (Emekli general), 18 inci alay kumandanı Yarbay Mustafa (serasker Rıza paşanın yaveri. Miralay iken binbaşılığa indirilerek tekrar albay olan), Ermenistandan gelen 22 inci alay kumandanı Yarbay Hacı Ibrahim, Avcı alay kumandanı Binbaşı Vahit, (tümen kumandanı, general), 43 üncü alay kumandanı Yarbay Rıfat (Emekli general) Beylerle, 4 üncü topçu ve 9 uncu piyade alay kumandanı yarbay Rıfat (Emekli general) Beylerle, 4 üncü topçu ve 9 uncu piyade alay K. Yb. Emin Beyler gece karargâhta toplandılar.

Gurup kumandanı durumu uzun boylu anlattı. Sonra elindeki yazılı kâğıdı okumağa başladı: (1)

TİPLER **Asırlarca, idaremizde huzurla yaşamış ve imparatorluğumuzun son devrinin temel hâdiselerinde rol oynamış Arap tiplerinden birisi.**

(Kendi topraklarında da çok şey değişti: O, kılığı ve kafası ile yine aynı. Çünkü ÇÖL'de temel varlıklar, daha çok tabiatın yadigârıdır.)

«— Arkadaşlar,

Dört buçuk senedir cepheden cepheye koşuyoruz. Bu müddet zarfında galip geldik, mağlûp olduk, acı ve tatlı günler geçirdik. Fakat namus ve şeref-i askerimizi lekelemedik. Sâf ve besâletle bu dört senelik harbimizin hesabını verebiliriz. En müşkül vaziyetlerde, en dayanılmaz açlık ânında sabret-

(1) O zaman gurup ihtiyatındaki 18 nci alayın 1 nci taburu yaveri sıfatile ben de karargâhta bulunuyordum. N. P.

tik, fütür getirmedik. Geride bizlere ümit ve istikbalini bağlamış muazzam bir mil leti düşündük. Umumî menfaatlere kendi hayatımızı fedâ ettik. Bu harpte mağlûp olmuşsak, bu biz cephedekilerin tedbirsizlik ve himmet noksanımızdan değildir. Bizi, yâni milleti bu çukura düşürenler malûmdur. Şimdi bunun münakaşası doğru değil. Üzerimize düşen bir vazife var : o da buradan kurtulmak. Yaşamak mukadder ise namusumuzla, değilse ölmek, fakat yine namusumuzla... Anlaşıldı mı arkadaşlar ?

Buradan çıkacağız ; belki de zayiat vereceğiz. bunun ehemmiyeti yok. Ben, o kanaattayım ki, efkâr ve hissiyatımız buradan kurtuluş noktasında birleşince, düşman azmimize hâil olamaz. Ben bu kararı verdim, siz ne dersiniz ?»

Alay kumandanları : «**— Emirlerinize kemâli sadakatla mütâvaat ederiz.**»

İsmail Hakkı Bey: «**— O halde geliniz birer birer helâllaşalım.**» dedi ve helâllaştılar.

28/29 Ekim gecesi saat 12 de alınan karara göre, çölden yarma hazırlığı yapıldı. (58 inci seyyar hastahane daha önce çölden yola çıkarıldığından kurtulmuştur.) İsmail Hakkı Bey, son görüşmeyi yaptı ve telefon hattı kesildi. Kumandan hernedense, yarma hareketinden vaz geçti ve bu gece 200 Arap ve binden fazla İngiliz süvarisi çöl yolunu da kapadı.

29 Ekim 1918 günü sabahleyin düşman Diclenin sol kıyısından topçu ateşine başladı. Topçularımız düşman topçularını susturdular. Düşman, uçaklarının verdiği işaretlerle her yandan top ve bomba yağdırıyordu. Alçaktan uçanları, megafonla «**— Türko teslim, Türko mütareke, Türko kan dökülmesin**» diyorlar dı da 600 yıllık devletimiz olan Osmanlı kelimesini kullanmıyorlardı... O gün kuzey cephemizde bir şey yoktu amma, fırsatlar kaçırılıyordu.

Bizi tesbit için güney cephesinde taarruza geçen İngilizleri 7 nci alay püskürttü. Düşman yine subay ve erlerini esir bırakarak kaçtı; fakat çenberin yarılacağı cephe olmadığından kovalanamadı.

★ — YARMA KARARINDAN DÖNME :

Henüz haberleşmemiz kesilmezden önce, Musuldan bildirilen emre göre, 5 inci Tümen bizi kurtarmağa geliyordu. Biraz sonra da 13 üncü alayın öncüleriyle süvari bölüğümüzün buluştuklarını bildiren keşif raporunu gurup kumandanı aldı. Geyyare sırtlarındaki kaynaşmaları görüyorduk. Bizi kurtarmağa gelenlere güvenen gurup kumandanı, çöle yürümekten vaz geçerek yarma kararından döndü ve kendisine sorulunca da, «**— Yardıma gelen tümenle birleşince ordunun vereceği emre göre hareket ederiz**» dedi.

Sonra da birliklere yerlerinde kalmalarını emretti, hattâ beni de ihtiyat bataryasına gönderdiler. Bataryaya giderken yolda bizim doktorların esir İngilizlerin yaralarını sardıklarını ve bizimkilere sigara ve çukulata ile teşekkür ederek birbirleriyle sakalaştıklarını gördüm. (Feleğin cilvesine bakın ki, on saat sonra biz bu esirlere esir olacaktık).

Ne olursa olsun, çölden geçme kararından dönülmesi hepimizin felâketini mucip oldu. Esir düşünce bu konuyu çok tartıştık. Kabahat yalnız İsmail Hakkı Beyde değildi. Çok güvendiğimiz Ali İhsan paşa, kendi gelemezse yerine başka bir kumandan gönderebilirdi. Evet, bizlerin de kusuru vardı : Yıllardanberi Müslümanlık uğruna Araplar için can verdiğimiz halde, onlardan ihanet gördü ğümüzden küskündük. Artık Araplar için değil, millî ve askerî şerefimiz için, petrolu bulunan yurt parçası Musul için direniyorduk. Mütarekeden önce esir düşmemeğe çalışıyorduk. Bu direnmede, küskünlüğün ve çektiğimiz yoksunluğun da etkisi vardı.

★ — İNGİLİZLERİN GÖNDERDİĞİ PARLEMENTERİN VURULMASI.

Saatlerce bekledik, yardıma gelen olmadı. Kuzeye doğru gönderilen atlı su bay da geri dönmedi. Savaş devam ediyordu. Bu sırada düşmanın beyaz bayraklı bir parlementer gönderdiği görüldü. Ateş edilmemesi bildirildi ise de, 7 nci alaydan bir çavuşun, esirliği kabul etmiyen bir öc alma duygusuyla attığı

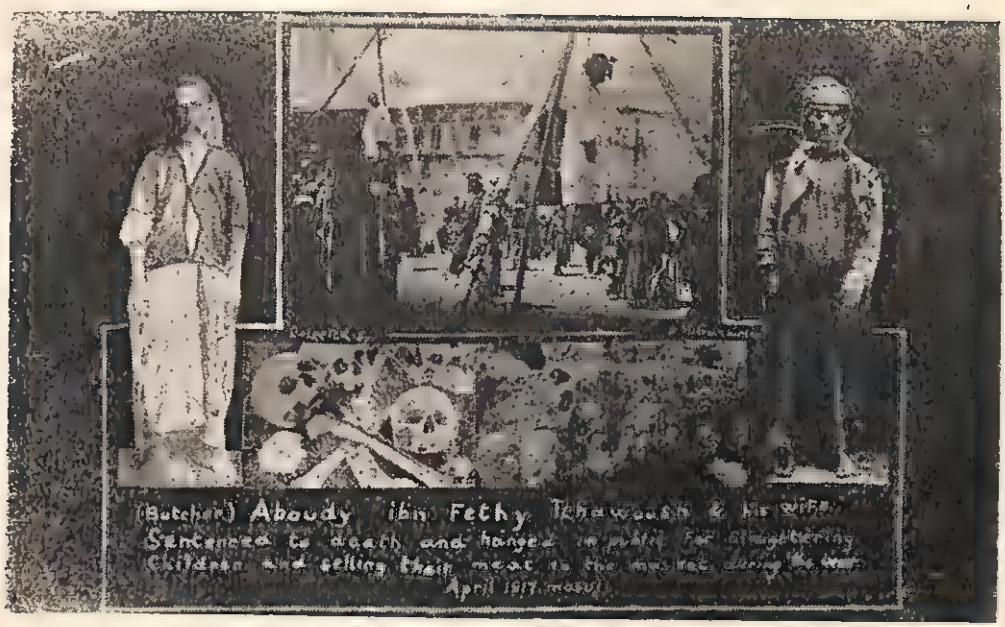

İnsan eti yiyenler ve satanlar, bütün dünyada geniş ilgi toplıyan hâdise olmuştu. Harbin binbir hâdisesi içinde bile, korkunç vak'a, bütün dünya basınına intikal etti. Klişemiz, cânilerden ikisini, ele geçen kafatasları ve idam sehpasında gösteriyor.

bir kurşunla öldürüldüğü öğrenildi. Bunun üzerine düşman, gurup karargâhını hedef tutarak yerden, gökten şiddetli bir bombardımana başladı. Şehit ve yaralı olarak bir hayli zayiat vermiştik. Düşman fazlasile öcünü almıştı.

Gönderilen parlementerin, mütarekeyi ve daha fazla kan dökülmeden Musulu bırakmamızı bildirecek görevli bir subay olduğu muhakkaktı.

Artık ümitler kesilmişti. İki taraf da elindeki cephaneyi harcıyor, birbirlerini yok etmeğe çalışıyordu. Etraf yaralı ve şehitlerle dolu idi. Sağ kalanların da dudakları susuzluktan çatlamıştı. Uykusuzluk ve açlıktan bitmiştik, amma şükürler olsun ki, 1917 - 1918 kışı Musuldaki gibi insan eti yemiyorduk. Geçen kış, Altıncı Ordunun yalnız açlıktan ölenleri 16000 bin kişi idi. O yıl, Musulda karı-koca bir Arap ailesinin, önce çocukları, sonra askerleri kandırarak evlerinde kesip, etlerini şiş kebabı ve köfte yaparak sattıkları anlaşılmıştı.

★ — KUMANDANLAR TOPLANTISINDA SON DURUM :

29/30 Ekim 1918 mütareke gecesi, her taraf ateşi kesmiş, ölü ve yaralılarla meşgulken, gurup kumandanı İsmail Hakkı Bey, cinayet işlemiş bir suçlu gibi düşünüyor, bıyıklarından, çenesinden terler akıyordu. Nihayet, yeniden alay kumandanlarını yanına çağırdı ve: **«— Arkadaşlar, 13 üncü alayla dün birleşemedik, haberleşemedik. Bunun için, süvari bölüğünden ve karargâhtan gönderdiğim arkadaşlar da geri dönmedi, acaba şehit mi düştüler, yoksa esir mi edildiler? Şimdi ne yapacağız?..»** (2)

Uzun boylu görüşme ve tartışmalardan sonra, gurubun artık bir huruç hareketi yapamıyacağı ve bir daha muharebeyi kabul etmenin beyhude yere kırılmaktan başka netice itibariyle bir fayda sağlamıyacağı anlaşıldığından, yarın düşmanın gerek piyade ve gerek topcularının ateş açmaması ve bugünkü parlementerin yanlışlıkla öldürüldüğü söylenmek ve maksadın ne olduğu sorulmak üzere sabah erkenden tarafımızdan parlementer gönderilmesine, öğrenilecek hale göre mukadderatımızın tayinine karar verildi. H. İbrahim Bey «**Bundan son**

(2) Kumandanların durum ve karar tartışması, bu mevzuda ayrıca yayınlanacak eserimizde tafsilâtlı olarak verilecektir.
N. P.

★★★

Bu dikkate değer yazı serisinin sahibi, sayın Nurettin Peker, esaret devresinde Aden-Bombay arasında, İngiliz Edvard Women vapurunda, ateşcilik yaparken. Yanındaki İzmirli Ali Beydir .

★★★

ra grupun başına Ali İhsan da gelse mukadderatı değiştirmez» diye söylenerek atına bindi gitti. Sabahleyin 7 nci alaydan yüzbaşı Nazif Bey mükâleme memuru olarak gönderildi. (Ne acıdır ki, dün süngü ile kovaladığı ve esir aldığı düşmana bugün beyaz bayrakla gönderiliyordu.) Nazif Bey siperlerimizi geçerek düşman siperlerine varınca, süngülü düşman askerleri sevinerek cephemize yürüdüler. Ateş edilmemesi üzerine askerlerimiz silâh ve süngülerini kırarak teslim olmağa ve karargâha doğru toplanmağa başladılar.

Küme küme toplananlar, birbirleriyle helâllaşanlar, silâh ve süngülerini kıranlar, dürbin ve madalyalarını parçalıyanlar, şanlı - şerefli, altın - gümüş imtiyaz madalyalı alay sancaklarını yakanlar, saçlarını yolup hüngür hüngür ağlayanlar, toz duman içinde koşuşanlar, şehit ve yaralı arkadaşlarına sarılanlar yürekleri parçalıyordu. Bu kanlı dramın kapanan perdesini içimize giren süngülü düşman askerleri şaşkınlıkla izliyorlardı. Bir an oldu ki, her birerimiz bir düşman askerine saldırmıştık, amma boğuşmak için değil, bir yudum su ve bir lokma ekmek için... Düşman askerleri artık biz talihsiz zavallılara bir düşman değil, dost olmuşlardı. Bizi esir almağa değil, sanki yardıma gelmişlerdi. 73 yaşında şu satırları yazarken, 26 yaşında bu olayları yaşamış bir Türk oğlunun gözyaşlarını tutmasına imkân var mı?

★ — IRAK VE MUSUL PETROLÜNÜN SON MÜDAFİLERİ:

20 Ekim 1918 öğle vakti, Musul ve Geyyare gazının, kilometrelerce güneyinde Çırnaf sırtlarında esir olduk, Hakkı olduğumuz halde petrol ve Musul'u ellerine geçirmek için İngilizler, Mondros mütarekesinin 7 nci maddesinden faydalanarak Musul'u ve petrol kaynaklarını işgal ettiler ve bir daha çıkmadılar. Bugün akmakta olan Musul petrolünde son müdafilerin kanı ve hakları vardır. Haliç konferansında % 10 sağlıyabilmişsek, bunda payımız vardır:

İngilizler, rütbe ayırımı yapmadan hepimizi dizdiler, saydılar, çevremize süngülü nöbetçiler diktiler. Etrafımızı dikenli tellerle çevirdiler. Forslu otomobillerle generalleri ve maiyetleri geldiler. Yanlarında bir İngiliz yüzbaşısıyla Ardaş adında bir Ermeni tercüman vardı. Teftişe başladılar, kumanda heyetimizi ayırdılar, içimizde Alman var mı diye aradılar. (Hiç yoktu). Sağlık ekipleri ölü, yaralı, hasta, baygın olanları motorlu vasıtalarile taşıdılar.

Türkleri esir aldığına sevinen, fakat acıklı duruma üzülen İngiliz generali, saf saf dizilen esirlere hitap etti:

«— Yıllardan beri Irak kıtasını büyük Britanya ordularına karşı şerefle savunan Türk ordusunun özü olan şu bir avuç kahramanı esir almak şerefi bana nasib olduğundan ötürü çok bahtiyarım. Ancak, sizleri bir harp esiri gibi değil,

Ali Fethi Bey ve Mr. Lidnzey

Aradan seneler geçti...

Lozan'dan sonra Musul meselesi, İngilizlerle bizi Haliç konferansında bir masa etrafında toplayınca, murahhas heyetimize riyaset eden Ali Fethi Bey, İngiliz sefiri ve murahhas heyeti reisi Mr. Lidnzey'e şu suali sordu:

«— Musulda bir plebisit yapılması fikrine böylecesine karşı gelmekle, Cemiyet-i Akvam'a büyük bir darbe vurulmuş olmuyor mu?»

Tabiî Mr. Lidnzey, bu suale doğrudan doğruya cevap vermedi, çünkü veremezdi de... Nasıl diyebilirdi ki, Musul sadece üzerindeki çeşitli mahsulleriyle verimli bir toprak parçası değildi: Onun asıl değeri, İngilizlerin, seksen senedir üzerinde gizli açık çalıştıkları IRAK PETROLLERİ idi.

Ve, hakkımız olduğu halde, vermediler...

Bugün, topraklarımızın içinde nasılsa kalmış ve nasılsa bulunmuş olanların «millileştirilme» mücadelesini yapar gözüküyoruz...

Yapar gözüküyoruz, çünkü PETROL'ü bulmak, değerlendirmek, lâf ebeliği mevzuu değildir. Dünyayı idare edebilme sanatının ve kudretinin bir tecellisidir.

Biz, buna sahip miyiz?

aldığınız İngiliz esirlerine karşı iyi davranmış bir savaşçı gibi kabul ediyorum. Üzülmeyiniz. Askerlik cilveleridir. Her ihtiyacınız sağlanacaktır.» dedi. Bu heyetin arkasında bulunan tercüman Ardaş beni tanıdı. Beşiktaşta mahalle arkadaşım olan Ardaş, bana sokularak:

«— Nurettin, geçmiş olsun. İngilizce bilenler sorulunca sen çık» dedi ve gitti. (3)

★ — **ESİRLERİN PLÂNÇOSU:**

İngilizler, 30 Ekim 1918 de yayınladıkları bültende, bizden 643 subay, 10679 er, 3085 katır ve 50 top esir aldıklarını kaydetmektedirler. Benim o gün defterimde aldığım notlara göre, ingilizlere esir düşen kuvvetlerimizin hakikî Dicle gurubu, namı diğer 14 üncü fırka karargâhı, bandosu, telgraf, sıhhiye, istihkâm bölükleri, 14 üncü fırka süvari bölüğü, hücum bölüğü, cephane nakliye katarı, ekmekçi müfrezesi, 18 tombazlı köprücü treni, 59. seyyar hastane, 14 üncü sahra topçu alayı, 4 üncü topçu alayı, 7, 9, 17, 22, 43 üncü piyade alayları ve avcı alayıdır. Toplar yarılmış, makineli tüfekler kırılmıştır. 28 ekim 1918 de piyade 13 üncü ve 29 ekim 1918 de de 14 üncü alaylar esir edilmişlerdir ki yukarıdaki sayıya dahil değildir. Bu yazdıklarıma bakıp da, kuvvetimizi bir kolordu sanmayınız. Bizim silâh ve süngü adedimizin 1900 ü katiyen aşmadığını ve buna karşı İngilizlerin savaşan silâh, süngü, mızrak adedinin otuz binden eksik olmadığını, bizim top başına beşer altışar mermilerimize karşı, onların sayısız trampet atışları yaptığını, bizde olmıyan zırhlı otomobillerle uçaklarını tarih huzurunda açıklarken Türkün ezelî kahramanlığını saygıyla anarım.

---

(3) Beşiktasta kunduracı bir Ermeninin oğlu olan Ardaş Efendi, 1914 yılı Maltepe ihtiyat zabit talimgâhından asteğmenlikle 9 uncu piyade alayına verilmişti. İlk fırsatta cepheden kaçarak İngiliz ordusunda vazife almıştır. Dicle Gurubunun Musul ile haberleşmesini ilk kesen İngiliz zırhlı otomobillerinde görevli olan bu arkadaş, savaştan sonra Türk üserâ amele taburu kampına tercüman verilmişti. Ardaş'ın kamp kumandanı kaptan İsmit, teğmen Akidon ve Dr. Yusuf Ziya ile bazı arkadaşlarının yanında anlattığına göre :

1 — Musuldan gönderilen uçağın üzerimize attığı paraşütlü zarfın İngilizlerin eline geçtiği,

2 — Üzerimize atılan beyannameleri, Marşal karargâhının direktifine göre Hanadosi adında bir Ermeni tercümanla Danyal Diyastin adında bir Rum tercümanın hazırladıkları,

3 — Dicle grubunu kurtarmağa gelen 13 üncü alay ile avcı alayımızın arasına giren ve telefon hattını ilk kesen zırhlı otomobil birliğinde vazifeli iken eline geçirdiği sahra mikrofonu ile muhabereyi dinliyerek âmirine tercüme ettiğini ve yardıma gelmekte olan kuvvetin yerinde mevzilenerek aç ve yorgun gelecek Dicle Gurubuna sıcak çorba ve su hazırlamasını, Dicle Gurubuna da lüzumsuz zayiat vermemesi için süratle yardıma gelmekte olan kuvveti beklemesini, Altıncı Ordu direktifi gibi bildirdikten sonra haberleşmeyi kestiğini, keşfe ve yardıma gelenleri bizden önce esir ettiklerini açıklamıştır.

Zafer neşesiyle belki biraz şişirmeleri olabilirse de, olayın aslına uyması bakımından önemi vardır. N. P.

CÜNYE KÖYÜNDE Filozof Dr. Rıza Tevfik, son yüzyıl Türklüğünün en dik kat değer tiplerinden birisidir. Siyasî hayatı bir tarafa, değerleri ile yeri boş kalmış olan üstada ait nefis bir hâtırayı, çok sevdiği ve yurt dışında olduğu müddet içinde yegâne temas ettiği Türk kalem adamı olan sayın Feridun Kandemir'den dinliyeceğiz. Yukarıki klişe, bu sohbetin yapıldığı Lübnan'ın Cünye köyünde, soldan sağa: Cezayir Emiri Abdülkadir, Dr. Rıza Tevfik, pek sevdiği refikası Nazlı Hanımefendi ve Sabih Beyle birlikte gösteriyor.

Kâbeyi gül suyu ile silen Rıza Tevfik ve inandığı ALLAH

YAZAN : FERİDUN KANDEMİR

★ — **RIZA TEVFİK İLE HASBIHALLER :**

Muharrir, doktor, profesör, mütefekkir, hatip, filozof, şair, hattâ zaman zaman politikacı olarak mebus ve nazır da olan ve muhakkak ki pehlivan yapısı gibi, ondan da kuvvetli bilgi dağarcığı ve olgunluğu bizde benzeri nadir görülmüş bir bambaşka şahsiyet sahibi olan Rıza Tevfik'i 1937 de henüz Türkiyeden uzak yaşamak zorunda kaldığı günlerde Lübnanın Cünye köyündeki inziva köşesinde ziyaret etmiştim.

Bu Lübnan yolculuğunu da bilhassa onunla görüşmek, macera dolusu hayatını kendi ağzından dinlemek maksadile yapmıştım ve haftalarca süren uzun has bihallerimizi de muntazaman not ederek o zaman yayınlamıştım.

Bugün tek satırı dahi hatıralarda kalmayan bu çok enteresan hasbihallerden,

Rıza Tevfik'in bizzat kendisinin de pek önemli bulduğu bir faslı okuyucularıma sunarken onu da bir kere daha rahmetle anıyorum.

Rıza Tevfik, burada, mütareke esnasında İstanbuldan ayrılarak şarkî Ürdün'e gittikten sonra, oradan Emir Abdullah'la birlikte Hicaz'ı ve Kâbeyi ziyaretini anlatıyor:

★ — **BEDEVİLER ARASINDA :**

«Emîr Abdullah'la Hicaz'a giderken, öteden beri görmeyi pek istediğim bedevilerle de temas imkânını bulmuştum. Hakikî bedevîler, hiç şehir görmemiş, uçak görmemiş, deniz görmemiş, telgraf direği bile görmemiş ve serseri hayatından hiç ayrılmamış, velhasıl ufukları meçhul bir geçmişten beri çölden çıkmamış insanlardır. Bunlar kadar istiklâlin kadir ve kıymetini bilir, hürriyeti sever hiç bir kavme, ben dünyada rast gelmedim. Fazla olarak da gayet muhafazakâr, âdetperest, son decere de endividüalist bir insan örneğidir. Bu, mizacı çöl hayatına tâbi ve hür bedevî, ne kadar hazindir ki, bir kaç devenin esiridir. Onların peşinde dolaşmağa mah kûmdur. Zira kupkuru, uçsuz bucaksız, cehennem gibi çölde, iki miskin deveyi besleyebilmek için, iki tutam kuru ot bulabilmek uğruna kilometrelerce dolaşmak lâzımdır. Yine bu sebepledir ki, asıl çölün orta yerinde hiç bir kabîlenin bir iki yüz çadırdan ziyade kalabalık teşkil ettiği görülmez. Ve yine bunun içindir ki, bedevî âleminde hiç bir vakıt toplu büyük ve bugünkü mânasiyle tam bir millet teşekkül etmemiştir. Edemez de.

Burada, İstanbuldan ayrıldığım gün den beri üzerinde ehemmiyetle durarak tetebbu etmiş olduğum mühim bir meseleyi, ben ancak bedevîleri iyice mütalâa ve tetkik ettikten sonra hal edebildiğimi itiraf etmek isterim. Onu da bir iki kelime ile sarahatan arz edeyim.

Türklerin idarede en büyük kusurları, idare ettikleri memleketler halkının ruhunu bilmemeleri idi.

★ — **İDARE ETTİĞİMİZ İNSANLARI TANIMIYORDUK :**

Unutmamalıyız ki, bu memleketler, bu bedevîler ve daha bir çok kavimlere mensup sayısız cemaatler düne kadar bizim idaremiz altında idiler. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, Türkler tamamiyle iyi niyetlerle bu çeşit kuvvetleri, her türlü tecavüze karşı korumak politikasını tutmuşlardı. Bu ciheti ben herkesten iyi biliyorum ve buna kimsenin şüphe etmeğe hakkı yoktur.

Yine şüphe yoktur ki, Türkler kendilerinin ideallerine bu cemaatlerin içtimaî ve siyasî mukadderatlarını da tevfik etmek isterlerdi. Bu hususta da ihlâsları şüphe götürmez. Meselâ: Türkler ecnebi kavimlerden asker almamışlardır. Bu hizmete bedel, bazılarından pek cüz'î, devede kulak nevinden bir vergi almak la yetinmişler, fakat kendi idarelerinde bulunan bu arazi ile bütün o kavimleri korumak için öz evlâtlarını, canlarını ve kanlarını durmaksızın bir kaç asır vermişler, vermişlerdir. Biz bu kavimlerin hususî akidelerine, dinlerine, eski itiyatlarına, dillerine, kısaca hiçbir şeylerine karışmamışızdır. O kadar ki, yüz yıllarca bizim idaremizde kalıp da iki kelime türkçe öğrenmeyen bir çok kavimler vardır. İşte Lübnan, biz burada askerî hizmet için yılda yalnız beş kuruş vergi almışız. Buralarda türkçe bilen yerliyi de parmakla göstermek icabeder. Hülâsa Türkler fatih bir millet, asker bir millet, hattâ yabancıların iddiasından çok iyi kanun yapan bir millet oldukları halde, kat'iyyen «Kolonzasiona» akıl erdirememiş bir millet imişler.

Yine devlet merkezimiz İstanbulda lâyıkiyle tatbik edemediğimiz, bir türlü fîlen yürütemediğimiz, siyasî ve içtimaî bir ideali - akla bakın - « Badiyetüş şam'da», Yemen'de, kuş uçmaz kervan geçmez çöllerde yürütmeğe kalkıştık ve derhal bu yanlışlığın fena neticelerini gördüğümüz halde, yine ısrar ve inat ettik.

Benim gibi on altı senedir buralarda, bu çok çeşitli sosyal hayat örnekleri içinde yaşıyan ve her dakika: «— Acaba bizim günahımız ne idi?» diye düşünmekten kendini alamayan bir adam, meşhudatını uyanık bir nazar ve fikir le verdiğim hükmü tasdik etmek zorunda kalır.

★ — KÂBE-İ MUAZZAMANIN İÇİNDE :

Mekke-i Mükerreme'ye varışımızın ertesi günü bize haber verdiler ki, Kâbe-i Muazzama'nın zemzemle yıkanmak merasimi olacaktır. Her yıl belli vakıtta bu hizmet büyük ve hususî bir ihtifalle yapılırmış.

Doğrusu tesadüfün bu cilvesine sevindim. Çünkü yılda bir defa yapılan bu dinî merasimde - hem de ancak üç, beş kişiye müsaade edildiği halde - hazır bulunmak, aranıp da ele geçmez bir büyük mazhariyetti. O gün bana ince mor renkli kumaştan yapılmış bir cübbe, bir de uzun entari giydirdiler. O kıyafetle alaya dahil olarak, tekbirlerle Kâbe-i Muazzama binasının önüne geldik, ve kapının yan tarafında saf teşkil ettik. Başta Hicaz Meliki, sonra Şarkî Ürdün Emiri Abdullah, Şeyh-ül İslâm Sabri efendi, ben, Zeynelâbidin efendi. Şaban usta. Ondan sonra bir çok eşraf, memurlar filân hazırdı.

Bizim karşı tarafımızda, (Şam Kapısı) dedikleri medhalden büyük bir alayla ve tekbirlerle Şeyh Şeybî Efendi geliyordu. Bu zat, Hazret-i Peygamber zamanından evvel Kâbenin anahtarlarını muhafaza eden bir sülâlenin evlâtlarındanmış. Bu güne kadar sülâle efradı anahtarları muhafaza ile mükellef bulunuyormuş.

Ağır ağır, anahtarları atlastan bir yastık üzerinde getiriyordu.

Kâbe etrafında hizmete hazır ferraşlar vardı ki, bunlar bizim eski saray ağaları gibi idi. Üç peşli entarileri, uzun yırtık kolları, altın düğmeli elbiseleri ve başlarında yüksek yeniçeri serpuşları ile tamamen bizim eski zaman tarihi andırıyorlardı.

Bu adamlar som gümüşten, sehpa gibi, yüksek ayakları tekerlekli bir merdiven getirdiler.

Evvelâ şeyh Şeybî anahtarları öpüp başına koydu. Besmele ile merdiveni çıktı. Tekbir sedaları içinde Kâbe-i Muazzamanın kapısının eşiğini öptü, yüzünü gözünü sürdü ve kapıyı açtı.

Etrafta türlü türlü müslüman milletlerden mürekkep bir büyük kalabalık kendinden geçmiş bir halde hayretler içinde Kâbe'ye bakıyorlardı.

Şeyh Şeybî kapıyı açtıktan sonra aşağı indi ve biz, başta Hicaz Melîki olmak üzere, önce isimlerini saydığım altı kişi içeri girdik. Harem ağaları kovalarla zemzem kuyusundan su taşıyorlardı.

Kâbe'nin içi gayet basit ve her türlü tezyinattan ârî, duvarları kırık ve intizamsız taş parçalarından yapılmış, bununla beraber pek müessir bir bina idi ki, ortasında tavana destekmiş gibi yekpâre sandal ağacından yapılmış ince narin iki direk görünüyordu. Tavan bir tülle örtülmüştü. Bu örtü duvarları da kaplıyor, yalnız zemine bir metre kalacak kadar iniyordu. O iki direk arasına basit dört ayaklı bir masa konmuş, üstüne de gümüşten yapılmış hamam tasları dizilmişti. Bu tasların içlerinde de birer tülbentten el bezleri ve gül suyu vardı. Bir buçuk metre kadar ileride, yine zeminden otuz santimetre kadar boyunda ve on santimetre enindeki kül rengi bir taş bulunuyordu.

O kırmızı taşın üzerinde Hazret-i Peygamber çok vakitler namaz kılarmış. Sağ taraftaki kül rengi taşın mevzu bulunduğu yerde de imam Ali Hazretleri doğmuşlarmış...

İşte Kâbe'nin içi bu haldedir.

★ — KÂBENİN ZEMZEMLE YIKANMASI :

Oraya girer girmez evvelâ teberrüken, duvara karşı ikişer rekât namaz kıldık. Kâbenin içinde olan bir adam için, dört duvardan dördü de kıble'dir. Sonra İmam Ali'nin doğduğu taş'a selâm vermek kabilinden olarak, başımızı koyduk, orasını öptük. Ayrıca o kırmızı seccade gibi taş üzerinde ikişer rek'at daha namaz kıldık ki, bu suretle de Peygamber'in diz çöküp secde ettiği yer de secde etmiş olduk.

Müslüman filozoflarından bu şerefe nail olan pek az kişi olsa gerek... Namazdan sonra, derhal duvarların kıyısına dizildik. Kâbe'nin içi ve zemini tamamen dört köşe değildi. Kapının karşısında bulunan ve kırmızı taş'ı hâvî olan duvar, diğerlerinden biraz daha uzun olduğu için, o köşedeki zaviye doksan derecelik değil, biraz dardı. Tabiî orada teşrifat olmayacağı için ben tesadüfen

kıralın yanında bulunuyordum. Sağdan sola gitmek suretiyle ve elimizde hurma yapraklarından yapılmış süpürgeler bulunduğu halde, kova kova zemzem dökerek ve yalın ayak yürüyerek zeminin mermer taşlarını yıkıyorduk. Ve sular da gelip kapının mermer yalağını dolduruyordu.

Kıral bana döndü: «**Bu suları maşraba maşraba hacılara ve halka dağıtınız, onlar teberrük ederler...**» dedi.

Ben de gittim, kapıdan dışarı baktım ki mahaşerallah... Birbirini çiğneyecek derecede müthiş bir kalabalık itişip kakışarak, avuçlarını açmış bekliyordu. Yalakta biriken sulardan aldım. Fakat birden bire öyle bir kıyamet koptu ki, derhal tevziatı kestim.

Nihayet Kâbe'nin içini üç kere zemzemle yıkadıktan sonra süpürgüleri de parça parça kopardık, halka dağıtmağa başladık. Tabiî halk yine birbirini paralayıp duruyordu.

Yıkanma işi bitince tülbentten yapılmış el bezlerini gül suyuna batırarak yerleri ve duvarları sildik. Bu sırada ben, duvarları örten tülü biraz fazla kaldırmışım, orada kırmızı taşın yanında, tülün altında da duvara yapıştırılmış bir kitabe gördüm. Bu, Dördüncü Sultan Murad'ın Kâbe-i Muazzama'yı tamir ettirdiğini anlatmak için konmuştu.

Her tarafı gül suyu ile sildikten sonra işimiz bitmiş oldu. Birer birer merdivenlerden aşağı indik, ve Kâbe'nin eşiğini öperek çekildik. Yine Şeyh Şeybî geldi. Kâbeyi kilitledi, anahtarlarını da aldı götürdü.

★ — HALKIN HEYECANI VE DİN :

Bu sırada, orada ümmet-i Muhammed'in hâli görülecek şeydendi. Envâ'i türlü sedalar, vâveylâlar, minarelerden gelen ezan sesleri ortasında binlerce şu'urunu kaybetmiş insan kaynaşıp duruyordu.

Ben derhal misafir olduğum eve döndüm. Odamın doğrudan doğruya Kâbe'ye bakan cumbasına oturdum, düşünmeğe başladım.

Bütün cemaatleri alt üst eden eski

GEÇMİŞ ZAMAN OLUR Kİ...

Yukarıdaki klişede, yirmi sekiz yıl önce, 1938 de, Lübnan'da Cünye sayfiye köyünde, Dr. Rıza Tevfik'i, refikası Nazlı Hanımefendi ve üstad Feridun Kandemir'in arasında görüyoruz.

âdetleri, en metin vicdan kanaatlerini kökünden değiştiren ve yeni bir medeniyete, bir kültüre vücut veren, harikulâde fetihlere yol açan, aile kayatını tanzim eden ve fertlerinin haklarını ayrı ayrı tâyin eden dine ve şeriata işte şu halkın şimdi gözlerimle gördüğüm hecanı vücut vermiştir. Halbuki bu heyecan ve onun eseri olan din, başlı başına mevcut bir şey değil, bizim vicdanımızda, fıtratımızda menkuz derin, kaahir ve herşeye şâmil bir duygunun mânasıdır.

Pek büyük bir İngiliz fizik âliminin de dediği gibi, dünyada elbette bundan tesirli ve bundan muciz hiç bir tabiî kuvvet yoktur. Vakıa bu cahil dediğimiz saf halka ve onun bu coşkunluğuna uzaktan bakınca güleceğimiz gelir. Kendi

dimizi onlardan çok üstün görerek, hattâ güleriz bile...

Halbuki yalnız dünyanın değil, sanatın, ahlâkın en iyi prensiplerinin menşei de budur. İçinde bulunduğumuz yüz yılın bütün üleması istisnasız olarak, geçen on dokuzuncu yüzyılın materiyalist, sathî, dinsiz, ümitsiz, kötümser ve beşer iradesini ve netice itibariyle ceza sorumluluğunu inkâr eden felsefesini büyük bir içtihad ve itikat hatası olarak telâkki etmektedirler. Bu şey tabiî öyle bir dağınık, karışık ve çözülmez bir muammadır ki, her taraftan bizi saran esrarın şüphe yok en büyüğüdür. Bu mülâhazaya binaendir ki, bugün dünyanın en pozitif riyaziyecileri bile en ileri gelen asır keşiflerinin de bizi mistisizme götürdüğünü iddia ediyorlar. Artık şuna kanaat getirdik ki, ilim ne kadar terakki ederse etsin, bu esrarı keşfedebilmesine imkân ve ihtimal yok tur. Bu sırlar baki kaldıkça da, din baki kalır.

Ben öteden beri bu fikirdeyim. Bu Hicaz seyyahatim esnasında... Hele yalın ayak Kâbe'ye girip orayı yıkadığım günden beri bu fikrimin büsbütün kuvvetlendiğini ve (Allah) kuvvetine bir başka türlü inandığımı itiraf ederim.»

Tarih — 59

(Basım: 7539 — A — 4397)

17 Haziran 1826

Vak'a-ı Hayriyye (Mutlu gün...)

YENİÇERİ OCAĞININ YIKILIŞI

Sultan İkinci Mahmud... İmparatorluğumuzun en buhranlı devrinde, en çetin devrimlerin başarıcısı...

YAZAN: CEMAL KUTAY

CESUR BİR İLİM ADAMI :

Tarih 14 haziran 1826 gecesi... Yeniçeri Ocağının Odabaşıları, arkalarında yüzler ve binlerce Yeniçeri, Et Meydanında toplanıyorlar. Yine «kazan kaldırma» var : Devirleri, askerî zaferlerle açmış olan bu ocak, Üçüncü Selim'in **Nizam-ı Cedid** kurtuluşunu yıktıktan sonra, şimdi de, **EŞKİNCİ** adıyla kurulan talimli asker hareketine karşı yine ayaklanıyor. Onlar da biliyorlar ki, artık, son kozlarını oynamaktadırlar. Padişah İkinci Sultan Mahmut, o mubarek şehit amcası Üçüncü Selim'e benzememektedir : İki taraf arasında zamanlardır sessiz, fakat sonu bir tarafın yokluğu ile bitecek kinli ve sert mücadele var. Yirmi üç gün evvel, Üçüncü Selim'in **Nizam-ı Cedid** askerinin devamı olan « Eşkinci Birlikleri » nin kurulmasına ve ateşli silâhlarla talime çıkmamıya yemin eden Yeniçeri zorbalarında yine kaynaşmalar başlamıştı. Baş kaldırma hazırlığında olanlara önderlik eden Habib Odabaşı, Canbaz Yusuf, Zilli Muslu gibi Üçüncü Selim ayaklanmasının sicilli şerirleri, Yeniçeri Ağası Celâlüddin Ağanın önüne çıkmışlar :

«— **Neferlerimiz kalın kafalıdır. Bu talim gâvur icadıdır. Biz istemeyüz. Biz kılınç ile keçe çalarız. Şeşhane atar, nişan vururuz. Gayrısı bize gerekmez.** » demişler, Celâlüddin Ağa :

«— **Şer'î hüccet verdik, and içtik, avratlarımız boş düşer. Ülemâ fetva verdi. Bu ne hamiyetsizliktir ?** » diye çıkışmış, fakat 14-15 haziran 1826 gecesi Et Meydanındaki toplantıyı ve kazan kaldırmayı önliyememişti.

Beri tarafta, Sarayda büyük bir telâş vardı : Sultan İkinci Mahmut, ülemayı, vezirleri, devletin tecrübeli büyüklerini toplamış, Yeniçeri Ocağının bitmez tükenmez ayaklanmalara karşı ne yapılması gerektiğini sormuştu. Azimli, fakat o nisbette ihtiyatlı genç Padişah, bu fesad ve irticâ ocağını yıkmıya kararlı idi.

Sadrıazam Mehmet Selim Sırrı Paşa, Ağa Hüseyin Paşa ile Mehmet İzzet Paşalarla Padişahın huzurunda idi. Topkapı sarayında toplanılmış, Sancağı Şerîf çıkarılmıştı. Peygamberimizin bu mubarek sancağı, ancak, devletin hayatı tehlikede olduğu nâzik ve buhranlı anlar çıkarılırdı. Yeniçerilere nasihat heyetleri gönderilmiş, asîler gelenleri taş ve sopalarla kovalamışlar :

«— **Bir dahi gelirseniz kanınızı içe-**

Yeniçeri ocağından tipler: Soldan sağa: Kul kethüdası, Ağa yamağı, Yeniçeri ağası, Başçavuş (ocak zabiti.)
(Devrini tamamlamış ve yeni devirlere uyamamış müesseselerin zararlı ve acı âkibetlerinin ibret örneği.)

niz!..» demişlerdi. Bu sırada topçu, arabacı, humbaracı, lâğımcı, tersane ve kalyoncu ocakları askerleri Topkapı Sarayının etrafını kuşatıyor, âsilerin Saraya hücumunu önlüyordu.

Topkapı sarayının tarihî kubbealtı meydanında toplanan devlet büyüklerine ve ülemâya ne düşündüklerini soran Padişaha, memleketi bu fesad ocağından kurtarma karar ve azminde olanlar :

«— Padişahım... Ölmek var, dönmek yok... Sancağı Şerîf Sultan Ahmed meydanına dikilsin, cümle tebea-ı şâhaneniz altına çağrılsın, bu fesad dinsin...» diye cevab verdiler. Sultan Mahmut hâlâ tereddüdde idi : Bu, halk ile askerin çarpışması demekti. Bu sırada, büyük bir şöhreti olan ülemâdan Kürd Abdurrahman Efendi bir kaç adım ilerledi ; yüksek sesle :

«— Bu din ve devletin bekasını Allah murad etti ise, o habisleri vurup mahvederiz, yok değil ise biz de bu din ve devletle beraber batub gideriz. Bundan sonra yaşamak ne mânâdır ?» diye haykırdı ve elindeki tesbihi şiddetle yere vurdu. Kehrübâ taneler, Padişahın önüne kadar geldi. Herkes ağlıyordu. Sultan Mahmut da çok heyecanlı idi. Cesur bir ilim adamının herkesin gönlüne ve aklına hâkim, vatanseverlik hislerine yer leşmiş, fakat söylemiye cesaret edemediği hakikati haykırması, taşan son damla oldu...

★ — KANLI BİR MÜCADELE :

Sultan Mahmut, askerin başında harekâta kumanda etmek istemiş, fakat Sadrıazam kendisini Topkapı sarayından ayrılmamaya güç razı etmişti. İstanbul kadısı mahalle imamlarına haberler salmış : **«— Müslüman ve Padişaha sadık olanlar sancağı şerîf altına gelsün. Din ve devlet elden gider...»** çağrısına karşılık, zorbalar : **« Yeniçeri olan kazanlarının çevresinde toplansun.**

EDEBİYAT ve GERÇEKLER

Sultan İkinci Mahmut, cesur ve azimli hareketiyle Yeniçeri ocağını tasfiye edince, bütün vatanı önce bir hayret, daha sonra da büyük bir sevinç kapladı. Her tarafta bayram havası esti, törenler yapıldı, fener alayları düzenlendi. Bu arada da Padişaha o koskoca imparatorluğun dört bucağından yüzler ve binlerce tebrik kasideleri geldi. Şiire, resme, musikiye merakı olan padişah, bu tebrikleri bizzat okur ve çok beğendiklerinin bazılarını tanzîr ve ya tahmis ederdi.

Padişahın bu hassasiyeti kısa zamanda yayıldı ve nabza göre şerbet vermekte mahareti olanlar, kasideler yağdırmağa devam ettiler. O sırada Basra'da vali olan Esad Muhlis Paşadan da, yolun uzaklığı dolayısiyle tebriklerin ardı arkası alındığı bir günde, çok güzel, fakat çok uzun bir manzum tebrik gelince, Sultan Mahmut kasidelerin yeniden başlıyacağı korkusuyla şu «der kenar» ı yazdı:

«— Tebrik yeter... Asakir-i Mansure-i Muhammediyye için nefer tedarik oluna...»

Ocağa karşı olanların kanı helâldir. » tehdidiyle mahalle aralarına adamlarını saldırıyorlardı.

O tarihte İstanbulda, bozgunların ardından kopup gelen başıbozuklar, serseriler, sabıkalılar, güyâ ıslâh olmuş eşkiya, büyük bir kalabalık teşkil ediyordu. Her ayaklanma, haksız ve kanlı servet terakümlerine yol açmıştı. Böyle bir ânı bekliyen sayısız fırsatçılar vardı. Fakat namuslu ve huzur hasretlisi halk, her ân kaynıyan bu fesad ocağından bıkkın ve dertli, cesaretle, Padişahın çevresinde toplanıyordu. Medrese kadrosu, tamamen ıslâhat taraftarı idi. Talimli askerin sayısı az, fakat şuurlu ve disiplinli, halkı bu medeniyet ve nizam iç savaşına hazırlamıya başlamıştı.

Bâb-ı Hümâyun açılıp tekbîr sesleriyle Sultan Ahmed camii çevresinde mevzi alan nizam kuvvetleri ile asîler arasında hemen mücadele başladı.

Topçu kuvvetiyle Saraçhane başından ilerliyen Ağa Hüseyin Paşa kuvvetleri, Baruthane nazırı Necib Efendinin kuvvetleriyle birleşti. Horhor çeşmesi önünde kanlı bir mücadele oldu. Kara Cehennem İbrahim'in maharetle kullandığı toplar, Yeniçeri Ocağının yıkılmaz ve alınmaz diye şöhreti olan kışlasının kapılarını kırmış, Mustafa isimli serdengeçti bir yiğit topçu, kışlayı ateşlemişti. Yeniçeriler şaşkına dönmüşlerdi. İzzet Mehmet Paşanın talimli askeri, şimdi, kışlaları tamamen çevirmiş, mukavemet edenleri ezmiye başlamıştı.

Şehzadebaşındaki (eski odalar) da eşkiya daha uzun ve ısrarlı bir mukavemet gösterdiler. Fakat burası da kanlı bir direnmeden sonra ele geçti. Beşyüz senelik ocak, beş saat içinde, devrin kudretini temsil eden silâhları, azim ve iman, vatan sevgisi duygusu içinde kullanan talimli askerin ve halkın elbirliği ile yıkılmıştı. Topkapı sarayında büyük bir sevinç vardı. Herkes ağlıyarak, devirlerdir başarılmamış bu hizmeti, böylesine yapabilmiş olan genç Padişah İkinci Sultan Mahmud'u tebrik ediyordu.

★ — **YENİ ORDU KURULUYOR :**

Sadrıazam Mehmet Selim Sırrı Paşanın riyasetinde kurulan bir askerî mahkeme, yakalanan âsîleri kısa bir muhakemeden sonra cezalandırıyordu. Yeniçeri taraflısı olduğu bilinen, fırsatçı, işsiz güçsüz, sabıkalılardan yirmi bin kişi İstanbuldan sürülmüştü. Asılanların sayısı altı bini geçiyordu. Yeniçeriliğin manevî desteği olarak tanınan Bektaşî tekyeleri kapatılmıştı.

Yeniçeriliğe ait unvanlar, işaretler, isimler tamamen kaldırıldı. Münadiler mahalleleri geziyorlar :

«— Yeniçerilerin adı kalktı. Asakir-i Mansure-i Muhammediyye neferi yazılıyor. Irz ehli olanlar baş vursun. » çağrısını duyuruyorlardı. Sadece İstanbulda değil, İmparatorluğun dört bucağında, kurulan kışlalarda « milli ordu » nun temelleri sağlam esaslar üzerine atıldı. Bu netice, Türk milletinin düşman bir dünya arasında ve devletle millet varlığını tehdid eden gerilikler içinde kurtuluşun ümidi idi.

Bu sebebledir ki tarihlerimiz 17 Haziran 1826 günü, « **Yeniçeriliğin kesin olarak kaldırılma hareketi** » ne **(vak'a-i hayriyye = mutlu olay)** dediler...

ONLAR, KARANLIKLAR İÇİNDE İKEN...

Batı, hurafelerin, taassubun her çeşidinin, cehlin ve inkârın gayyası içinde yüzerken, İslâm Dünyasında, bugünkü medeniyete sağlam temel olmuş ilmin hattâ tekniğin hür ve ileri havası vardı : Yukarıdaki klişede, âllâme Ebubekir Razî, başta alkol olarak çeşitli kimyevî maddelerin terkibini ortaya koyan himmeti içinde iken, Batı, insan kafasındaki kötü ruhu kovmak için Kilise bonosuna cefakeş alınterinin bedelini ödüyordu. Endülüs, geceleri aydınlık içindeyken, Fransız sarayında baca yoktu!

Daha sonra neler olduğu ayrı mevzudur : Fakat Medeniyet, ilim ve tekniğin bir zamanlar dünyaya Türk - İslâm mevhibesi olduğu da inkâr edilmez gerçektir.

Doğu - Batı kavgasında :

Müslüman himmeti üstündeki HAÇ işaretli kasıt örtüleri

YAZAN : ALİ RIZA ALP

★ — **TÜRK DÜNYASINDA BÜYÜK BİR DÜŞÜNÜR :**

Avrupada, İlkçağlar'ın ortaçağ ile kucaklaştığı devirlerde Milâdî 362 yılında Hiyve'nin bir kasabasında Şeyh Ebu Reyhan - ül - Bîrûnî gözlerini dünyaya açıyordu. Garp dünyası çok karanlık bir devirden, daha çok karanlık bir devre girerken, Türk dünyasında onların deyimiyle «Barbar Dünyada» gözlerini hayata açan bu ünlü düşünür hakkında Carra de Vaux «Les penseurs de l'

Islam» adlı eserinde (1) Onun için şöyle diyor: «Orta zamanların ön safta gelen en entellektüel şahsiyeti idi. Kendisiyle aramızda birçok asırlar olmasına rağmen Elbîrûnî devrimiz için taptaze bir simadır. Kendisini yaşadığı çağdan ayırarak bizim zamanımıza bağlamış büyük şahsiyet!... O, zekâsının mâhiyet ve tekâmülü ile hemen hemen her asrın kafasını taşıyor. Tenkidçi, keskin, nafiz, her şeyi öğrenebilmek tecessüsü ile yanan, ilim ihtirası ile dolu ve herşeye en tarafsız ilim gözü ile bakan bir kafa.. O Avrupanın büyük mütefekkirlerinden Leonardo da Vinçi'yi, Laipniç'i hatırlatır. O da, onlar gibi kendinde filozofluk, filologluk, şairlik, riyaziyecilik, astronomluk, tabiiyecilik, coğrafyacılık ve seyyahlığı toplamıştı. Elbîrûnî, zamanının bütün bilimlerini kucaklayarak, ilmin her sahasında üstünlüğünü göstermiş bir mütebahhirdir. Eserinde en dikkate şayan olan nokta, riyazî hakikatler le felsefî zekâyı en samimî surette birleştirip kaynaştırmasıdır.»

Carra de Vaux'ın Elbîrûnî hakkında ileri sürdüğü görüşünü garbın bir miyârı kabul ederek garp âlemine bir göz atalım: Christophe Colomb dünyanın yuvarlak olduğuna dair Arapça kitaplardan aldığı ilhamı devrin büyüklerine anlatarak keşifler için kolaylıklar rica ettiği zaman Portekiz ve İngiltere'de devrin otoriteleri böyle bir iddiayı Tevrat, İncil ve kilise azîzlerinin eserlerine dayanarak reddetmişti. Halbuki Elbîrûni Colomb'tan tam 11 asır evvel Astronomi, tabiiyecilik ve coğrafyacılık üzerinde ortaya attığı iddialarını, şark dünyasında tekfir eden tek kişi dahi yoktu. Nitekim Colomb'un seyahatini müteakip kilise'nin meşhur coğrafyası iflâs etmişti.

Çok tuhaftır, Roger Bacon Oxford' da bir iki ilmî tecrübe yapınca kilise ayaklanmış **«Gebersin Bacon!»** demişti. Ve tahkir makamında **«Bacon Müslüman oldu»** demişlerdi. Dikkat buyrulacak olursa daha sonraki asırlada da İslâm dünyasında Bacon gibi ilmî tetkika ta girişenlere terzil makamında (Gavur oldu) denilecektir.

★ — KARANLIĞIN AVRUPAYI KAPLADIĞI YILLAR...

Fakat islâmiyetteki gerilik aslında olmıyan, sonradan meydana gelmiş bir menfaat hesapları mes'elesidir. Hıristiyanlıkta ise koyu fakat menfaatci cehaletin, bir başka zümre halinde olan cahilleri sömürmesidir ki çok uzun asırlar sürmüştür. İslâmiyet hiçbir devirde, tezini hâkim kılmak için İncil ve Tevrattan istiane etmemiştir. Fakat İncile inananlar, çok defa Tevratın müdafaasını yaparak kendi dinlerinin hikmetini inkâr edecek kadar garabet göstermişlerdir. Her ilme burnunu sokan kilise, dün yadaki dillerin menşei hakkında bile uydurma ilimler icad etmiştir. Bunu da Tevrada dayanarak yapmıştır. Tevrata inananları engizisyon mahkemelerinde fırınlara atan, parçalıyan kilise, filolojiyi imha için Tevratın hükümlerinden istianede bulunuyordu.

1663 tarihinde Decartes'in eserleri cizvit papazları tarafından hücuma maruz kıldığı için yasak edilmiş, Spinoza'nın eserleri de gerek kilise, gerekse Sinagogların mütemadi ısrarları karşısında toplattırılmıştı. Bu tarihlere gelinceye kadar İslâmiyette müsbet ilimlere ait hiçbir eser bu türlü baskıya maaruz kalmamıştı.

Kilise müsbet ilmin bütün şubelerine düşmandı. Hatta 1560 tarihine kadar teşrih ilmine bile düşmanlık etmiş, nihayet Andrea Vaselius bu tarihte kilisenin bir hezeyanını meydana çıkarmıştır. Kilise insan vücudunu (Ruh-ul kudüs'un mâbedi) olarak görür, el dokundurtmazdı. Kilise el dokundurtmamadığı vücutta erkeğin kaburga kemiklerinden birinin noksan olduğu iddiasını Andre Vaseliüs bizzat teşrih masasında çürüttüğü için kilise tarafından afaroz edilerek sürülmüştü.

Astronomi sahasında Copernic sis-

(1) Les Panseurs de l'Islam : Tom II. Page 87 - 92.

CEZERÎ'nin SAATİ **Zaman'ı, güneşin dünyanın üzerindeki tesirlerine göre, riyazî mikyas üzerinde ilk hesaplıyan Cezerî'nin meşhur saatinin, on dördüncü yüzyıl başındaki minyatürünün klişesi...**

Şimdi sormak lâzımdır : Doğu'lu bilginler bu himmetlerini insanlığa armağan ederlerken Batı ne ile uğraşıyordu?

temini müdafaa eden İtalyan Giordano Bruno sekiz sene hapse mahkûm edilmiş, bu ceza kiliseyi tatmin etmediği için Romada bir odun yığını üzerinde yakılmıştı. Müsbet ilmin zaferi 1884 senesinde Bruno'nun yakıldığı yere heykelini dikecektir.

1632 de Galilenin uğradığı acı âkibet Hıristiyanlığın yüzkarası olarak tarihe bir daha silinmemek üzere geçmiştir.

★ — İLİM AHLÂKI VE HAKİKAT

Şimdi tekrar Elbîrûnî'ye dönebiliriz. Elbîrûnî ölüm döşeğinde yattığı gün, kendisine bir ziyaretçisi gelir. Elbîrûnî doğrulmağa çalışarak:

«— Hani sen bana bir miras mes'elesi sormuştun» der. Ziyaretçi, şimdi bunun sırası olmadığını söyleyince Elbîrûnî kızar:

«— Vay, ben dünyayı terkederken bildiğim bir şeyi öğretmeden mi gideceğim».

Ve ziyaretçisinin müşkilini çözdükten sonra ruhunu teslim eder. Bu anekdot Elbîrûnî'nin ilim ahlâkına bir delildir. Fakat Elbîrûnîyi beşeriyete faik kılan yön, müsbet düşünceden ayrılmamış olmasıdır.

Kendisi Müslüman olduğu halde Hindistan hakkında yazdığı eserde zerre kadar hislerine kapılmamıştır. Kendi akidelerine uymayan akideleri gayet objektif bir görüşle şerh ve tefsir etmiştir. Hindistanda ele aldığı mevzuları, İslâm, Hıristiyan ve Yunan inançlarıyla mukayese ediyor, tenkidler yapıyor, fakat zerrece tarafgirlik yapmıyordu. Brahman felsefesini tetkik ederken «Allah bilir ki ben hakikatı söylüyorum» diyor ve şöyle devam ediyordu: **«Hintlilerin abdest ve gusul için mukaddes havuzlar inşa etmekte müslümanlardan çok kabiliyetleri var. Bu havuzları görüp de yazmamak mümkün değildir.»** Bu eserini yazdığı tarih 400 yıllarıdır. yani müsamahasızlığın, cehaletin kopkoyu bir karanlık halinde Avrupayı kapladığı günler... 1900 yılına kadar hiç bir hıristiyan ruhanisi, 400 tarihinde konuşan islâm mütefekkiri gibi açık konuşmadı.

★ — ELBİRÛNÎ ve COPERNİC :

Şimdi Elbîrûnî ile Copernic arasındaki münasebetleri açıklamağa çalışalım: Copernic sistemini mahkûm eden kiliseden çok daha eski asırlarda Elbîrûnî Copernic sisteminin temellerini atmış, güneşin mi, dünyanın mı harekette olduğunu yazmış, arzın cazibesini izah etmiş, şark âleminde en küçük tarize dahi uğramamıştı. Halbuki Copernic sistemini müdafaa eden Bruno bile ateşe atılmıştı. **(Sonu 1424 üncü sahifede)**

Kendi inançlarını gizli açık yollarla dünyaya yayma devri

— 5 —

YAZAN : CEMAL KUTAY

★ — **GELENEKLER VE HAHAMLAR:**

DİN'le başlıyan bir hayatın gelenek_ lerini, siyasî akımlar ve kudret önünde muhafaza etmeyi, Yahudiler, İspanya'- daki hayatlarına kadar denediler. Fakat Katolikler, Yahudiliği kendisine en büyük düşman sayıp önüne dikilince, kur_ tuluşundan beri ellerinden gelen kötülü_ ğü yaptıkları Müslümanların o tarihte en yüce devleti olan Osmanlı İmparatorluğunun müsamahasına sığındılar ve bu hoş görürlük içinde Yahudilik, dinî i_ nançların serbestliği içinde Osmanlı ülkelerinde devam etti. Öyleki, Beni İsrail bütün dinî yortularını, geleneklerini, kendi ülkelerinden daha geniş hürriyetler ve haklar içinde Osmanlı ülkesinde devam ettirebilme rahatına sahib oldu_ lar. Bu bir (bekleme devresi) idi. Üzerlerinde İspanyanın korkusu ve acısı olmasına rağmen, zaman, Osmanlı Türk_ lerinin müsamahasını onların yeni ümitleri için güvenilir mesned yaptı ve Siyonizm'in yeniden canlanıp yeşermesi, işte bu müsamaha, hatta şefkat havası içinde başladı.

Ve ancak Osmanlı idaresinin müsamahası içindedir ki Yahudiler, Arz-ı Mev'ud **(Yahova tarafından Yahudi milletine vaadedilmiş topraklar)** olarak benimsedikleri Filistini kaybederek vatansız ve bayraksız, hattâ havrasız ve hahamsız geçen yüzyıllardan sonra, ancak Osmanlı Türklerinin dünya yüzünde bir daha eşi gelmiyecek olan müsamaha ve vicdan hürriyeti içinde ilk dinî günlerinin an'anelerine dönebildiler ve Osmanlı toprakları onlar için kendi vaadedilmiş ülkelerinde bile erişemedikleri hürriyet ve serbestinin erişilmez ülkesi oldu.

★ — **GELENEKLERLE DOLU ÂDETLER :**

İkinci Beyazıt devrinde, İspanya'da, Engizisyon zulümlerini hatırlatan bir dehşet içinde kovulan ve sürülen Yahudilere, Osmanlı Padişahı, **dinlerinde** ve **an'anelerinde tam bir serbestî hakkı** tanıyınca, Benî İsrail'in ilk günlerinden kopup gelen ve ancak hâtıra olarak Davud'un Mezamir'ine, Süleyman'ın emsâline geçen o geçmiş günlerin inançları yine tatbik sahası buldu ve bu mutlak

serbestlik, bizzat kendileri tarafından kötüye kullanıncaya kadar devam etti.

İzmir'de, el yazması olarak, Yavuz Sultan Selim devrinde yazılmış İbranice bir kitap, Roçild Vakfı tarafından 1907 de neşredilmiştir. Burada, Yahudilerin İzmir'deki hayatı anlatılmaktadır. Dinî ibadetlerin bugününden ayrı ve tam bir müstakil devlet içinde imişcesine yapıldığı ve Benî İsrail ile Yahudiye devletlerinin hükümranlık devirlerin den sonra görülmiyen bu ibadet şeklinin, ancak Osmanlı ülkesinde mümkün olabildiği kaydedilir.

Benî İsrail, bütün dinî yortularını, koyun kırpma, hasad ve bağbozumu gibi vustaî hayatın mevsim başlarında icra ederdi. Meselâ bağ bozumu yortusunda genç kızlar bağlara gidip dans ederler, Hahamlar mukaddes ziyafetler hazırlarlar, hasad bayramında dinî hisse ayrılır, buğdaylar takdis edildikten sonra, un yapılırdı. Kudüs mâbedi inşa edildikten sonra, ibadetler daha muntazam, yortular büyük törenlerle kutlanmaya başlamıştı.

Bütün Benî İsrail rahipleri (Hahamları) Yakub'un oğlu Lâvi'nin sülâlesinden olduğu için, bunlara LEVİT adı verilirdi. Levitler zamanla diğer rahiplerle birleşmişler ve Kudüs yakının da kendilerine mahsus mahalleler kurulmuştu.

★ — İBADETTE DE MENFAAT DUYGUSU :

Yahudilerin ibadeti, dua etmek ve kurban takdim etmekten ibaretti. Cenab-ı Hak'dan bir şey istiyen veya Cenab-ı Hak'ka şükretmek arzusunda bulunan bir İsrail, rahibe müracaat ederdi. Şlomberger der ki: **«— Yahudi'nin ibadetinde de menfaat duygusu esas unsurdur. O, ya bir ihtiyacı olduğu zaman Allahı hatırlar veya bir ihtiyacı yerine geldiği zaman... Müslümanlardaki ALLAH RIZASI İÇİN kifayeti ve ubudiyet duygusu Yahudide hiç yoktur. Benî İsrail'in ilk kuruluş günlerinde de böyle olan ibadet, daha sonra Yahudilerin kendilerine ancak merhamet edebilecek kadar âlicenab ülkeler aradıkları devirlerde de devam etti.**

İlk vesikalar şunu anlatır: Benî İsrail'de de, Yahudiye devletinde de bir dileği olan, rahibe gittiği zaman, âyini icra için kurban kesmesi icabederdi. Maddî bakımdan bu kadar kudretsiz olan Yahudinin, ibadet için bile KAN istemesi, gerçekten zihinleri yoran bir hâdisedir.»

★ — HÂTIRALARA BAĞLI KALARAK :

Yahudilerin, dünyanın dört bir tarafında bir vatan aramalarının sebeplerini ve olup bitlenleri inceliyen Şlomberger, bu geleneklere bağlı kalmanın Yahudiliğin dünya yüzünden silinmemesi için asıl sebebi teşkil ettiğini, heyecanlı bir dille anlatır. Bunun, birçok milletler, bilhassa biz Türkler için, elbette ki üzerine duyganlıkla eğilecek ders tarafı vardır. Çünkü yine Şlomberger anlatır ki, böylesine bir hürri-

★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★

Boş ruhlar üzerinde

Son aylarda, yurdumuzun çeşitli yerlerinde, büyük bir maharetle ve tarihin gerçeklerini ortaya koyma görünür sebebi içinde, Yahudilik propagandası yapan çeşitli filmler gösterildi: Büyük emeklerle hazırlanmış, milyonlar değil, on milyonlar dökülmüş, cazip, renkli, hareketli filmler...

Bizim bazı okul idareleri, bu « ahlâkî » filmlerden birisi saydığı ON EMİR'i çocuklarına göstermeleri için ana - babaları ikaz etmişler. Yavrusunu bu filme götüren aydın bir baba, şunları yazıyor :

«— Ortaokulun ikinci sınıfında olan kızım, eve döndükten sonra, emekli lise öğretmeni olan anne-annesine şöyle demiş: **«— Siz, benim nasıl yetişmemi istiyorsanız, bu film onları öğretiyor. Siz de gidip görün...»**

İki nesil, birbirine aynı şeyleri söylüyor...

Bu «söylenen» lerle bizim hiçbir mânevî ilgimiz olmamasına neden kızıyorsunuz? Neden alınıyorsunuz? Bizim inanılmaz bir gafletle bomboş bıraktığımız ruhların üzerinde, tarihî düşmanlar, istedikleri gibi tohum attılar, istedikleri hasadı yapıyorlar!...

HERŞEYDE DİN **Benî İsrail, bütün varlığını, dini inanclara bağlamıştı. Günlük hayatın binbir tecellilerinde bile, bu kural, değişmez kaide oldu. Haham-Rahib'ler, sadece mânevî alanda değil, yaşamanın her safhasında birer otorite idiler. Klişemiz, Yahudiye asrında, kurban ve nezirlerini mâbed kapısına getiren İsrailliileri gösteren eski bir gravürdür.**

yete, Yahudiler, ancak Osmanlı Türklerinin idaresinde imkân bulabilmişlerdir. Kanında Yahudilik olmasına rağmen, ünlü tarihçi ilâve eder: «— **Acaba Yahudiler, Osmanlı Türklerinin cihanda eşine kolaylıkla rastlanamıyacak olan bu müsamaha ve şefkatine vefa ve kadirşinaslıkla mukabele edebildiler mi?**»

Tarihçi, sualinin cevabını vermez: Onu, aklın ve hâdiselerin kendisine bırakır...

Gerçekten de Benî İsrail'in dinî ve mânevî inançlarını, titizlikle muhafaza ettikleri an'aneler teşkil etmiştir. Mısır dan çıkışın hâtırasını tebcil için yaptıkları Hamursuz Bayramını, gizli açık, bütün Yahudiler, nerede olurlarsa olsun lar, heyecanla kutlarlar. Bu bayramda herkes, bir kurban keser, kanını evinin kapısına sürer, gece mayasız ekmekle et yerler. Gûya yola çıkacakmış gibi, ellerinde birer baston ayakta dururlar. Bu duruş sırasında, döndükleri yönler bile bellidir. Hiçbir şey tesadüfe bırakılmamış, tarihî gerçeklerden ayrılmamıştır. Bu bayram sırasında hepsinin kalbinde Musa'nın hâtırası canlı ve muhteremdir. Hiçbir Yahudi, şahsî düşüncesi ne olursa olsun, böylesine günlerde an'anelere, çile çeken cedlerine, hafif nazarla bakmayı düşünemez. Bugünkü İsrailde de, o geçmiş devrin tarih başı, o acı hâtıraların dertlerini tazeliyen inanışlar, Ana-Yasa'dan daha mukaddestir. Amma bütün bu «**geçmişe bağlanış**» bizim YAŞANILMAZ ÇÖL olarak bıraktığımız topraklarda, yirminci yüzyılın atom mucizesinden füze bilimine, çağdaş felsefe ve tekniğin bir mamûre yaratmasına mâni olmamış, olamamış, aksine böylesine neticelerin temelini teşkil etmiştir.

★ — **NESİLLER BOYU DEVAM EDEN SAYILI GÜNLER :**

Hamursuz Bayramından elli gün sonra «**EVAMİR-İ AŞERE = ON EMİR**» in Yahudi kavmine bildirilmesi hâtırası olan GÜL BAYRAMI gelirdi. **GÜL BAYRAMI,** bütün bir yaşama düzeninin nasıl olacağını ON EMİR içine sığdıran unutulmaz çağrının düzenine ait inançların ve vaadlerin tazelenmesi idi. Yahudi kavmine kendi iç âlemine ait bağlanışları telkin eden bu ON EMİR, Musevi ahlâkına temel olurken, onların tebliğinden sonra gelen Yahudi bilginleri için de, yaşanılan zamanların ve bütün dünyanın öz ahlâkî kuralları için değişmez kaideler olduğu büyük bir maharet ve ustalıkla ilân edilecektir. Yine Şlomberger'i dinliyelim:

«— **Yahudilerin kendilerinin ON EMİR'e bağlı kaldıkları söylenemez. Hattâ Hazkiyal, Davut ve Süleyman devrinde bile, bu gerceğin böylesine olmasıdır ki, Yahudilerin mânevî liderlerini kavimlerinden acı acı şikâyete zorlamıştır. Fakat hiçbir devirde, hiçbir Yahudi şahsiyeti, ON EMİR'in dünya ahlâkının temeli olduğu yolundaki mahirâne telkinden vazgeçmemiştir. Yahudi zekâsı, bu yolda büyük neticeler elde etmiye muvaffak oldu.**»

Musevi Tarihi'nin bütün savılı günlerinin vazgeçilmez ve müsamahası af kabul etmez şekilde nesiller boyunca yâdedildiğini görüyoruz: **İyd-ül Hamîs = Pantekot** bayramı, Benî İsrail'in çöller içinde geçen asırlarca sürmüş hayatının anış töreni olan «**Kamış Bayramı = Fet dö taber nakl**» bugün de bütün dünyada Yahudilerin gizli-açık, kutladıkları bayramdır. Bugün İsrailde on binlerce Yahudi, Kamış Bayramında, evlerinin dışında yeşil dallarla örtülü cadırlar altında otururlar, sekiz günlük süre içinde dünya işlerinden mümkün olduğu kadar ayırdıkları zamanda, cedlerinin çöllerin âteşin günesi altında geçmiş hayatlarını yâdederler. Haftanın bir gününün, cumartesinin, **yevm-i sıbt** olması, yâni o gün **EBEDİYETE MAHSUS GÜN** olarak ayrılması, esaslı değişiklikler olmasına rağmen, bugün de devam eden gelenektir. Kazancını ve refahını, bütün diğer mevzuların üzerinde tutan Yahudi, Cumartesiyi diğer günlerden ayırmakta, imkân bulduğu zaman, o gün hiçbir iş yapmamakta veya bu işi kendisinin değil de başkalarının yapmasını temin etmekte tereddüt etmez. Bütün bu inançlar, nesillerden nesillere geçmiştir.

★ — **YAHUDİ ZENGİNLERİNİN BÜYÜK HİMMETLERİ :**

Yahudiler, müstakil bir vatanı kaybetmelerinden sonra, kendi aralarından yetiştirmeye muvaffak oldukları fikirde, siyasette, felsefede, ticaret ve sanayi hayatında ün almış bütün şahsiyetler, en büyük dikkatlerini, bu inançların ve bağlanışların kaybolmamasına harcamışlardır. Yahudi zenginlerinin, bankerlerinin, sanayicilerinin, Hahamhanelere ve Siyonist teşkilâta yaptıkları vakıflar ve yardımlar, dünya milletleri için telkin vasıtası olabilecek bütün sahalarda, bu yola sevkedilmiş ve gizlice nüfuz edilen o milletlerin kendilerine mahsus millî müesseselerinde bile, bu sahada istifade edilmiştir. Diğer dinler ve inançlar arasına giren **İSRAİLİYAT**, gerçekten büyük bir maharetle idare edilen bu telkinlerin sonunda Yahudiliğin varlığını siyasî ve askerî kudretler halinde olabilme imkânını kaybetmesinden sonra, devamın ve sönmemenin biricik mesnedi oldu.

Masonluk, Farmasonluk, Siyon önderlerinin protoktoryaları, diğer din ve millet mensuplarının millî an'anelerine giriş yolları, değişen zamanla dünya efkârı üzerinde tesirli vasıtaları emrine alabilme hassasiyeti yolunda büyük himmetler harcıyan ve çoğu zaman asla meydana çıkmıyan gizli teşkilât, bugün de, bilhassa Yakın ve Orta Doğu'da çalışmasına devam ediyor. Siyonizm, kendisi için sağlam ve rahatsız edilmez mıhrak noktaları ararken, Osmanlı İmparatorluğumuzu olduğu kadar, hattâ daha geniş imkânlar içinde Türkiye Cumhuriyetimizi de, bu sahada en elverişli saha saydı ve saymakta devam ediyor.

(Devam ediyor)

Vatansever mi ? Vatan haini mi

MAREŞAL PETEN BİLMECESİ

Ölümü üzerinden 14 yıl geçmesine rağmen tarihin hâlâ hükmünü alamıyan ihtiyar asker

Bir zamanlar Fransa'nın zafer sevgisi idi. FOŞ ve JOFR'un ölümünden sonra, Birinci Dünya Harbinin yaşıyan büyük hâtırası Peten'di. Sonra neler oldu? Bu, bir insan hayatında tezatların nasıl tecelli edebileceğinin ibretli hikâyesidir.

Yazan :

SAMİH TİRYAKİOĞLU

★ — SEKSENİNDEN SONRA TALİHİ DÖNEN ADAM :

Paris'te, «Invalides» adlı bulvarla gezinin üzerinde, aynı adı taşıyan bir saray, bir de kilise görülür. Burası, Fransa Kralı XIV. Louis tarafından savaşlarda malûl kalan subaylarla askerlerin oturmaları ve bakılmaları için 1670 yılında yaptırılmıştı. Invalides kilisesinin muhteşem kubbesi altında Fransa İmparatoru I. Napoleon'un mezarı vardır. Kiliseyi çevreliyen küçük bölmelerde ise, yine savaşlarda ün kazanmış Fransa mareşallerinin mezarları görülür. Bu bölmelerden birinde, I. Dünya Savaşının kahramanlarından Joffre, Foch gibi mareşallerin mezarları da göze çarpar. Yalnız bir köşe boştur: Buraya, yine I. Dünya Savaşının kahramanlarından Mareşal Pétain gömülecekti. Fakat 16 haziran 1940 ta, Fransa Devlet Başkanı olunca, talihi tersine döndü. Ona ayrılan yer de hâlâ boş duruyor. Bu yazıda, ünlü askerin hayatını ve mahkûmiyetine sebep olan acıklı hâdiselerin içyüzünü okuyacaksınız.

⁂

Fransa'da, Pas-de-Calais ilinin Cauchy-â-la-Tour kasabasındayız. Yıl 1856. Tarih 24 nisan. Bu kasabada oturan Pétain ailesinin evinde olağanüstü bir telâş var: Ailenin bir erkek çocuğu dün yaya gelmiş. Adını Philippe koymuşlar. Herkes sevinçli. Konu - komşu yeni doğan çocuğa parlak bir gelecek, uzun bir ömür diliyor. Evet, bu çocuk uzun ömürlü olacak. Kaderi de parlak olacak ama, sekseninden sonra talihi dönecek: O günedek millî kahraman diye tanınan bu adam, vatan haini sayılacak. Ölüme

mahkûm olacak, cezası müebbet hapse çevrilecek ve sürgünde ölecek.

⁂

Philippe Pétain, harb okulu ile Saint - Cyr okulunu bitirdikten sonra, 1914 yılına kadar çeşitli askerî görevlerde bulundu. I. Dünya Savaşı başladığı sırada 58 yaşında idi. O sıralarda Fransadaki yüksek askerî kumandanlar, hep taarruz savaşı düşüncesini ileri sürüyorlardı. Pétain ise, piyadenin, topçunun koruyucu ateşinin de yardımiyle, savunmada kalması yolunda bir stratejik görüşü savunuyordu. Nitekim savaşın gidişi kendisini haklı çıkardı.

★ — İLK BAŞARISI VE GENERAL OLUŞU :

Pétain, ilkin 25 Ekim 1914 te, bir piyade alayının kumandanlığına tâyin edildi. Mayıs 1915 de Arras yakınındaki taarruzda başarı gösterdi. Aynı yılın haziran ayında, general rütbesiyle II. Ordu Kumandanlığına tâyin edildi. Dört ay sonra, ünlü Şampanya taarruzunu yaptı. Fransa'ya 80 bin ölü, 100 bin yaralı ve hastaya malolan bu taarruz, pek de başarılı olmadı.

1916 da Almanlar, Verdun'de büyük taarruzlarına giriştikleri sırada, Pétain'e bunu ne pahasına olursa olsun, durdurmak emri verildi. Bu harekât, Fransa'ya 350 bin kişiye maloldu ama, Pétain Verdun'ü tuttu, Almanlara pek ağır kayıplar verdirdi ve halkın çok sevdiği bir millî kahraman haline geldi. Nisan 1917 de Genelkurmay Başkanlığına, Mayısta da Ordu Başkumandanlığına atandı.

Savaş uzun sürmüş, Fransa ağır can kayıplarına uğramış, millet büyük yoksunluklara katlanmıştı. Bu arada, Fransız askerinin mâneviyatı da çok bozulmuştu. Bu şartlar altında Pétain'in başlıca görevi, orduda bir ayaklanmayı önlemek oldu. Sonra da Fransız ordusunu 1918 deki son Alman taarruzunu karşılıyacak hale getirdi. 1918 martından sonra Pétain, Foch'la birlikte Fransız - İngiliz - Amerikan kuvvetlerinin yapacağı harekâtı yönetmekle görevlendirildi. Ağustos ve eylül taarruzlarını hazırladı ve Alman kıtalarını Ardennes dağlarının gerisine sürdü.

Kazandığı bu başarılar üzerine, iki Dünya Savaşı sırasında herkes Pétain'e kurtarıcı gözü ile bakmağa başladı. Fransa mareşali sıfatiyle büyük sevgi, saygı görüyor, herkes onu büyük bir askerî otorite sayıyordu.

★ — FRANSA'NIN ASKERÎ İŞLERİNE HÂKİM OLUŞU :

Pétain, 1920 - 30 arasında, Yüksek Savaş Kurulu Asbaşkanlığını yaptı. 1925 te Fas mücahidi Abdülkerim'le savaşan Fransız kuvvetlerine başkumandan oldu. 1934 te Fransa'nın buhranlı bir döneminde işbaşına gelen Gaston Doumergue kabinesinde Harbiye Bakanlığı, 1939 - 1940 da da İspanya'da Büyükelçilik yaptı.

I. Dünya Savaşındaki silâh arkadaşları Joffre'la Foch'un ölümünden sonra, Fransız askerî işlerine Pétain hâkim oldu ve hep savunma stratejisinin ateşli bir müdafii olarak kaldı. Bunun sonucu olarak Fransız - Alman sınırında ünlü Maginot müstahkem hattı yapıldı. Tank la uçağın gelişmesi dolayısiyle ortaya çıkan yepyeni unsurlar da yine bu strateji yüzünden ihmal edildi. Fakat yeni bir savaşta yüzbinlerce Fransızın canını koruyacak olan bu savunma stratejisi halkın da, birbirini kovalıyan hükûmetlerin de çok hoşuna gitti. Silâhlı kuvvetler yeniden cihazlandırılıp modernleştirilecek yerde, hantal ve hareketsiz tahkimatla müdafaa hatları inşa olundu.

Pétain, askerlikte olduğu gibi, politikada da muhafazakârdı. 1936 da Fransa'da sol eğilimli partilerin katıldıkları bir «Halk Cephesi» hükûmeti kurulmuştu. Bunun üzerine yaşlı maresal, parlâmanter bir hükûmete ve sosyalist düşüncelere karşı beslediği düşmanlığı açığa vurmaktan çekinmedi. Hitler'le Mussolini'nin şantajlarına, kuvvet darbelerine hayrandı: «Bu rejimler memleketlerine kuvvet ve itibar kazandırıyorlar» diye, açıktan açığa söylemekten çekinmiyordu.

Derken 1939 da II. Dünya Savaşı patlak verdi. Pétain bütün umudların yöneldiği bir hedef halindeydi. Savaştan önceki yıllarda Fransa bocalayıp durmuş, Hitler'in karşısında âciz kalmış, kabine buhranları birbirini kovalamıştı. Bu ise halkta usanç uyandırmıştı. Herkes savaş için kuvvetli bir hükûmet kurulsun, Üçüncü Cumhuriyetin artık kokmuş olan parlâmanter rejimi son bulsun istiyordu.

★ — BOZGUNDAN SONRA, YİNE GÖZLER PETAİN'E DÖNÜYOR :

Modası geçmiş ilkelere göre teşkilâtlanan Fransız ordusu, hareketli Alman ordusunun ağır basması karşısında 1940 haziranında çabucak yenilivердi. Bunun üzerine herkes gözlerini yeniden Pétain'e çevirdi. Gerçi yaşlı Mareşal iki dünya savaşı arasındaki dönemde politika alanında çoğu zaman bozguncu bir tavır takınmıştı ama, ne de olsa, I. Dünya Savaşının parlak zaferlerini hatırlatıyordu. Pétain, o sırada Büyükelçi olarak Madrid'de bulunmaktaydı. Mayıs 1940 da devrin Başbakanı Paul Reynaud, Pétain'i Madrid'den çağırdı. 16 haziran 1940 da da Cumhurbaşkanı Albert Lebrun, yeni kabineyi kurma görevini Pétain'e verdi. Yaşlı mareşalin yapacağı başlıca iki iş vardı: Askerî bozgun üzerine ortaya çıkan teşkilât bozukluğunu düzeltmek ve Almanya ile hemen bir mütareke imzalamak. 22 Haziranda Almanya ile, 24 haziranda da İtalya ile mütareke imzalandı.

Mütareke şartlarına göre Fransa, yalnız 100 bin kişilik bir kuvveti «mütareke ordusu» adı ile silâh altında tutabilecekti. Memleket iki bölgeye ayrıldı: Kuzey bölgesi ile Atlantik kıyısı Alman askerî işgali altında kaldı. Güney bölgesi ile Akdeniz kıyıları ise doğrudan doğruya Fransız hükûmeti tarafından idare edilecekti.

10 temmuz 1940 da Millî Meclis, Vichy'de toplanarak yeni Anayasanın hazırlanması işini Pétain'e verdi. Bunun üzerine Pétain kendisini Devlet Başkanı ilân etti ve bu sıfatla 1940 temmuzundan 1944 te Fransanın kurtuluşuna dek Vichy Hükûmetlerinin başında vazife gördü. Kendi çıkardığı Anayasaya dayanarak otoriter rejimini devam ettirdi ve Başbakan olarak da özellikle Pierre Laval ile işbirliği yaptı.

KAPLAN (Klemanso) «— Bizimkilerin en ciddisi, en az hareket, en çok neticenin sahibi» dediği Mareşal Peten'le Verdün savaş sahasında.

★ — NAZİ ALMANYASI İLE İŞBİRLİĞİ YAPIYOR :

Kendi deyişine göre, başlıca amacı, Fransa'yı savaşın dışında tutmak; Almanya bir yandan İngiltere ile çarpışıp öbür yandan Rusya'da adamakıllı batağa saplanırken, mütareke şartlarına saygı göstermek, sonunda da durumun, Fransa lehine dönmesini beklemekti.

Fakat Pétain, bu amacı güderken, Nazi Almanyası ile oldukça faal bir işbirliği yapmak zorunda da kaldı. Almanya da Fransa'dan olan işgücü ve malzeme isteklerini artırdıkça artırdı. 1941 de Amiral Jean Darlan Başbakan sıfatiyle Laval'in yerine geçti, fakat La-

GEÇMİŞ GÜNLER ! **Fransa, 1 inci Dünya Savaşını kazananlara karşı, şükranını ifade için, sanat ve edebiyatın her dalını denedi. İşte, Mareşal Peten'e Mariyan, MERSİ diyor. Ne hazin kader ki, yirmi yedi yıl sonra, bu şükran bûsesi, yerini «milletin kin» ine bırakacak ve Peten, vatan haini olarak ölümden ancak, yaşının ileriliği dolayısiyle kurtulacaktır.**

val, Nisan 1942 de yine iktidara döndü ve Almanya yenilip Vichy rejimi çökünceye kadar gerçek bir hâkim sıfatiyle onun başında kaldı.

Söylendiğine göre, Pétain, çok yaşlanıp kocamıştı. Olup bitenleri anlıyamıyacak haldeydi. Ayrıca, kendi adına yapılan işleri de pek kavrıyamamaktaydı. İktidarı ele alınca, ilk işi, kendi otoritesine dayanarak ve kendi imzasiyle birçok kanunlar yayınlayarak, o zamana kadar yürürlükte olan kanunları kaldırmak oldu. Hasımlarını siyasî adalete teslim etmek için tedbirler aldı. Yani açıkçası, bir öcalma işine girişti.

Bu hasımlar, savaştan önceki dönemin eski başbakanlariyle bakanlarıydı. Bunların hepsi, Riom'da kurulan bir yüce divana verildi. Fakat yargılama işi sonuca bağlanamadı. Buna karşılık, birçok siyasî şahsiyetler mahkûm edilmeksizin hapiste tutuldu. Sonunda da Nazilere teslim edildi.

★ — ESKİ MİLLÎ KAHRAMAN, NİHAYET TEVKİF EDİLİYOR :

Fakat politika, Luna Park'lardaki dönme dolaplara benzer: Bakarsınız, demin yukarıda olan, az sonra aşağıya iner. Nitekim 1944 - 1945 te de politika dolabı yine dönmüş, Nazi Almanyasının çöküşünden sonra, Vichy Hükûmetinin hasımları ve kurbanları yine işbaşına geçmişlerdi. 18 kasım 1944 te, bir yüce divan kuruldu ve birçok kimseleri yargılamakla görevlendirildi ki, bunların başında Pétain ile onun sadık Başbakanı Laval vardı.

Normandiya çıkarmasından sonra başlıyan Fransa savası, Fransız ve müttefik kuvvetlerin zaferiyle sona erince, Mareşal Pétain, Vichy'den Sigmaringen'e gitmiş, sonra İsviçre yoluyla Fransa'ya dönerek orada tevkif edilmisti. Devletin güvenliğine kasdetmek ve düşmanla işbirliği yapmak suçlarından dolayı yargılanması kararlaştırıldı.

Duruşma 23 temmuz 1945 günü başladı. Pétain oturumda müdafaa yapmıyacağını söylemekle beraber, epey uzun uzadıya konuşarak, kendini haklı göstermeye çalıştı. Daha sonraki oturumlarda da çok seyrek söz alıp, çok kısa konusmalar yaptı.

İlk tanık olarak, Pétain'i Madrid'de Büyükelçilik yaptığı sırada Fransa'ya çağıran eski Başbakan Paul Reynaud dinlenildi. Arkasından eski Cumhurbaşkanı Albert Lebrun, eski başbakanlardan Daladier, eski meclis başkanı Herriot, başkumandan General Weygand ve daha birçok siyasî, askerî şahsiyetler tanık olarak ifade verdiler. Fransa boz gununun tarihi, bir bir sayılıp döküldü. Nihayet duruşma sona erdi. Pétain'e yorulan fiiller sabit görülerek yaşlı mareşal 15 ağustos 1945 günü hüküm giydi.

(Sonu 1423 üncü sahifede)

SEKBAN VE SARICALAR **İkinci Sultan Selim'den sonra, İmparatorluğumuzun bozulan asayişi, daha çok Anadoluyu kasıp kavuruyordu : Yer yer türeyen zorbalar, devletin müdafaasız bıraktığı halka saldırıyorlar insafsızca soyuyorlardı. İstanbul, başa çıkamadıklarına ele geçirdikleri yerlerin Beylerbeyiliğini veriyor, ancak, fırsatını bulduğu zaman; daha kuvvetli bir sergerdeyi ayaklananın başına musallat ediyor. böylelikle tegallüb ve huzursuzluk sürüp gidiyordu. Her ayaklanan, başına toplıyacak başıbozuklar bulabiliyordu. Bunlara SEKBAN ve SARICA deniliyordu.**

Klisemiz, bunların elebaşılarından bir kaç tipi, bir arada gösteriyor,

NASUH PAŞAZADE İSYANI

Sultan İbrahim devrinin âsi valisi, İstanbul önlerine kadar gelmişti...

★ **KARIŞIKLIK İSTİYENLER:**

1641 senesi idi. Sultan İbrahim tahta çıkalı bir sene olmuştu. Memleketi, sadrıâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa idare ediyordu. Tarihlerimize «**Deli**» lâkabiyle giren Osmanlı padişahlarından 18 incisi olan bu garip tabiatlı, aklî muva

zenesi için çok şeyler söylenmiş olan Sultan İbrahimin sekiz senelik saltanatının nisbeten düzgün geçen yılları için de idik.

Sadrıâzam, Ocak'tan yetişmişti. Kemankeşlikten kubbealtı vezirliğine, oradan sadrıâzamlığa yükselmişti. Ciddî, çalışkan, namuslu, fakat o nisbette sert ve haşin bir insandı. Arnavutluktan çocukken gelmiş, ocağa girmiş, yavaş yavaş yükselmişti. Irkının özelliklerine sahipti. Asabî ve düşmanlarına karşı müsamahasızdı. Bu sebeple rakiplerini bir bir ortadan kaldırmış, etrafa korku ve dehşet salmıştı.

Menfaatleri, devamlı karışıklıklarda olanlar, Kara Mustafa Paşanın sukutunu dört gözle bekliyorlar, bu sebepleri arıyorlardı. Kendilerine âlet olabilecek bir de aşırı sâf, mağrur, sadrıâzamlık heves ve hırsında olan şahsiyet de buldular. Nasuh Paşazade Hüseyin Paşa..

★ — **«BENİM ŞER'İ DÂVAM VARDIR»** :

Nasuh Paşa, Dördüncü Murad devrinin ünlü vezirlerindendi. Serhad beylerindendi. Aile kütüğüne güvenen derebeyi ruhlu, padişahtan gayrısının hükmüne baş eğmiyen bir insandı. İstanbuldan uzakta kalmanın sebebiyle, saray entrikalarını bilmezdi. Kendisine, Kemankeş Kara Mustafa Paşadan kurtulmak istiyenlerin yazdıkları mektupların sihirine kapıldı, elindeki kuvvetlerle sadrıâzamı tehdit eder ve padişahın huzuruna çıkabilirse, **mühr-ü hümâyun'u**, yani hükûmet reisliği olan sadrıâzamlığı elde edeceğine inandırılmıştı. Sadrıâzamın düşmanlarının el altından ve devamlı telkinleriyle bu fikre gönül bağlıyan Nasuh Paşazade, Halep Valisi olduğu günlerde, baş kaldırmak için aradığı bahaneyi kolaylıkla buldu...

Hâdise şuydu: Aşırı merkeziyetçilik, devlet işlerini aksattığı için, Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar, serhad beylerine padişah adına **«tuğra çekmek»** hakkı verilmişti. Bu, PADİŞAHIN FERMAN HAKKINI BİR BAŞKASININ KULLANMASI idi. Duraklama devrinde bu hak da kötüye kullanılmış, nihayet Kara Mustafa Paşa, Sultan İbrahim'i de razı ederek, serhad beylerinden bu hakkı almıştı. Nasuh Paşazade, kendisine bu emri tebliğ eden Çavuşbaşına çıkışmıştı:

«— Ben veziroğlu vezirim. Tuğrayı bana Sultan Murad merhum gibi bir gazi padişah ihsan eyledi. Senin paşan Arnavud diyarından gelüb Ocaktan yetişüp ol makama nail ola da bana tuğrakeşliği çok göre!. Padişahın haberi yoktur. Benim şer'i dâvam vardır. Pâyitahta varub şekvâ ederim.»

★ — **ÂSİ HALEB VALİSİ İSTANBUL YOLUNDA :**

Sadrıâzam Kara Mustafa Paşa, Nasuh Paşazadenin cevabını bir baş kaldırmanın takip edeceğini anlamıştı. Bu sebeple evvelâ onu Haleb'den ayırıp, Sivasa vali tâyin etmekle işe başlamak istedi: Bu, sarayın zaman zaman başvurduğu bir çare idi. Yeni vali, yeni tâyin edildiği vilâyete gelirken, hazırlanmış bir kuvvetle karşılaşır, çok zaman hazırlıksız olduğu için yenilir ve başını verir, dâva da böyle sona ererdi.

Sadrıâzam, avnı yolda yürüyerek, Sivas valisi Kör-Hazinedar İbrahim Paşaya gizlice bir ulak göndermiş, Nasuh Paşazadenin tâyininin hakikat olduğunu, kuvvetlerini hazırlıyarak Sivas önlerinde karşılayıp bastırmasını ve başını keserek İstanbula göndermesini bildirmişti.

Fransa'da, 14 üncü Lui Monarşisi, İngilterede her gün gelişen Kromvel demokrasisi, batıyı inşa ederken, biz. işte bu halde idik!

Nasuh Paşazade, İstanbuldan el altından durmadan «haberler» alıyordu. Sadrıâzamın muarızları, onun sahih akçe keserek para dalaverelerini önlemis olmasından da dertli olan Yahudi bezirgânları saflarına katarak, Kemankeşi yere vurmak için, Nasuh Paşazadeyi idareye girişmişlerdi.

Bu sebeple, başına bir sürü Sekban ve Sarıca toplıyan Nasuh Paşazade, Kayseri yakınlarında Kör-Hazinedar İbrahim Paşa kuvvetleriyle karşılaştı ve

onları bozguna uğrattı. Bu zafer, kendisine şevk vermişti. Sivasa girmedi, yolunu telkinlere uyarak, İstanbul istikametine çevirdi:

«— Padişahıma can fedâ.. Benim sadrıâzam ile şer'î dâvam vardır» diyerek süratle payitahta yöneldi. Haleb valisi, bu suretle devlete karşı resmen isyan etmiş oluyordu.

★ — İSTANBUL, HEYECAN İÇİNDE :

Sadrıâzama karşı menfî durumda olanların tahriki ile de hâdiseleri mübalâğalı olarak dinliyen İstanbul halkı, heyecan içinde kalmıştı. Bütün dükkânlar kapatılmıştı. Hızla ilerliyen Nasuh Paşazadeye karşı Anadolu Beylerbeyi Çiftelerli Osman Bey, serdar tâyin edilmiş ve İzmit önlerinde mevzi almıştı. Her geçtiği yerden kendisine yeni kuvvetler iltihak eden âsi Halep valisi, Osman Bey kuvvetlerini de bozmuş, önün de başkaca karşı kuvvet kalmadığından, Kartal vâdisine kadar ilerlemişti.

Bu sırada İstanbulda bulunan Kâtip Çelebi, Nasuh Paşazadenin, elindeki kuvvetlerle payitahta girmemek sure tiyle büyük bir fırsatı kaçırdığını söyler ve şöyle der:

«— Emmâ azîm galebe ve heybet ile görünüb ol gün Üsküdar'a birkaç atlusu hücum eylese, beride perîşanlık mukarrer idi.. Üsküdar'a güzar idüb. asker ve serdarı bir hamle ile târmâr itmek mümkin idi.»

Nasuh Paşazade, Anadolu Beylerbeyi Çiftelerli Osman Paşa kuvvetlerini de bozduktan sonra, artık kendisine saraydan gönderilecek haberi beklemiye başlamıştı. Çünkü bu âsi paşalar biliyorlardı ki, Osmanlı Padişahlarının nüfuzu, kuvvetlerin kendi saflarında birleşimi ile mümkün olabiliyor, üstün gelene, yenilen feda ediliyor ve saraya kuvvetini kabul ettiren mühr-ü hümayunu alıyordu.

Fakat Kemankeş Kara Mustafa Paşa, soğukkanlılığını kaybetmedi, vakit kazanmak istedi, Nasuh Paşazade, Kartaldan kalkıp, Bulgurlu yakınındaki Seyrantepe'ye ilerleyip karargâhı kurduğu zaman, Padişahın dâvetini ve sadaret makamının kendisine verilmesini bekliyordu. Fakat, Kara Mustafa Paşa, Sultan İbrahime : **«— Padişahım... Bu denlû eşkiyadan Hünkârıma hayır mı gelür ? Bir sergerdedir. Âdâb erkân bilmez. Benim boynum kıldan incedir. Gerisi fermanındır.»** demiş, Sarayda zevk ve safasından başka bir şey düşünmiyen Sultan İbrahim Darüs-saade Ağasını Bulgurlu'ya gönderip **«—Ul-ul emre itaat etmemek ne demektir? Tez vakit Sivasa döne...»** iradesini tebliğ edince, Nasuh Paşazade şaşmış, kalmıştı. Zeki bir Arap olan Darüs-saade Ağası Bilâl Ağa :

«— Merhum pederinizle kapı yoldaşlığımız vardır. Var, tatlı canın kaydına düşün. Bundan sonrası tehlikedir.» demiş, büsbütün ürken ve İstanbulda kendisini kışkırtanları meydanda göremiyen asî vali, gece yarısı, birkaç mütemed adamını alıp Karadeniz kıyılarına doğru kaçmıştı.

★ — MUKADDER AKİBET :

Kara Mustafa Paşa, hâdiseleri büyük bir hassasiyetle takip ediyordu : Nasuh Paşazadenin kaçtığını öğrenince, ardına hemen, kendisine çok yakın ve sadık adamlarını yolladı. Karargâhı bir ânda dağılan asî valinin, affını temin için Kırım Hanına sığınma yolunda olduğu öğrenildi. Ruscuk'a girmek üzere iken yakalandı, eli kolu bağlı, Sadrıazamın Topkapı dışındaki sarayına getirildi, Kemankeş, rakibine önce hakaret etti, sonra boynunu vurdurdu, kellesini Padişaha «takdim» etti : Bu kesik baş, ibret taşında iki gün durdu.

Nasuh Paşazadenin yakınları da aynı akibete uğradılar. Onaltı yaşındaki oğlu, Nakib-ül eşrafın şefaatiyle affedildi.

Fakat ne denir ki, devlet şirâzesini kaybetmişti. Nasuh Paşazadeyi, İbşirler, Abazalar, Tirsinikli oğulları, Katırcıoğulları, Karaosmanoğulları, Pavzand oğulları kovaladı.

Tanzimata kadar!.. Ne zamanki kanun, ülkenin mukadderatına hâkim oldu, devlet ve hukuk fikri yerleşti, şahsî nüfuz kavgaları son buldu.

Daha sonra da zümre ve siyasî parti kavgaları başladı...

CEMAL KUTAY

MİLLİ TASARRUFUN SENBOLÜ

TÜRKİYE İŞ BANKASI

paranızın... istikbalinizin emniyeti

TÜRK ANA VATAN'ında SAHTE BİR DERVİŞ

Tam yüz sene önce, Orta - Asya'da İngiliz - Rus nüfuz mücadelesinin ibret ve merak dolu sahneleri

Gümüştepe'deki günler bir rüyaya benziyordu

— 5 —

YAZAN : CEMAL KUTAY

★ — **TÜRKMENLERİN HAYATI :**

Buharaya kadar vatanlarından geçe ceğimiz Türkmenlerin kişilikleri ve hususiyetleri için benim bilgim, benden evvel onların arasında dolaşmış olan Avrupalı seyyahların anlattıklarından ibaretti. Bunlardan birisi olan İngiliz Blek Vayl, bilhassa Teke Türkmenlerinden öyle korkulu ve ürkütücü bir dille bahsetmişti ki, biz yola çıkmazdan evvel Osmanlı sefiri Haydar Efendi bile seyahatimin bu Türkmenlerin sınırlarının dışında olmasına ısrar etmişti. Ben Gümüştepede kalmıya mecbur olduğum müddet içinde Türkmenler hakkında söylenmiş olan sözlerin hakikatlere ne derece uygun düştüğünü öğrenmiye gayret ettim.

Arablar, Türkmenleri hiç sevmiyorlar. Bir Atasözü şöyle diyor: «— **İstanbulda hakkın rahmeti, Şam'da dünya nimetleri, Bağdad'da ilim ve fenlerin hepsi, Türkistanda ise halkın birbirine kini ve haksızlıklar vardır.**» Ben bu Arab sözüne tamamen iştirâk edemiyeceğim amma, burada, kendileri gibi Müslüman olan İranlılara, sırf mezhep farkından dolayı yapılan zulümleri ve işkenceleri gördükçe, doğrusu, kalbim kanıyordu.

Türkmenler, Morayef'in anlattığına göre sekiz ayrı oymağa bölünmüştür. Aralarında kan birliği olmasına rağmen, birbirleriyle çok zaman geçinemezler. Ruslar, buralara el attığındanberi, Türkmenler arasında geçimsizliği devam et-

tirmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Aralarındaki devamlı kavgalar içinde, aynı oymaktan olanların bağlılıkları güç anlatılır ölçüdedir. Horasan sınırında olanlar Köklen, İran sınırından Ceyhun nehrine kadar olan sahadaki Yumut'lar, Hazer denizi ile Aral denizi arasındaki bölgede Çavdar'lar, Tecen suyundan Ceyhun'a kadar olan sahada Teke'ler, Merv çevresinde en eski Türkmen oymağı olan Salurlar, Afgan'lılarla sınırdaş olan Sarık'lar, Endhuyla Fergana arasında da Kara Türkmenler vardır. Morayef'e göre bunların sayısı iki milyonu aşkındır. Çoğu çadırlarda yaşarlar. Bunların yaşadıkları çevreler ki, TURAN içindedir ve dünya kurulalı beri Türk vatanıdır. İnanılır bilginler derler ki, bunların tümü kuzeyden gelmişlerdir. Asıl çevreleri **Mankışlak**, yâni **Binkışlak**dır. Bunların pirî İrağata ve Sarıer'dir. İrağata adını duyunca gözlerim yaşardı. Çünkü ben ki Macarım. Macarca da İrağata BÜYÜK BABA demektir. Bu da, Macarların asıllarının nerelerden geldikleri gerçeğinin belgeleri içinde olmak gerektir. Türkmenler, birbirleriyle boğuşurken bile, İrağata ve Sarıer'in kabirleri önüne geldiklerinde saygı ile dururlar ve kendilerini günahlarından dolayı bağışlamasını dilerler.

Hemen şunu söyliyeyim: Türkmenlerin hepsi İslâmdır. Yalnız buralara gerçek İslâm bilginleri gelmediği için İslâm dinini de hakikî manasıyla bilmezler. Daha çok geleneklerine bağlı olarak yaşamaktadırlar. Göçebe olduklarından, zıraat hayatını sevmediklerinden, hayvancılıkla ve çadırlarını diledikleri yerlerde mevsimlere göre kurduklarından, aralarına devamlı olarak gerçek din adamları giremiyor. İlkel yaşamaya bağlı kalmışlar, yazma okuma nisbeti bazen yüzde bire kadar düşüyor. Geride sadece gelenekleri kalıyor: Bunların çoğunun da çağı geçmiş. Vaktiyle tabiatın yüce sayılan varlıklarına, ateşe, güneşe, aya, erişemedikleri tabiat varlıklarına taparlarken, şimdi, İslâm dininin getirdiği vahdaniyet anlayışı içinde BİR ve YÜCELER YÜCESİ TANRIYA ibadet ediyorlar amma, o çağlardan kalmış birçok düşünce ve inançları da bin seneye yakın zamandanberi devam ettiriyorlar. Türkmenlerin arasında, diğer Türk oymaklarında görülen AKSAKAL'lara da pek rastlanmıyor. Bunun sebebini kendilerinden sorduğumda buna: «**— Biz, bir başkanın buyruğu altına girmeyiz. Tümümüzün hakkı eşittir. Bizleri gelenekler idare eder. Hepimiz çocuklarımıza, babalarımızdan öğrendiklerimizi anlatırız. Böylece yaşama töremiz kuşakdan kuşağa ulaşır...**»

Büyük çarpışmalarda ele geçenlere **Alaman**, küçük kervanları vurmıya da **Çapul** diyorlar. En çok gücüme giden ve hoş görmediğim İranlı esirlere yapılan kötü muamele oldu. Bunları geçmiş devirlerin esirleri gibi pazarlarda satıyorlar veya işlerde kullanıyorlar.

Kadınlar erkeklerden kaçmıyorlar. Yüzleri güzel, endamlıdırlar. Göz alıcı dansları var. Öyle güzel halılar dokuyorlar ki hayran olmamak elden gelmez. Türkmenler, kadınlarına saygı gösterirler. Falcılarına BAHSİ diyorlar. Halk şairleri ve sanatçılarının itibarı yüksek. **Dutara** denilen telli bir çeşit tanburu çok mükemmel çalıyorlar. Düğün, ölüm gibi özel günlerinde öyle adetleri var ki kökü araştırılırsa binlerce seneye erişir.

★ — HAN CAN'ın UNUTULMAZ KONUKSEVERLİĞİ :

Şöhreti bütün bu çevreleri tutmuş olan Han Can, kırk yaşına yakın, çok kuvvetli bünyeli, iriyarı, güleryüzlü, kahraman tavırlı bir zattı. Önceleri Ruslarla iyi geçinmemiş, onlara çok zarar vermişti. Daha sonra Ruslar kendisine adetâ muhtariyet tanımışlar, o da savaşı bırakmıştı. Duyduğuma göre Han Can, sadece kendi başına yirmi üç Rus öldürmüştü. Bir zamanlar, öldürdüklerinin kafa tasları çadırının iki tarafında asılı imiş. Sonraları bunları kaldırmış. Kendisinin Ruslarla iyi geçinmesi, çevrede sükûn ve huzuru temin etmiş.

Hâl ve tavrından, üzerinden Ağalık

Kervanların en büyük korkusu, baskına uğramaktır. Çoğu zaman, kervanlarda kadın ve çocuklar da bulunduğu, bazan bütün bir Oba'nın göçü olduğu için, mücadele çok şiddetli olmaktadır. Ruslar, Türk Ana-Vatanını işgale başladıkları zaman, kervan yollarına pusu kurdurmuşlar ve oba kervanlarını topyekûn imha etmek istemişlerdir. Klişemiz, hücuma uğrayan bir oba kervanı önündeki ölüm-kalım mücadelesini gösteriyor.

akan Han Can, beni görünce ilerledi ve kucaklaştık. Buranın Türkmenlerinde âdet, değer verdikleri misafirin ismini bir kaç defa yüksek sesle söylemeleridir. Han Can da benim ismimi tekrarladı, ben de mukabele ettim. Hacı Salih ve Bilâl de hemen arkamda idiler. Bizi karşılıyanlar o kadar çoktu ki, bir ân içinde bunların ortasında kaldık. Kervanımız için çok şeyler söylenmiş olacak ki, binlerce kadın, çoluk çocuk, kız, ihtiyar, genç etrafımızı aldılar. Birbirinin üstüne yığılmış bizi görmek, sevab olur diye ellerini üstümüze sürmek, ellerindeki destilerden bizlere birer yudum içirdikten sonra bu suyu her derde şifa olarak saklamak, hayır duamızı almak için rahat nefes aldırmaz olmuşlardı. Ben keçeden çadırların sağlamlığına hayran, içlerinin süsüne nekran dalmış durur iken, uzun ipekli câmeler giymiş birçok dilber genç kız ve kadınların gelip boynuma sarılmaları ve beni bütün kuvvetleriyle sarıp öpmeleri ile şaşkınlığımı anlatılmaz hâle gelmişti. Dinî selâbetten ve din yolundaki kimselerin hayır dualarının hasretinden doğan bu alâkaya bir çok bağırtılar, sesler, haykırışlar da katılınca yol yorgunluğundan daha büyük taab duyar oldum. Oba'nın büyük meydanına varıp da herkesin dağılarak yerleşeceği yerlerin tâyinine iş gelince bir kavgadır başladı. Dünya yüzünde Türkler kadar konuksever, misafir özliyen ve varyoğunu ziyaretçisine harcıyan bir millet daha yoktur. Bilhassa Türklüğün öz vatanı olan Orta-Asyada bu misafirseverlik kalemle ve dille anlatılmaz hal alır : Bizi de, hangi obanın misafir edeceği kavgası ile nerede ise kan dökülecekti. Nihayet Han Can, öyle bir gürledi ki, sesler kesildi, gelenler kur'a ile obalara dağıldı, sadece benimle Hacı Bilâl'i kur'aya sokmadan kendi çadırına aldı. Yolda bana Hacı Bilâl dedi ki : «**— Bunlar Han'larına pek bağlıdırlar amma, konuk bahsinde onu da dinlemezler. Sadece kur'a ile olursa**

Gümüştepe ve çevresinde, Rus hâkimiyetini kuran General Kofman... Aslı Baltıklı olan bu zâlim adamı, Türkmenler nefretle anarlar.

ses çıkarmazlar. Yalnız dikkatli olunuz. Sabaha kadar bizimle sohbet edeceklerdir. Hemen Allah yardımcımız olsun...»

★ — TAM BİR DERVİŞ GİBİ...

Hacı Bilâl'in anlattıkları doğru idi. Han Can'ın çadırı olan Görgene suyunun akış noktasındaki tepeye geldiğimiz zaman, yorgunluktan ayakta duracak halim kalmamıştı. Buradaki büyük çevre çadırın önüne yaklaştığımda, içerisinin tıklım tıklım dolu olduğunu görünce bayılacak gibi oldum. İçeri girdiğimizde musafaha etmek için hepsi birden ayağa kalktılar. Fakat çok şükür ki sıra ile gelirler, gençler ellerimi öperler, ihtiyarlar iki elleriyle ellerimi sararlardı. Ben de Hacı Bilâle bakarak onunki gibi herkese bol bol dua eder oldum. Bizi üst köşeye, üzerindeki renk güzelliğini ömrüm oldukça görmem imkânı olmıyan bir Buhara halısının üzerine oturttular. İki tarafımıza kıymetli yastıklar koydular, daha sonra önümüze üzerinde kalın esirlik demirleri olan bir İranlı esir köle, tahta oymalı güzel çanaklar içinde yoğurt, haşlanmış et, haşlanmış balık, kaymak, bal, çok tatlı meyvalar getirdi. Bunları yere serilmiş büyük bir bakırın üzerine dizdiler. Bunlara «sini» diyorlar. Tahta kaşıkların üzeri oymalı ve âyetler yazılı idi. Bazıları çorbalarını, kâselerini başlarına dikerek içiyorlar, bazıları kaşıkla. Fakat her çeşit yemeklerini elleriyle yiyorlar. Dikkatimi çeken, bu elle yemelerine rağmen, üzerlerini kirletmemeleri, hattâ sakallarının temiz kalması idi.

Ertesi sabah, erken kalktık. Hava o kadar lâtif ve sağlam idi ki, dört saatlik uyku, bana yetmişti. Hacı Salih de bizim çadırımıza gelerek, bizi aldı, hep beraber çıktık. Yolda bana yavaş bir sesle dedi ki:

«— Reşit Efendi biraderim... Burada bana, sizin aslınızı sordular. Renginizin çok beyaz olmasına şüphelenmişler. Çok rica ederim, burada tam bir derviş gibi yaşamanız lâzım. Biliyorum ki padişahımız efendimizin ülkesinde böyle âdetler yoktur. Siz de, ilk defa böyle uzak bir yolculuğa çıkıyorsunuz. Evet, bu âdetler size zor gelecek amma, ne çare ki bunlara uymaya mecbursunuz. Hatırınıza gelsin ki, bundan çok zaman evvel, bütün gözlerinin birisi kör olan bir memlekete giden sey yaha, neden senin gözlerinin ikisi görüyor, diye taan edilmiş ve adamcağız gözünü kurtarmak için hemen kör taklidi yapmıştır.»

Arkadaşlarıma teşekkür ettim. Hakikaten, o dakikadan itibaren ben de tam bir derviş oldum.

★ — HATIRLI BİR İNSAN OLMUŞTUM ...

Türkler, saf, temiz, merd bir millettirler. Kendilerine söylenenlere inanmak hassaları kuvvetlidir. Benim tam bir derviş hüviyet ve şekli içinde ve alıştıkları üslûb ve hususiyetlerle aralarına girdiğim Türkmenler, kısa zaman da öylesine bağlandılar ve inandılar ki, Gümüştepede, Buharaya gidecek kervanın hazırlanmasını beklediğimiz bugünlerdeki kazancımı tarif edemem: Bir çok hastalar, benden iyi nefes istiyorlar, bazısı hekim olduğumu zannederek tedavilerinin yollarını araştırıyorlar, bazısı ilâç yapmamı rica ediyorlardı. Çünkü hacca giden ve diğer sebeplerle İslâm âlemini dolaşan Türkistan dervişleri, geçimleri için gittikleri yerlerde bunları öğreniyorlardı. **(Devam ediyor)**

Yüzyılların çözemediği "Hemşehrilik„ çekişmeleri ve bâkir vesikalar :

Yunus Emre'nin mezarı nerede?

Bu sahifelerdeki ilmî izah ve bugüne kadar açıklanmamış vesikalarla, büyük maneviyat şahsiyetinin yattığı vatan köşesini kat'iyetle biliyor ve bildiriyoruz.

Zamanlardır, muhtelif vatan köşeleri, Yunus Emre'nin mübarek merkadinin kendi sınırları içinde olması münakaşasındadırlar. Cenab Şehabettin'in güzel cümlesi ile «— Büyük Adamlar, evvelâ dünyanın, sonra ülkelerinin ve nihayet şehirlerinin hemşehrisidirler» amma, Yunus, öylecesine erişilmez ve eşsiz şahsiyet ki, O'nun kemiklerinin, kendi yakınlarında yatması bile, ebedî ve sermedî hayatın temel mesnetlerinden sayılır. Böylece benimsenir ve sevilir.

Üstad İbrahim Hakkı Konyalı, mevzuu tarihin ve hakikatin ışığına çıkarabilmek için, zamanlardır yaptığı tetkiklerinin sonucunu, mecmuanıza lûtfetmek nezaketini göstermiştir.

Zevk ve merakla okuyabiliriz.

YAZAN : İBRAHİM HAKKI KONYALI

★ — **DEFTERHANE HAZİNESİ:**

Büyük Türk ve İslâm şairi Yunus Emre, Karaman eyaletinin; eski adiyle Lârende, yeni adiyle Karaman şehrindendir. Sonsuz uykusunu da burada uyumaktadır.

Bunu bize (İlyazıcı Defteri, Defterhane Defteri, Tapu Defteri) denilen yüz

de yüz gerçeği yazan Nas gibi yanlışsız, en doğru belgeler bildiriyor.

Oğuz boyundan inen Türk hakanlarının ve beylerinin kutlu sayılan birer hazinesi vardı. Oğuz boyundan indikleri iddia olunan Osman oğullarının hazineleri de — İstanbul alındıktan sonra — Yeni Sarayda (Topkapı Sarayı) saklanırdı. İkiye bölünen hazinenin bir kısmında, dede ve tarih yadigârları, kıymetli ganimet eşyası, eski silâhlar, muhteremlik taşıyan mâzi bergüzarları, (Defterhane hazinesi) denilen ikincisin de de yurdun umumî yazım defterleri saklanırdı.

(Defterhane hazinesi) Yeni Sarayın şimdi silâh galerisi olarak kullanılan Fatih yapısı kubbeli binanın içinde idi. Osmanlı kanunnamelerine göre, her 25 yılda yurtta umumî yazım yapılırdı. Bunu padişah adına en güvenilir adamlar yaparlardı.

Bu yazımlarda vakıflar, mülkler, haslar, zeamet ve timarlar, köprüler, ormanlar, tuzlalar, madenler, çeşitli vergilerle mükellef olanlarla muaf olanlar yazılırdı. İki nüsha olarak hazırlanan bu deftlerlerden birisi İstanbuldaki defterhane emanetine verilir, birisi de Padişahın saraydaki defterhane hazinesinde saklanır ve burasının kapısı, padişahın sadrıâzamda bulunan mühürü ile mühürlenirdi.

★ — SER VERİP, SIR VERMEYEN ADAM:

Bu defterlerde silinti, kazıntı, ekleme, azaltma, değiştirme yapılamazdı. Bunları kanunnameler yasaklamıştı. Defterminliğindeki defterler, padişahın emriyle de olsa, geceleri dışarıya çıkarılamazdı. Sultan Üçüncü Mustafa zamanında, bir gece saraya, bir sınır ihtilâfı yüzünden iki kasaba halkının bir birlerine girdikleri haberi gelmişti. Padişah defterminininden, bu kasabaların defterini istemişti. Emin, defterin gece hazineden çıkarılamıyacağı cevabını vermişti. Bu cevap, padişahı gazaba getirmişti. İdamını emretmişti. Sabahleyin Sadrıâzam saraya geldiğinde, Fatih'in bir kanunnamesi ile geceleyin defterin çıkarılamıyacağını padişaha arzetmiş, Hünkâr da idam hükmünün infaz edilmemesi emrini vermişti. Fakat cellât, daha evvel defterminininin işini bitirmişti. Müteessir olan padişahın emriyle defterminininin cesedi, Sultanahmetteki Defterhane binasının içine gömülmüştür. Bu Server adlı bir emindi. Şimdi mezar taşında şu kitabe okunur:

Ser virüb sır vermiyen SERVER
Dede ruhuna ihlâs ile el-fâtiha,
1180

Dünyada bu defterler kadar güvenilir, sağlam hiçbir kaynak olamaz. Çünkü bunlar, görgüye dayanan incelemelere, orijinal vesikalara göre hazırlanmışlardır. İşte biz, Yunus Emre'nin nereli olduğunu, nerede gömülü bulunduğunu bu defterlere dayanarak isbat ediyoruz.

★ — ESKİŞEHİRDEKİ YUNUS EMİR BEYDİR, YUNUS EMRE DEĞİLDİR:

Cumhuriyet inkılâbından sonra, bu defterlerden 2320 si Ankarada Temyiz Dairesince, 138 numaralı bir odaya götürülmüş ve konmuştur. Biz bunları 23 yıl önce, Karaman eyaleti tarihini yazmak için araştırmalar yaparken bulduk ve (Kuyud-u kadîme arşivi) klişesiyle ilim âlemine tanıttık. Burada H. 881 - M. 1476 yılında Fatih adına Gedik Ahmet Paşanın sadrıâzamlığı zamanında yapılmış bir defterle bundan 25 sene sonra H. 906 - M. 1500 yılında Sultan İkinci Bayezit adına hazırlanmış iki (Karaman eyaleti) defteri buldum.

Burada, Eskişehir vakıf âbidelerini incelerken, Kanunî devrine ait bir defterde Sarıköyde (Yunus Emir Bey) e ait bir kayda rastladım. Sedat Simavi Bey merhumun isteği üzerine bunu; Yunus Emre'nin kendi eliyle yaptığı hayalî bir resmiyle beraber, 4 mart 1945 tarih ve 626 sayılı (Yedigün) mecmuasında yayınladım. Ben, Yunus Emre'nin edebiyat tarihçileri tarafından incelenmiş, meçhul hiçbir tarafı kalmamış sanıyordum. Meğer o da İslâm ve Türk

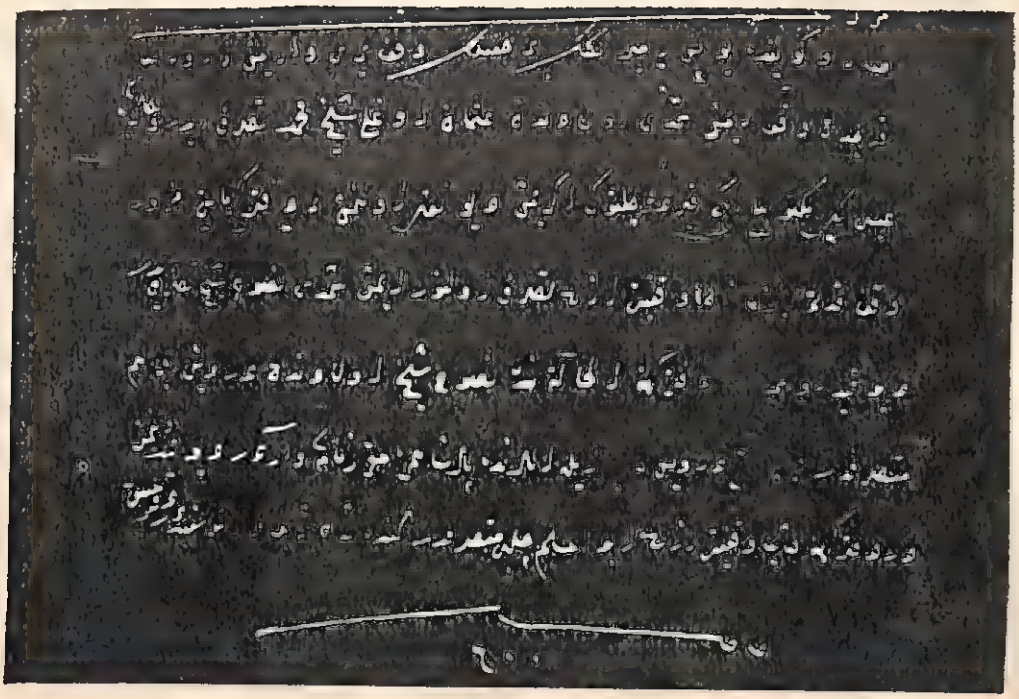

Mezrea Sarı köyünde, Yunus Emir Beyin bir çiftlik vakıf yeri var imiş. Zaviyesine kadîmden vakıf imiş. Şimdi evlâdından Osman oğlu Şeyh Mehmed tasarruf eder ve Beylerbeyi İsa Bey, mektubuyla iki kırda (?) çeltük eker imüş deyu naklolunmuş der. Defter-i köhne mezbûr vakıf, kadîm vakfiyeti üzere tasarruf olunur imiş. Şimdi Nasuh Şeyh tasarruf eder. Deyu kaydolunmuş, der. Defter-i köhne, elhâletü hâzihi Nasuh Şeyh evlâdından Derviş İbrahim mutasarrıftır. Karındaşı Derviş Halil ile ellerinde padişahımız mukarrernamesi vardır deyu, kaydolunmuş der. Defter-i köhne hâliyen vakfiyet üzere Ebül Müslim Çelebi mutasarrıftır: Elinde nişan-ı şerif var deyu nebişte der. Defter-i atik, hasıl 600.

(İzahı, yazının içinde olan vesikanın metni.)

büyüklerinden Mevlâna, Şemsi Tebrizî, Sinan ve Barbaros gibi, henüz birçok meçhullü muadele halinde imiş. Bunu (Âbideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi) adlı kitabımı hazırlarken, daha iyi anladım. Benim bir ilim hâdimi olmaktan başka bir iddiam yoktur. İlimde taassup olmaz. Hatâdan dönmenin bir fazilet olduğuna da inanıyorum.

Eskişehir'de çiftliği ve zaviyesi bulunan (Yunus Emir Bey) dir. (Yunus Emre) değildir. Vesikanın klişesini buraya koyuyorum. İbare aynen şudur:

«Sarıköyünde Yunus Emir Beyin bir çiftlik vakıf yeri var imiş, zaviyesine kadîmden vakf imiş.»

Bu vesikada, Yunus Emir Beyin mezarının da Sarıköyde olduğu hakkında bir işaret yoktur. Bu Yunus Emir Beyin kimliği, ayrıca incelenebilir. Bizim mevzuumuzla hiç ilgisi yoktur. Ben Akşehirle Doğanhisar arasında Koçaç köyü mezarlığında 807 yılı Recebinde (M. 1404) ölen kitabeli bir Yunus Emir Bey mezar taşı buldum. Yunus Emre'ye bir çok yerlerde mezar ve türbe gösterilmiştir. Onun merkadine sahip olma şerefi paylaşılamıyor. Onun Bursa'da, Kula ile Salihli arasındaki Emre Sultan köyünde, İsparta'nın Keçiburlu ilçesi civarında, Konya Aksarayında, Sandıklı'da, Ünye'de, Sivas yolu üzerinde, Akşehir'de, Konya'da, Kayseri'de, Koçaç köyünde ve Karaman'da gömülü olduğu söylenir ve yazılır. Fakat o, Kara-

manlıdır ve Karaman'daki türbesinde gömülüdür.

★ — İŞTE DELİLLERİ:

Şimdi, bu iddiamı, nas gibi doğruluğunda şüphe edilmiyen kuvvetli belgelere, padişahların hazinelerinden çıkan ilyazıcı defterlerine dayanarak isbat ediyorum:

Ankara'da kadîm kayıtlar arşivinde Karaman eyaleti vakıflarını yazan bir İlyazıcı defterinin (Lârende vakıfları) bölümünde 39. B yaprağında, şu başlığı okuyoruz:

«Vakf-ı zaviye-i Yunus Emre İbni İsmail-il-Meşhur Bi Kirişçi Baba Der Lârende.»

İlk defa ilim güneşine çıkardığımız vesikada Yunus Emre'nin babasının adının İsmail, Kirişçi Baba diye meşhur olduğu, zaviyesinin de Larende'de bulunduğu belirtilmiştir.

İbare, Arap kaidelerine göre yazıldığı için (Kirişçi Baba) zaviyenin değil, vâkıfın şöhretini göstermektedir.

İstanbulda Başvekâlet arşivinde, 63 numarada kayıtlı (H. 924 - M. 1518) tarihli bir İlyazıcı defterinin 335 inci sahifesinde Karaman'ın şimdiki adı (Karabekir) olan eski Gaferiyyat köyü civarında bir Horasanlı Hacı İsmail köyü bulunduğu yazılırken, bu ergin azizin cemaatiyle beraber Horasan'dan geldiği belirtiliyor. Şimdi bu köyün, bu civarda yalnız harabesi kalmıştır. Hacı İsmail oğlu Musa Paşa, torunu Güveği, burada birer zaviye yaptırmışlardı. Bunların ne vakit Horasan'dan geldikleri hakkında henüz kesin bir bilgi edinemedik.

Bu vesikada, Yunus Emre'nin Hacı İsmail cemaatinden olduğu ve Yerce adlı bir yeri, Karamanoğlu İbrahim Bey den satın aldığı, elinde mülknamesi bulunduğu, kendisinin vefatından sonra, bu yerin evlâdına geçtiği, oğlu İsmail'in de burada üç yeri, şehzadeden tapuya bağlattığı açıkça belirtilmiştir. Bir daha tekrarlıyalım: Yunus Emre'nin babasının adı İsmail, oğluna da babasının ve dedelerinin adını koymuştur. Horasanlı Hacı İsmail ailesi ad koyma geleneğine çok riayet etmişlerdir.

Ben, incelediğim vakfiyelerde ve arşiv vesikalarında, Karaman'da beş Yunus Emre, Emre, Nureddin Emre, Emre Bey buldum. Yunus Emre hakkındaki incelemelerime devam ediyorum. Hazırlamakta olduğum (Karaman Tarihi) nde daha geniş bilgi bulunacaktır. Vakfiyesini ve kopuksuz aile şeceresini de verebileceğimi sanırım.

★ — EVLİYA ÇELEBİ DE DELİLLERİMİZİ PERÇİNLİYOR:

Evliya Çelebi, devrinin cihan çapında bir bilgini ve seyyahıdır. Gezdiği yerlerdeki âbidelerin - varsa - kitabelerini okumuş, kitabına geçirmiştir. Folklorla da meşgul olmuştur.

Evliya Çelebi, Karaman eyaleti ile çok yakından ilgilidir. Akşehir'deki İmaret camiinin bir sütun bileziğine H. 1048 de Sultan Dördüncü Murad'ın askerleriyle beraber buraya geldiğini, çelik kalemle kazımıştır. Karapınar'da İkinci Sultan Selim'in, Mimar Sinan'a yaptırdığı camiinde Evliya Çelebi adına konmuş iki muhteşem tunç şamdan bulduum. Üstünde kendi adına ithaf edildiği yazılıdır. Çelebimiz,. Karaman'da Pir Ahmet camiinin mermer kapısına da yazı yazmış, sonra üstüne:

(Seyyah-ı âlem Evliya ruhi içün Fatiha — 1082)

yazılmıştır.

H. 1058 - M. 1648 yıllarında, Karamana gelen Evliya Çelebi, burada Kirişçi Baba camiini görmüş ve Yunus Emre Hazretlerinin burada gömülü olduğunu yazdıktan sonra, aynen şunları söylüyor:

(Türkîce mutesavvifane ebyat-ü eş' ar-ı ilâhiyyatı meşhur-ı âfakdır.)

Büyük seyyahımız işte böyle, nas halindeki İlyazıcı defterlerinde bularak verdiğimiz doğru bilgiyi perçinlemiştir. Bu kadar kuvvetli belgelere karşı, Yu-

nus Emre'ye başka yerde mezar aramaya bilmem lüzum var mıdır?

Akan sular durur.

Bu vesikaların naslaşmış hükümleri karşısında, bütün kitapları; uydurulmuş olmasından şüphe edilerek, yakılan Uzun Firdevsî'nin ağız rivayetlerine daha sonraki bazı kitapların birbirlerini tutmayan perişan ve uydurma ifadelerine iltifat etmek, bunlardan medet ummak, şeytandan iman ummak kabilinden olur. Evet bunlar, hayalhanelerde ibdâ edilmiş, ilmî kıymetleri olmıyan lâflardır. Bunları sayıp dökmek, vakit öldürmek olacaktır. Muarızlar ısrar etmedikçe, bunlarla meşgul olunmıyacak tır.

★ — AKSİNİ İDDİA EDENLER, NEYE DAYANIYORLAR?

Yunus Emre'nin Sarıköylü ve orada gömülü olduğunu iddia edenler, ağız rivayetlerine dayanan Destânî kitaplara ve son devirlerin bazı kayıtlarına tutun mak istiyorlar. Fakat bunlar ilmî ve güvenilir vesikalar olmaktan çok uzaktırlar.

Bu kitaplardan birisi, Bursalı Uzun Firdevsî tarafından yazıldığı kabul edilen (Velâyetname-i Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî) dir. Buna (Münacatname-i Hacı Bektaş-ı Velî) de diyor lar.

Dil ve folklor bakımından değer taşıyan bu kitabın şahıslar ve geçmiş olaylar hakkında verdiği tarihî bilgi, yirminci asır ilim ölçüsüne göre hiçbir değer taşımaz.

Uzun Ferdevsî, padişahın, devrinin ilim adamlarının güvenini kaybetmiş, uydurmacılığı yüzünden yüzlerce kitabı ateşe verilerek yakılmış, hattâ Türk top rakları içinde kalmak ve yaşamak imkânını bulamıyarak İrana kaçmış birisidir. 366 cüz tutan bir kitabının 286 cüz'ü yakılmıştır. (1)

Bu velâyetname, bir muhterem âlimimizin dediği gibi, (Dilden dile düşen, ağızdan kulağa ve hafızaya giren, çoğu olağanüstü olayların, kahramanın

Yunus Emre, edebiyatımızda kendinden evvelkiler ve sonrakiler arasında, enginliği ve derinliği, katıksız ifadesi ve hayat dolu niteliği ile en büyük halk şairlerinden biridir. Klişemizde, yüzyıllardır mezarının kendi sınırları içinde olduğu iddiası ile «hemşehrilik» çekişmelerine uğrayan Yunus Emre'nin temsilî bir resmi görülüyor.

ölümünden bir hayli zaman sonra, birisi tarafından kaleme alınmasından meydana gelmiş) bir kitaptır. Bir ergin kişinin âdet üstündeki, olağanüstü şeylerini nakleden bir menkıbeler kitabıdır. Bu kitapla tarihî bir hakikati dile getirmeye imkân yoktur.

Gelecek Sayıda:

YUNUS EMRE HAKKINDA ŞİMDİYE KADAR NEŞREDİLMİŞ VESİKALAR.

(1) Osmanlı müellifleri. Cilt 1, sahife 357 ve Kâmus-ül âlâm.

Siz de yazdınız Teşekkürlerimiz

Sizlere ayırdığımız bu sahifeye, lûtfediyor, tarihin huzuruna çıkarmaya değerli gördüğünüz hâtıralarınızı, duyduklarınızı, hafızanıza tevdi edilenleri gönderiyorsunuz. Birinci sayımızın 45 inci sahifesinde hulâsalamıya çalıştığımız şekil ve ölçüler içinde göndereceğiniz yazıların, sizlere ayrılmış sahifelerde geliş sırasiyle neşrine devam edeceğiz. Emek ve himmetinize teşekkürlerimiz.

★ — **BİR MUTLU HATIRA :**

Bir ecnebi diplomat tekerlemesi vardır:

«Halicin girdiği yere helâl girmezmiş» derlerdi.

Şimdiki gençlik, bu tekerlemenin mânasını anlıyamazlar. Yani İngiliz bayrağı bir yere girip işgal etti mi, artık oraya Türk'ün bayrağı girmez.

Fakat ey kahraman Türk, ey gaziler gazisi arslan Atatürk, sen bu akideyi bozdun, altüst ettin. Türklüğü ve dolayısiyle bütün Müslüman milletlerin kurtulmasına önayak oldun. İşte yakın tarih. Hindistan, Mısır, Suriye, Irak, Tunus, Cava, Hindiçinî. Cezayir, Fas, Trablusgarb, bütün Afrika hepsi hepsi Atatürk'ten örnek alarak kurtuldular. Bu hususta ne kadar şükretsek, azdır. Vak'ayı anlatayım:

30 Ağustos muzafferiyetinden bir sene sonra, yani Lozan Muahedesiyle İngiliz ler İstanbuldan çıkmaya hazırlanıyorlar. Halbuki Lozan Muahedesi devam ettiği müddetçe, göz boyamak maksadiyle bütün gün İngilizler Çamlıca tepelerinde blöften lâğımlar atılır, gûya tahkimat yapmak hissini ve rirlerdi.

Kara duman barutu ile uzaktan görülsün diye, lâğım atılır ortalığı kesif bir duman kaplardı. Tarihini günü gününe tâyin edemiyeceğim. Kulaktan kulağa İngilizlerin işgalleri altında bulundurdukları eski Harbiye Mektebi, şimdiki Ordu evindeki karargâhlarını terkedecekleri duyulmuştu. Bel ki de gazeteler yazmış'lardı. Bütün İstanbul ahalisi Harbiye'ye toplanmıştı.

Harbiye — Taksim arası mahşer gibi insanla doluydu. Bendeniz de tam binanın yanında idim. Kocaman salipli İngiliz bayrağı, her vakit olduğu gibi, binanın kapısının üzerinde — pür azamet sallanıyordu. Vakit ve saat hulûl edince, İngilizlerin bir askerî bandosu, bir işaretle orada hazır bulunan İngiliz ve Türk askerleri (selâm dur) vaziyetine geçtiler. Ne oluyor diye heyecanla bakıyordum. Selâm dur vaziyetiyle beraber kocaman, mağrur bütün milletlerin esaret ve hakaret sembolü olan İngiliz bayrağı, aheste aheste inmesiyle beraber, aynı büyük kıt'adaki şanlı, muzaffer Türk bayrağı süzülerek aynı direğe yükselmez mi?. Bu manzara, bu ulvî yükseliş orada bulunanları cuşu huruşa getirdi. Ağlayan, bağıran, yuhalıyan, küfürler, beddualar savuran, hulâsa büyük bir gulgule içinde, manzaranın tekrar edilmesini bekler gibi saatlerce orada gezip durdular.

İşte ey Türk milleti, 60 yaşındakilerin görüp hatırlıyacakları bu emsali mesbuk olmıyan vak'ayı gözlerimle gördüm ve o gün esaret zincirini üzerimden attım. Artık hürdüm, müstakil dim. Mânevî kuvvetim yük selmiş, benliğime şahip olmuştum. O dakikada duyduğum saadet ve ferahlık, ömrümün en unutulmaz hâdisesidir. Rabbim kıyamete kadar bir daha bu Türk milletine esaret ve hakareti göstermesin. Ey Atatürk ve ey Türk ordusu, sana minnet ve şükran borcumuz sonsuz olsun.

Niyazi İçmez — Ortaköy

★ — **BU İFTİRA NEDEN ?**

Ünlü İngiliz devlet adamlarından Sör Osten Çemberlayn'in hâtıralarında, Osmanlı devletinin Birinci Dünya Harbine neden girdiği de anlatılıyor. Malûmdur ki, Birinci Dünya Harbinde İngiltere, bizim en büyük düşmanımızdı. Mr. Çemberlayn'in hâtıraları, bu sebeple özel bir önem taşıyor.

İngiliz devlet adamı diyor ki:

«— Türklerin harbe, İstanbul'un Çar Rusyasına tevdiine dair gizli anlaşmanın verdiği yeis, haklı infialle iştirak etmiş olmaları asıl sebeptir. Böyle bir âkibeti haysiyet ve şeref sahibi hiçbir milletin kabul etmiyeceği ve silâha sarılacağından şüphe etmemek icabederdi. Kaldı ki Türkler, vatanlarını son damla kanlarına kadar müdafaayı şiar edinmiş büyük bir milletti. Politikamızın takip ettiği sakîm yol ve Ruslarla beraber olabilmek için Osmanlı Devletini Slav hâkimiyetine terketme hareketimizdir ki, 1913 sonundan itibaren Türkleri Almanya ve müttefiklerine daha çok yaklaştırmıştır. Bu bahiste mesuliyetin büyük kısmının Fransa'da değil, bizde olduğu da söylenebilir. Sör Edvard Grey, Balkanlardaki muharebeyi takip eden günlerden birisinde, bana: «— Bab-ı âlî, bu yükün altından kalkamıyarak bizi zor vaziyetlere düşürecek mezbuhane bir harekete tevessül ederse, buna hiç şaşmamalıyız.» demişti. Türklerin 1914 ortalarına kadar İngiltereden samimî bir alâka beklemiş olduklarını da inkâr etmemek lâzımgelir. Bütün hâdiseler ve sebepler, Osmanlı Hükûmetinin Almanya'nın müttefiki olarak harbe girmesinin münhasıran birkaç kişinin, hattâ Padişah ve Bab-ı âlînin siyasetinin icabı ve zarureti olmadığını sarahatle ortaya koyar.»

(Sonu 1423 üncü sahifede)

1333 sene evvelki bir ayrılışın ibret hatırlayışı

YAZAN : : CEMAL KUTAY

★ — ON YILLIK MÜCİZE :

İsa'nın doğumundan 632 yıl sonra idi. Dünya yüzündeki son ilâhî ve semavî kitap olan Kur'anı Kerîm'in getirdiği din olan Müslümanlığın, muhterem tebliğcisi Hazret-i Muhammed, dokuz seneyi tekmilliyen bir geçmiş günde, kendisini yoketmek için saldıran Allahsızların elinden nefsini halâs etmek için gizlice terkettiği doğduğu belde Mekkede, yüz yirmi dört bin Müslüman başında «vedâ haccı» nı ifa ediyordu.

Medine'ye hicret üzerinden dokuz yıl geçmişti. Bir avuç imân sahibi ile yapılan bu ayrılışın üzerinden geçen dokuz yıl, nice nice hâdiselerle dolu idi. Uhud, Hendek savaşları olmuş, Allahın birliğine inanmıyanlar ve insan elinin mantığı putlara tapanlar, vahdaniyete karşı en sert ve haşîn yollarla mücadele etmişlerdi. Mantık ve görünürdeki belirtiler, onların üstünlüğünü gösteriyordu. Böyle olmamıştı: İyiye, doğruya, güzele inananların ruh sağlamlığı ve mücadele azmi, bir yaşama sistemi içinde olan Müşrikliği alt etmiş, Arap Yarımadasında Müslümanlığı kabul etmiyen az köşeler kalmıştı. İslâmların tarihbaşı olan Hicretin onuncu senesi dolarken, artık Arap Yarımadasında İslâmiyet gönülleri aydınlatan güneşti.

İşte, Arabistanın muhtelif yerlerinden kopup gelen bu 124.000 kişinin gözünde ve kalbinde Hazret-i Muhammed'in sevgisi, tarifi imkânsız kıymet olarak mukaddes beldenin sınırları için de toplamıştı. On sene evvel, aynı yerlerde hayatına kasdedilen, söyledikleri reddedilen, kovulan ve hattâ öldürülmek istenilen bu insan, bugün nereye baksa, kendisine minnet, tâzim ve şükranla çevrilmiş gözler görüyordu. Bakışlarında sadece, derin ve ebedî hayranlığın ifadesi yoktu. Kavranmamış, anlaşılamamış nimete ve huzura karşı gelinmiş olmanın nedameti de vardı.

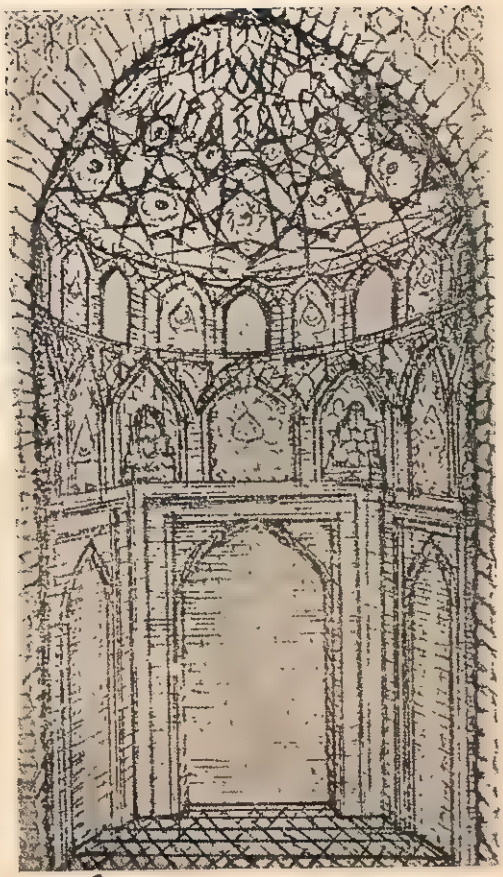

İslâmiyet, bir hayat düzenini kurmıya kalkıştığı zaman, dünya, ortaçağ karanlığı içinde idi. Sağlam bir manevî inanç içinde, kendisine hâs sanat da getirdi : Mermere, taşa, demire, tahtaya, en güzel renk ve motifleri bu inanışın duyganlığı getirdi. Klisemiz, Onüçüncü Yüzyılda, Türk Ana Vatanında İslâmiyetin getirdiği sanat anlayışının en güzel eserlerinden Köhne Ürgenç'teki Turabek Hanım Türbesinin iç kısmını gösteriyor.

★ — **AYRILIŞ HİTABI :**

Peygamberimiz, Hak'kın bu muhteşem zaferini seyrederken, risaletinin de son bulduğunu hissediyordu. Dünya kuruldu kurulalı, hiçbir fâniye, onun kisine benzer şerefli netice nasip olmamıştı. Artık, en büyük gayesini gerçekleştirmiş olduğu dünya hayatından çekilme zamanı gelmişti. Son ayda vahyedilen Maide suresinin üçüncü âyeti şuydu: «— **El-yevme ekmel-tü leküm dineküm ve etme'tü aleyküm nimeti ve raziytü leküm-ül İslâme dinen.**»

Cenab-ı Hak, şöyle diyordu: «— **Bu gün size dininizi ikmal, size verebileceğim nimetlerin en yücesini tamamladım. Sizin için Müslümanlığı din olarak kabul ettim.**»

Peygamberimiz, bu âyet-i kerîmeden başka bir ilâhî ilham telâkki etmemişti. Ne kadar ibret vericidir ki, Efendimiz, bu emr-i ilâhîden seksen bir, seksen iki gün sonra fânî hayata vedâ etmiştir.

İslâm dininin tam bir bütün olarak, hiçbir temel gerçeğinin eksik bırakılmadan tamamlanmış olduğunu söyliyebilme saadeti için, bu tavaf ânından daha müsait bir gün bulunabilir miydi? Burası hiçbir vakit insanlar arasında mücadeleye şahit olmamış, kan dökülmemiş bir yerdi. Burada toplananlar, dünya dertlerini bir tarafa bırakıp, yalnızca Tanrının yüce adını anabilme özlemi içinde toplanmışlardı. İnsanlığın hiçbir başka yerde görmediği eşitlik orada vardı. Hükümdarla oduncu, ziynet ve altın sahibi ile kuru ekmek bulabilen, en üstün bilgilerle cihazlanmışla ümmi yanyana, aynı safta idiler. Tarih yazılalıberi hiçbir mânevî liderin, böylesine fark gözetilmemiş bir kalabalığa hitab ettiğini, kaydetmemişti.

EFENDİMİZ'in ayrılış konuşması, bu gün de gönüllere heyecan verir: Bir deveye binmişti. Müslümanlar, Minâ meydanlığında, çepeçevre idiler. Sözleri tekrarlanıyor, Arap Yarımadasının dört bir yanından gelmiş olan elçiler, duyduklarını yaşadıkları yerlere iletmek şerefli ödevini almış bulunuyorlardı.

Şöyle başladı:

«— **Ey insan oğulları... Sözlerimi dikkatle dinleyiniz. Çünkü bir daha sizinle burada tekrar buluşup buluşmıyacağımı bilmiyorum.**»

Şüphesiz ki, Arafat'ta, zilhiccenin dokuzuncu günü kendisine vahiy olunan ve dinin tamamlandığını anlatan ilâhî emirden, artık dünya hayatının sonuna gelmek üzere olduğunu anlamış ve bunu tam bir yürek tamlığı içinde anlatmıştı. Sormak lâzımdır: Böylesine bir hayat muhasebesi, İslâm Peygamberinden başka kime nasib oldu?

Şöyle devam etti:

«— **Bugün, kurban günüdür, bu ay mukaddes aydır, burası mukaddes beldedir. Öyle ise biliniz ki canlarınız, mallarınız, ırzlarınız, bu mukaddes gün, bu mukaddes ay ve bu mukaddes belde gibi birbirinize karşı mukaddes olmalıdır. Burada hazır bulunanlar, sözlerimi olmıyanlara ve kendilerinden sonra geleceklere bildirsinler. Herkes, günün birinde Allahına kavuşacak ve Cenab-ı Hak, yaptıklarınızın muhasebesini istiyecektir.**

Sözlerimi iyi dinleyiniz ve anlayınız: Biliniz ki, her Müslüman, diğer Müslümanın kardeşidir. Hepiniz müsavisiniz. Hiçbirinizin diğerine üstünlüğü yoktur. Benzer haklardan eşit faydalanma için benzer hizmetleri eşit yapmak gerekir. Hepiniz, temeli fazilet ve müsavat olan kardeşliğin tabiî âzasısınız. Hiçbir hâdiseyi, aklın ve gönlün rızası dışında yapmayınız. Halka asla tahakküm etmeyiniz. Halkın hakkına saygı gösteriniz.

Fenalıklar sizin ülkenizde hükmünü yürütmekten, bugün elini çekmiş olabilir. Amma sizler, kötülüklere iltifat eder seniz, şerre hizmet etmiş, onu sevindirmiş olursunuz. Şeytan, din ve ahlâkın olmadığı yerde belirir.»

Bu ayrılış konuşmasını, İslâm şeriatının çağdaş sosyal adalet prensiplerinin temel saydığı ana fikirlerle tamamladı. O devirde korkunç bir tefecilik, Arap Yarımadasını altüst ediyordu. Bu soyguculuğu yasakladı, binlerce ailenin hâlâ ocağını söndüren kan dâvasını ortadan kaldırdı, cahiliyet devrinin ne kadar kötü, halk ve vicdan dısı inancı var sa, hepsini sildi, zerrece değeri olmıyan kız çocuklarının diri diri gömüldüğü, kadınların satılık birer mal sayıldığı o

Yirminci Yüz Yıl başında Mekke,,. Hiç bir mukaddes şehir, bunca bâdire ve hâdiselere rağmen, asliyetini onunki kadar muhafaza edemedi. En itibarlı, refahlı, huzurlu günlerini de Türk idaresinde bulmuştu.

ülkede, kadın hak ve hürriyetlerini tanıdı: «— **Nasıl sizlerin karılarınızın üzerinde hakkınız varsa, karılarınızın da sizlerin üzerinde aynı hakları vardır. Karılarınız sizlere ALLAHIN EMANETİ'dir. Onlara şefkatle, nezaketle muamele ediniz.**» dedi. Köleliğin, bir iktisadî ve içtimaî düzen olduğu o yüzyıllarda, köleliğe ait yaşamayı, Efendilerinden ve sahiplerinden ayrı tutmadı. «— **Onlara yediklerinizden yedirmeye, giydiklerinizden giydirmeye dikkat edecek siniz.**» dedi.

★ — **ALLAHI ŞAHİT SAYABİLMEK :**

Peygamberimiz, kendisine ilâhî bir ilhamın tevdi ettiği bu bir başka fâniye nasip olmamış, cihanın akışını ve kaderini değiştirmiş ulvî vazifenin tamamlandığını, kendisini hizmetlerin en yücesine lâyık gören Cenab-ı Hakkı bizzat işhâd etmek suretiyle, yine cihanda, yine bir başka peygamber veya lidere nasib olamamış, hattâ hiç birisinin iktidarları devrinde kendilerinde vehmettikleri bunca kudrete rağmen, düşünebilme cesaretini dahi gösteremediği yeterliği nefsinde bulmuştur.

Vedâ Haccında bulunanların müştereken ifade ettiklerine göre, daima yavaş, sakin ve temkinli konuşan Efendimiz, hutbesini tamamladığı zaman, rabbânî ve ilâhî bir ilhamın iman yolu olan risâlet vazifesini, daha açık bir ifade ile, **dinlerin sonuncusu'**nu tebliğ etmek çetin ödevini omuzlarına yükliyen ve onu, böyle şereflerin şerefine lâyık gören yedd-i kader önünde, bu vazifeyi hayatını zerrece düşünmeden nasıl şükran ve hayranlık telkin eden tamamiyet içinde ifa ettiğinin tasdikini sadece Minâ'yı dolduran kalabalıktan değil, kendisini o mertebeye lâyık gören hükmü ilâhîden de istedi:

«— **Risaletimi tebliğ ettim mi, Yarâb?..**» dedi. Vâdi, onbinlerce insanın, yürekten tasdiki ile çalkandı: «— **Kasem ederiz tebliğ ettin..**»

Ellerini kaldırdı ve Allahı işhâd et-

Peygamberimizden sözler...

★ — Başkalarının ayıplarını sayıp dökerken, kendi ayıplarını hatırla.

★ — İlim, kadın-erkek her Müslümana farzdır.

★ — Cahil cömert, cimri ibadet edenden Allaha daha çok yakındır.

★ — Fakirlere yardım eden, Allah yolunda savaş eden gibidir.

★ — İlim istemek, Allah yanında namaz kılmaktan, oruç tutmaktan, hacca gitmekten, Allah yolunda savaşmaktan daha iyidir.

★ — Temizlik, imanın yarısıdır.

★ — Size doğruluğu tavsiye ederim. Doğruluk, insanı iyiliğe, iyilik de cennete götürür.

★ — Benim ümmetimin âlimleri, Benî İsrail'in peygamberleri gibidir.

★ — Haset etmek, kin gütmek, ateşin odunu yaktığı gibi, bütün iyilikleri yer, bitirir.

★ — Ben, en aşağınıza nazaran ne kadar yüce isem, âlimler de ibadet edenlere nazaran o kadar yücedir.

ti: «— Şâhit ol, yarâb!...» dedi.

Bu hâdisenin üzerinden 1333 sene geçmiştir. Peygamberimiz 8 haziran 632 de fânî hayattan uzaklaşırken, ne kendinden önce, ne kendinden sonra hiçbir insanın erişemiyeceği merhaleden insanlığa mutluluk ve hakkı, fazilet ve ahlâkı, ilim ve irfanı, başka nimet ve imkânların veremiyeceği saadet ve huzur vediası olarak, sadece Müslümanlığa değil, bütün insanlığa emanet etti. Ne Musevîliğin peygamberi olan Musa, ne Hıristiyan peygamberi İsa, ne Budha, ne Zerdüşt, ne Sakyamuni, hattâ ne de hiç bir filozof, insanlığı yeni bir mânevî hayata eriştirmek için telkin ettikleri fikirlerin benimsendiğini, bu fikirlere göre bir yaşama düzeninin kurulduğunu görmeden gözlerini kapamışlardı. Arkalarından da hurafeler, efsaneler, tilmiz ve müritlerin kendilerine göre çizdikleri yolların intibaksızlığı başlamış veya dün ya kudretlerine sahip tâcidar ve hüküm darlar, bu yolu benimseyerek kendi iktidarları için basamak saymışlardı. Bu kaidenin dışına çıkabilmiş biricik insan İslâm Peygamberidir. Üzerine aldığı mânevî ve maddî ıslahatı ihyâ eden, mesut kılan neticelerini görebilme saadeti, sadece kendisine nasib oldu.

Benî İsrail arasında Yuşâ, Budistler arasında Asuka, Zerdüştler arasında Dâra, Hıristiyanlar arasında Konstantin, birer dünya hâkimi olarak, benimsedikleri dinin fikirlerini yaymak için, zor kullandılar, tazyik ettiler, zulmettiler. Peygamberimiz ise, hiçbir maddî tazyik kudretine sahip değildi. Aydınlanmış vicdanlar ve iyiyi kötüden ayırabilecek şuur ona yetti.

Hiçbir Peygamber, hiçbir Lider, kudretinin sonunun geldiğini söyliyebilme yeterliğine sahip olamamış: «— **Ben sizden ayrılıyorum... Vazifemi tekmilledim...**» diyememiştir. Peygamberimiz, bunu demiş ve sonra, din ve dünya hayatını bir sistem olarak tedvin edebilmiş, hiçbir şahsiyetin girişmiye cesaret edemiyeceği rahatlıkla: «— **Kimin malını aldıysam, işte malım, gelsin alsın, kimin sırtına vurduysam, işte gelsin, bana vursun...**» diyebilmiştir. Bu, bir trajik dekor değildir: Daima insanlığın hayrını düşünmek, ahlâk ve fazileti müdafaa etmiş, tezatsız yaşamış, hiçbir eyyam azametine kapılmamış âlî ve eşsiz varlığın ifadesidir.

Mehmet Âkif, o erişilmez vecdine ilham olarak, dünyanın her köşesine, en ezelî takvim olan güneşin ışıkları, her saatbaşı vururken, ezânın Allahın birliğini ve Muhammed'in hak dininin tebliğcisi olduğunu tekrar etmesini gösterir. Doğrudur... Öyle bir doğru ki, bu doğruyu ortadan kaldırmak için devirlerdir harcanan bunca menfî didinmelere rağmen, hâlâ da böyle...

1333 sene önce böyle bir vedâ konuşmasını yapabilmiş olanın bıraktığı mânevî vediaya insanlık sadakatle bağlı kalabilseydi, dünyamız böyle mi olurdu?

Siz de yazdınız

(Baştarafı 1418. sahifede)

Bu satırlar, bizim düşmanımız olan bir devletin siyasî şahsiyetinin tam bir tarafsızlık ve vicdanî kanaatle ortaya koyduğu gerçektir. Öte taraftа ciddî olması icabeden bazı mecmua, gazete ve hattâ kitaplar, harbe girmemizi İttihad ve Terakkinin birkaç şahsiyetine, bu meyanda bazan da münhasıran Enver Paşanın omuzlarına yüklemektedirler. Bu ifrat, hattâ ittira, bize ne kazandırıyor? İmparatorluğumuzun son senelerinde hiçbir millî siyaset olmadığı ve bir şahsın o koskoca ülkeyi kendi keyfi için kan ve ateşe sürükliyerek mahvettiği neticesini mi? Bu, hakikat olsa bile, bizler Türk olarak, böyle bir hareketin zarurî ve mücbir sebeplerini bulmak ve aramak mecburiyetinde değil miyiz?

Kendimize ait hayatî hükümlerde bu kadar lâubalî olunca Avrupanın, bilhassa şimal ülkelerinin, Kanada'nın, Avustralyanın, hattâ Amerikanın bile, bizi hâlâ fesli, şalvarlı, dört kadınlı, harem hayatının keyif ve zevki içinde sanmalarına ne den şaşmalı?

Hüseyin Avni Dikdoğan
Ankara

Mrşl. Peten bilmecesi

(Baştarafı 1404 üncü sahifede)

Pétain'e yorulan hepsi ağır suçların başlıcaları şunlardı: Kendisine verilen görev ve yetkiyi kötüye kullanmak; düşmanla anlaşma, uyuşma ve işbirliği yapmak; 1941 de Ortadoğuda Almanlara deniz ve kara üsleri vermek; Almanya ile yapılan askerî işbirliği sonucunda Fransızların yine Fransızlara karşı silâh kullanmalarına yol açmak; «Bolşevizmle savaş lejyonu» adı altında Doğu cephesinde Alman üniformasiyle savaşmak üzere, Fransız vatandaşlarını askere almak; 1942 de Fas'ta ve Cezair'de müttefiklere karşı durmak ve Almanya ile sıkı askerî işbirliği yapmak; daha sonra savaş esirlerinin değiştirilmesi adı altında düşmanın harb çabalarını desteklemek için Almanya'ya Fransız işçileri göndermek.

Bu suçlardan ötürü Mareşal ölüm, millî şerefsizlik, mallarının müsaderesi, rütbe ve nişanlarının sökülmesi cezalarına hüküm giydi. 1929 da üyeliğine seçilmiş olduğu Fransız Akademisi de kendisinin kaydını sildi. Fakat yüce adalet divanı, suçlunun çok yaşlı olduğunu gözönüne alarak, kararında, ölüm cezasının infaz edilmemesi dileğini ileri sürmekteydi.

Bunun üzerine Pétain, Portalet kalesine gönderildi. Eski siyasî hasımlarından olup, Gestapo tarafından öldürülen sabık İçişleri Bakanı Georges Mandel'in mahpus tutulduğu hücreye kapatıldı. 17 ağustosta hakkında verilen ölüm cezası General De Gaulle tarafından müebbet hapse çevrildi ve 23 temmuz 1951 günü de Yeu adasında, hapiste öldü.

Fakat, muhakkak olan şu ki, karışık dönemlerde bakılan bütün başka politik dâvalar gibi, bu da Mareşalin ne lehinde olanları, ne de aleyhinde olanları tatmin etti. Her iki taraf da durumlarını değiştirmedi. Mareşalin isteği üzerine avukatları ortaya yeni olaylar çıktığını ileri sürüp yargılamanın yenilenmesini istediler. Fakat bu teşebbüsler de bir sonuca ulaşamadı. Her zaman olduğu gibi, bu hâdisede de hükmü, eninde sonunda yine tarih verecektir.

Yaz mevsimini bulunmaz bir deniz kıyısında huzur ve müsait şartlarla geçirmek istiyenlere:

ÇINARCIK AİLE PANSİYONU

İstanbul, Yalova'nın cennet nahiyesi Çınarcık, son senelerin gözde plâj ve dinlenme yeridir. Konforlu temiz odalarda, yatak ücreti yedi buçuk liradır. Sabah kahvaltısı, öğle ve akşam yemekleriyle günlük masraf yirmi lira civarındadır. Pansiyon da şifalı, nefis Hasanbaba suyu, elektrik vardır. Sükûnet, huzur ve emniyetle, Marmara'nın en güzel kıyısında, ardı yemyeşil orman, cennet bir tabiat içinde, ucuz ve rahat tatil ayı geçirmek istiyen ailelerin, bu imkândan faydalanmaları samimiyetle tavsiyeye değer.

Her türlü izahat almak ve yer ayırtmak için :

Ömer Faruk Kutay
Çınarcık Aile Pansiyonu sahibi
ÇINARCIK (YALOVA)
Adresine lütfen yazınız.
Tel: 22 78 10 İSTANBUL

Prens Sabahattin Bey ve mânevî mirası

(Baştarafı 1366 ncı sahifede)

diği zaman, Sabahattin Beyin hürriyetçi ve ferdiyetçi fikirleri nasıl « **tehlikenin en büyüğü** » ise, Halk Fırkası iktidarı da, aynı merkeziyetçi ve vesayetçi devlet felsefesi içinde O'nu reddetti : Eğer hayatta olsaydi, 1950 den sonraki **yığın hareketi**'nin, muasır Demokrasilerle olan tezadlarının izahını yapabilecek kafa olarak yine kovulacak, ve 1960 dan sonrası için de, temel inançları hâlâ ceza kanunlarının gölgesinde olan bir ülkede **gerçek bir inkılâbın** dayanması şart mesnedin terkibini yapabilecek adam olarak elbette ki istenmiyecekti.

Fakat Sabahattin Bey bir gün gelecek anlaşılacaktır...

Bu gelecek gün, bütün mutlu ve devamlı neticelerin refahlı, güler yüzlü, müsbet bilimci, şahsiyet sahibi yeterli ferdlerin eseri olabileceğinin anlaşılacağı intibah ve uyanışın mes'ut devresi olacaktır.

Sabahattin Bey İsviçre Alplerinin eteğindeki Colombier köyünün mütevazı pansiyon odasında, 30 haziran 1948 de 71 yaşında çileli hayatının son nefesini aldığı zaman başının altında Türk Bayrağı vardı. O, bu bayrağı, çağdaş ilim ve teknik ölçüleri içinde şahsiyetini bulmuş müreffeh ve kudretli bir Türkiyenin semalarında dalgalanabilmesi hasretiyle yaşadı, bu saadet yolunun gerçek felsefe ve fikriyatını yaptı : Manevî mirası lâyık verasetçiler bekliyor.

Kim bilir, belki bir gün...

Yarım yüzyıl önce döğüşenler kucaklaştı

(Baştarafı 1355 inci sahifede)

muhacirler, buraları verimli tarla haline koymuşlar, ekmişler, sürmüşler. Hattâ bazı mıntakaları ağaçlandırmışlar. Orman idaresinin de yardımiyle, meselâ Kirte köyünün cenubunda, daha bir çok sahalarda, ormanlar meydana gelmiş... Ben Kerevizderenin sırtlarından Kirte'ye doğru uzayan siperlere bakarken, elli sene evvelisi böyle çamlıklar hatırlamıyorum. O korkunç sahalar, şimdi yeşil, güzel bir memleket parçası haline gelmiş.

Bu ziyarete en çok sebep olan Anzaklar da sonradan âbideleri ve mezarlıkları gezerken, bu sahaların hayli değişmiş olduğunu, korkunç sırtların, şimdi lâtif ve verimli birer ziraat veya orman sahası haline gelmiş bulunduğunu ifade ettiler.

Elli sene sonra, bu vatan parcalarını bu halde gören bizlere ne mutlu. Genç yaşlarında canlarını feda edenlere Allah, gani gani rahmet eylesin.

Müslüman himmeti üstündeki kasıtlar

(Baştarafı 1396 ncı sahifede)

Avrupalı « Bâtıl » ın elinden beşerî hakları zorlukla alabildi. Kan ve ateş pahasına aldığı düşünce ve ilim hürriyeti için yepyeni «tefsir» ilimleri kurdu. İslâmiyette, ilim ve fikir hürriyetinin elde edilmesi için böyle bir «tefsir» ilmi kurulmasına da lüzum yoktu. Çünkü ilim ve fikir özgürlüğü gerek Kur'an-ı Kerim'de, gerekse hadislerde, tefsire lüzum hissettirmiyecek kadar vazıhtır.

Fakat sonunda ne oldu? 19 uncu asrın başında uyanan Avrupa karşısında, neden şark dünyası cehlin karabatağına saplandı. Dinde tolerans, ilimde hudutsuz hürriyet tanıyan islâmiyetin kaderi 18 inci asrın başlarında, cizvitlerin müsamahasız anlayışına doğru, hem de büyük bir hızla neden kayıverdi?

Bu noktanın «neden» leri mühimdir. Bugüne değin hiçbir tarihçimiz bu noktaya temas etmek lüzumunu duymadı ve bundan cesaret alan köksüz kişiler kabahati «İslâm dini» ne yükliyerek işin içinden sıyrılmağa çalıştılar. Önümüzdeki sayılarda bu «neden» leri cevaplandırmağa çalışacağız.

AÇIK HABERLEŞME

★ **Sayın Nermi Uygun — Ankara.**

1 — Rahmetli Şemsettin Günaltay, İkinci Meşrutiyet Meclislerinin hepsinde, Ertuğrul (Bilecik) mebusu idi. Kendisi ilmiyye sınıfından olduğu için sarık sarardı. Bahsettiğiniz fotoğraf bizim arşivimizde vardır. Şu gerçeğe de işaret edeyim : O devrin yetişme tarzının tabiî, hattâ zarurî bir tecellisi olarak sarık sarmayı, aşırı muhafazakârlık ve pek revâçta olan tâbirle «gericilik» saymak, daha sonraki hayat devreleri ile o günlerin kıyaslamasını yaparak böylece yanlış ve hattâ insafsız hükümlere yol açmak aslâ doğru değildir : Rahmetli Günaltay, aydın, ileri fikirli, bilgili bir «Tarih ve Din Bilgileri Hocası» idi. 1950 seçimlerini tam bir dürüstlükle yönettiği de gerçektir.

2 — Tereddüdünüz, Şarkî Karahisar mebusu Ömer Sabri Efendi ile, Tokat mebusu Mustafa Sabri Efendiyi karıştırmanızdan ileri geliyor zannederim. Bahsettiğiniz zabıtları T.B.M.M. kütüphanesinde bulamazsanız, o celseye ait metni, benim arşivimde tetkik edebilirsiniz.

3 — Sait Halim Paşa, sadrıazamlıktan istifa etmesinden sonra memleketi terketmemiş, sadece kısa zaman için, Viyanaya tedaviye gitmiş, sonra yine İstanbula dönmüştür. İngilizler mütarekede, merhum'u, Yeniköydeki yalısından tevkif ederek Malta'ya sürdüler.

4 — Daha ikinci sayıda gelmiş bazı suallerin cevapları bile sıra beklemektedir. Bu bakımdan vâki gecikmeden dolayı bağışlayınız, saygı ve teşekkürlerimiz.

★ **Sayın Seval İncesu — Konya**

1 — Haydar Ganî Toptanî, Sultan Hamid'e hal'ini, yâni tahttan indirildiğini tebliğ eden heyette, Draç mebusu olarak bulunan Esat Paşa Toptanî'nin küçük kardesi idi. Bu sebeple, bahsi geçen Ganî Beyle alâkası yoktur. İki kardeş Toptanî de, Sultan Hamid'in yakınlarından ve gözdelerindendi. Esad Paşanın, nimetini gördüğü Padişahın hal'inde vazife alması, zamanında çok tenkid edilmişti. Süleyman Paşa zade Ali Bey Toptanî'nin oğulları olan iki kardeş, Saray'da nüfuz sahibi idiler. Ganî Bey, Türk-Yunan savaşında Gribve'de cesaretle dövüştüğü için rütbesi kaymakamlık (yarbaylığa) yükseltilmiş ve Padişahın Yaverliği ile Tüfekçiliğine getirilmişti. Beyoğlunu kasıp kavuran, nizamlara baş eğmez, kaba dayı, Padişahdan gayrısına kıymet vermiyen, herkesi korkutmuş bir adamdı. İstanbulun kumarhanelerini haraca bağlamıştı. 1899 da, Asmalımescit'te bir kahvede öldürüldü ve kaatili bulunamadı.

2 — Gazi Ahmet Muhtar Paşa, 1918 de ölmüştür. 1839 doğumlu olduğuna göre 79 yaşında idi.

3 — Size, değerli yazılarını elinizdeki dergide de sunduğumuz sayın Ali Rıza Alp ve Sabahat Alp'in eserleri olan Büyük Osmanlı Lûgati'ni tavsiye edeceğim. 4 büyük cilt içinde seksen bine yakın kelime ve terkipi ihtiva eden eser, 120 liradır. Yirmi lira para, 100 liralık da tasarruf bonosu gönderebilirsiniz. İsteme adresi : Posta Kutusu 44, Beyazıt - İstanbul'dur. Saygı ve teşekkürlerimiz.

★ **Sayın İ. Kemal Berksoy - Çine.**

Adını bahsettiğiniz ingilizce esere mevzu olan Gülbeden Begüm, Hindistan'da, muhteşem bir imparatorluk kuran Türk - Moğul sülâlesinin şanlı Hakanı Babür'ün kızı ve Ekber Şah'ın halasıdır. 1523 de Kâbilde doğdu. Çagatay Türk Başbuğlarından Yunus Hanın oğlu Hızır Hoca Han ile evlendi. Güzelliği, şairliği, nâsirliği emsalsizdi. Yazdığı hâtıraları, Hümâyunname adını taşır ve bugün de Doğu edebiyatının en mükemmel eserlerinden birisidir. Meşhur Ekber Şah'ı yetiştiren de Gülbedendir. Ekber, halasına o kadar hürmet ederdi ki, öldüğü zaman tabutunu bizzat omuzunda taşıdı.

Evet!... Kanı, kafası, ülküsü, emeği bizim olan bu yüce kişileri yabancıların kaleminden okumamız acı amma, neylersiniz ki, avâreliğimiz devam ettiği sürece bu böyle olacak. Ya onlar da emek vermeseler?

Sevgi ve teşekkürlerimiz.

Sabahat Alp — Ali Rıza Alp

BÜYÜK OSMANLI LUGATI

İkişer ikişer yaldızlı bez cildler içindeki bu muazzam kültür hazinesi için TARİH KONUŞUYOR okuyucularına büyük bir kolaylık gösterilmektedir.

(20 LİRA + 100 LİRALIK TASARRUF BONOSU = BÜYÜK OSMANLI LÜGATİ

Eser mahdut miktarda olduğundan hemen müracaat ediniz.

Müracaat Adresi: Ali Rıza Alp: Posta Kutusu 44 Beyazıt/İstanbul

NOT: İstanbuldaki Okuyucularımız Dergimiz idarehanesinden de temin edebilirler

Geçmiş çağlarda:

BURSA BÜRÜMCÜKLERİ,
ÜSKÜDAR ÇATMALARI,
ANKARA SOF ZÎBÂLARI,

El sanatları zevk şaheserleri olarak kıtalarda hayranlık toplardı

Bugün:

akfil

Kumaşları

Türk pamuğunu, günümüzün tekniği ve milli zevkle kucaklaştırarak dünya pazarlarında temsil ediyor.

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 3 SAYI : 17 HAZİRAN 1965 FİATI : 250 Krş.

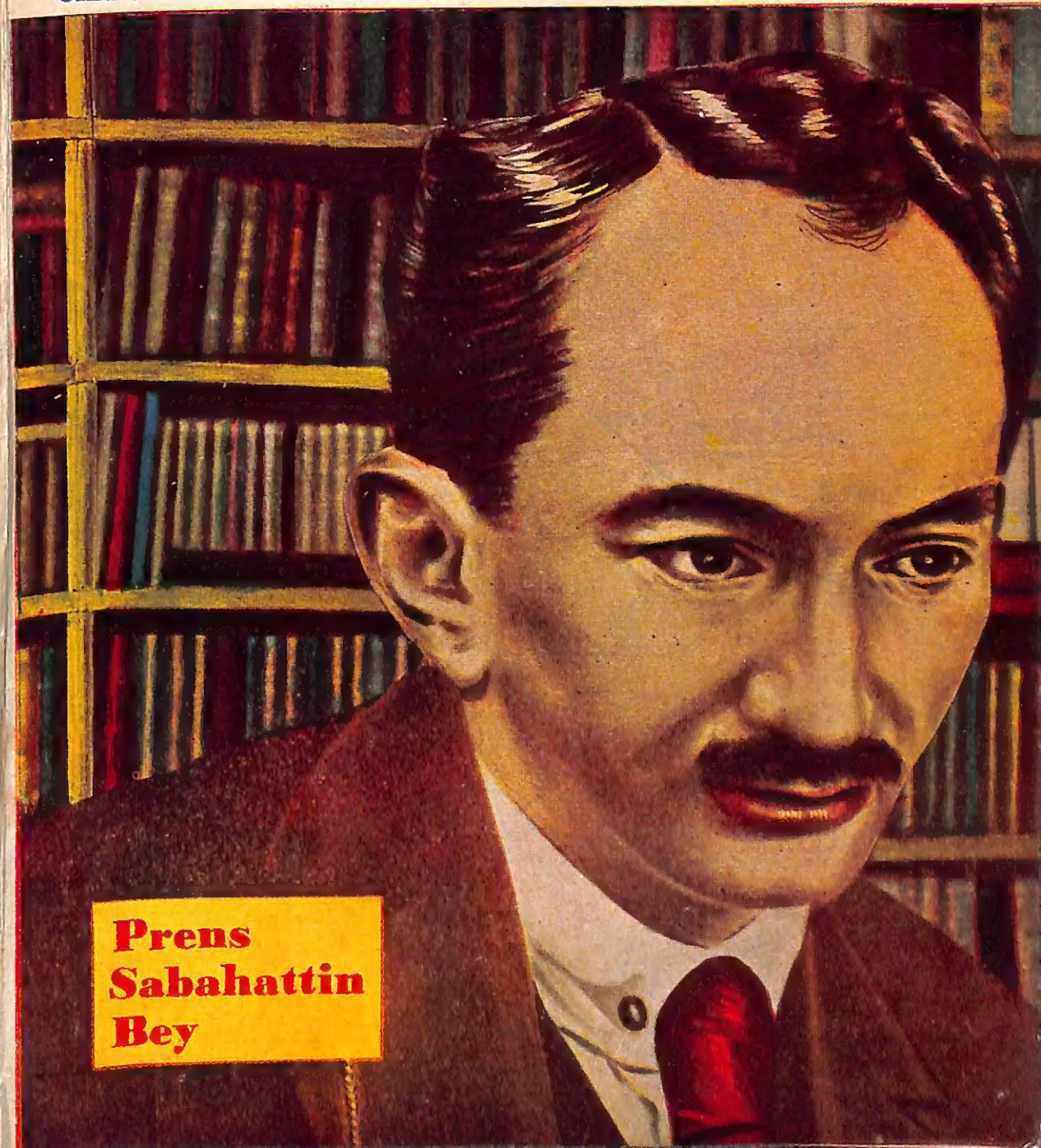

Prens Sabahattin Bey

LÛGATÇE

Ahrar : Hür olanlar, köle ve esir olmıyanlar.
Aksiyon : İş.
Akvam-ı beşer : Beşerî kavimler.
Alem : Bayrak, işaret.
Amelimanda : İşten kalmış, iş-güç yapamıyan.
Anekdot : Nükte, fıkra.
Arkeolog : Tarihî kazılar yapan araştırıcı.
Astronom : Gökbilgini.
Besalet : Yiğitlik, kahramanlık, bahadırlık.
Bîkes : Kimsesiz, sığınaksız, yoksul.
Câme : Giyecek, elbise.
Cefacû : Cefa yapan, cefa arayan.
Darüssaade ağası : Topkapı sarayındaki kadınların nezaretini üzerine alan hadım ağası. Bunlar, sonradan siyah hadımlardan seçilmişlerdir.
Ebvab-ı saadet : Saadet kapıları.
Emvac : Dalgalar.
Engizisyon : Orta çağlarda din için yapılan işkence.
Entellektüel : Münevver, aydın.
Ferraş : Süpürücü, temizleyici.
Filolog : Dil bilgini.
Gönder : Bayrağın çekildiği direk.
Hurafe : Uydurma şeyler, bâtıl inanış.
Has : Gelirleri padişaha ait yerler ve çeşitli vergiler.
İğtişaş : Karışıklık.
İbda : Yaratma, icad, örneği olmıyan birşey meydana getirme.
İhlâs : Kalb temizliği.
İhtifal : Anma, yâdetme.
İhtirakçı : Yakıcı, tutuşturucu.
İkbal : Yücelik.
İsbat-ı vücut : Hazır bulunma.
İstiane : Yardım.
İşhad : Şahit gösterme.
İtikâf : Bir köşeye çekilme, münzevilik.
İttihad : Birleşme, anlaşma.
Kal'a-i sultaniye : Çanakkale'nin tarihî adı.
Kasem : Yemin.
Kesr-i hatır : Hatır kırma.
Koloni : Müstemleke, sömürge.
Kolonizasyon : Müstemleke haline koymak.
Kuyud-u kadîme : Eski kayıtlar, eskiden deftere geçmiş şeyler.
Lemyezel : Ezelî olmıyan.
Mabeyn başkâtibi : Padişahın sekreteri.
Mahaşer allah : Çok kalabalık.
Makûle : Kategori, cins, çeşit.
Materyalist : Maddeye inanan felsefe sistemi.
Medhal : Giriş.
Merkad : Yatacak yer, mezar.
Menkuz : Nakzedilmiş, bozulmuş.
Meşhudat : Şahit olunan şeyler.
Mezellet : Aşağılık, alçaklık.
Minelbab ilel mihrab : Kapıdan mihraba kadar, baştan sona kadar yerine kullanılan bir deyim.
Monarşi : Tek kişinin idaresi.
Muazzep : Azap çeken.
Müsafaha : Sohbet etmek.
Münadî : Tellâl.
Mürevvic-i efkâr : Fikirlerin yayıcısı.
Müstahkem : Tahkim edilmiş, kuvvetlendirilmiş.
Mütavaat : Boyun eğme.
Mütebahhir : Her ilimde söz sahibi kimse.
Nâfiz : Faydalı, nüfuz eden.
Nâs : Kesinlik, açıklık, Kur'an veya hâdiste açık söz, akîde.
Teoloji : İlâhiyat, din bilgisi.
Nezir : Adama.
Obje : Eşya.
Oligarşi : İktidarın bir zümre elinde bulunuşu.
Panturanizm : Yeni Turancılık.
Pantürkizm : Yeni Türkçülük.
Parlementer : Muharebede konuşucu, parlemento ya ait.
Risalet : Peygamberlik.
Sai : Ulak, haberci.
Sancağ-ı şerif : Peygamberin bayrağı
Sarıca : Osmanlı ordusunda vazifeli bir çeşit süvari askeri.
Sekban : Osmanlı ordusunda bir asker sınıfı.
Selâbet : Sağlamlık.
Serdengeçti : Fedai.
Sergerde : Asi, haydut, serseri.
Sinagog : Havra, Yahudi tapınağı.
Som : Saf, arı.
Taab : Yorgunluk, bitkinlik.
Taan : Kınama.
Tahmis : Edebiyatta bir beyti beş mısraa tamamlamak.
Tahnit : Mumyalama, ölüyü bozulmadan muhafaza için ilâçlama.
Tanzir : Nazire.
Tâzim : Saygı gösterme, büyütme.
Tasallut : Musallat olma.
Taslit : Musallat etme, birini başka birine saldırtma.
Teberrük : Uğur sayma.
Teberrüken : Uğur sayarak, saadet ve bereket konusu sayarak.
Tecessüs : Merak.
Tedvin : Bir araya getirme.
Tehevvür : Anî hiddet gösterme.
Tekrim : Saygı gösterme.
Temevvüç : Dalgalanma.
Teşekkül-ü infiradî : Ferdiyetçiliği esas tutan sistem.
Tesrih : Anatomi.
Tetebbu : Okuma.
Timar : Bir çeşit toprak geliri.
Ubudiyet : Bağlılık.
Üsera : Esirler.
Vâkıf : Bir şeyi vakıf olarak bırakmış olan bilen.
Vecid : Yüksek heyecan, Tasavvufta salikin kendinden geçecek kadar sevgisine dalması.
Vesayet : Vasilik.
Yedd-i kader : Kaderin eli.
Zâviye : Küçük tekke, sofu bir kimsenin ibadet etmek için çekildiği tenha köşe.
Zilhicce : Arabî aylardan biri.
Zeamet : Bir çeşit toprak geliri. Timarla arasındaki fark, toprağın büyük ve küçük olmasıdır.